

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARINDA HZ. ÖMER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve TERZİ

BURSA – 2023

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLÂM EDEBİYATI BİLİM DALI

19. YÜZYIL TÜRKÇE DÎVÂNLARINDA HZ. ÖMER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Merve TERZİ

Danışman:
Dr. Öğretim Üyesi Ali İhsan AKÇAY

BURSA – 2023

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslâm Tarihi ve Sanatları ana bilim dalı, Türk İslâm Edebiyatı bilim dalında 702022036 numaralı Merve Terzi'nin hazırladığı "19. Yüzyıl Türkçe Dîvânlarında Hz. Ömer" başlıklı yüksek lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, 10/8/2023 günü 11.00-11.45 saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK
Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi

10/8/ 2023

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ ve SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı / Konusu: “**19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVÂNLARINDA HZ. ÖMER**”

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 223 sayfalık kısmına ilişkin, 11/07/2023 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %17’dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

12/07/2023

Adı Soyadı: Merve Terzi

Öğrenci No: 702022036

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Türk İslam Edebiyatı

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan AKÇAY

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "19. Yüzyıl Türkçe Dîvânlarında Hz. Ömer" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Merve TERZİ

Öğrenci No: 702022036

Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları

Programı: Tezli Yüksek Lisans

Tezin Türü: Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik

ÖZET

Yazar adı soyadı	Merve Terzi
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	İslâm Tarihi ve Sanatları
Bilim dalı	Türk İslâm Edebiyatı
Tezin niteliği	Yüksek Lisans
Mezuniyet tarihi/...../2023
Tez danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay

19. Yüzyıl Türkçe Dîvânlarında Hz. Ömer

Bu çalışma Hz. Ömer'in hayatını, edebî türler içerisindeki yerini ve 19. yüzyıl dîvânlarındaki yansımaları konu edinmektedir. Tezin öncelikli amacı, Hz. Ömer'in 19. yüzyıl Türkçe dîvânları içerisindeki yerini ve şâirleri hangi yönleriyle etkilediğini tespit etmektir. Çalışmamız giriş ve sonuç bölümü hariç üç ana bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünde çalışmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları açıklanmıştır. Birinci bölümde Hz. Ömer'in hayatı ve edebî yönü hakkında bilgi verildikten sonra Hz. Ömer'in edebî türler içerisindeki yansımaları incelenmiştir. İkinci bölümde Hz. Ömer'in 19. yüzyıl dîvânlarında nasıl konu edildiği incelenmiştir. Bulunan sonuçlar tasnif edilip başlıklar altında toplanarak açıklanmıştır. Üçüncü bölümde 19. yüzyıl dîvânlarında Hz. Ömer'e ve dört halifeye yazılmış müstakil şiirlere yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgulara ve konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Hz. Ömer, 19. Yüzyıl, Dîvân, Şiir

ABSTRACT

Name & surname	Merve Terzi
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Islam History and Arts
Subfield	Turkish Islamic Literature
Degree awarded	Master
Date of degree awarded/...../2023
Supervisor	Dr. Ali İhsan Akçay

Hz. Ömer in 19th Century Turkish Divans

This study deals with Hz. Ömer's life, his place in literary genres and his reflection in the 19th century divans. The primary aim of the thesis is to determine the place of Hz. Ömer in the to 19th century Turkish divans and to determine aspects in which he influenced the poets. Our study consists of three main parts, excluding the introduction and conclusion. In the introduction, the subject, scope, purpose, importance, method and sources of study are explained. In the first chapter, after giving information about Hz. Ömer's life and literary direction, his reflections in literary genres were examined. In the second part, how Hz. Ömer was discussed in the 19th century divans was examined. The results found were classified and explained under the headings. In the third part, individual poems written to Hz. Ömer and four calips in the 19th century divans are included. In the conclusion part, the findings and evaluations related to the subject are given.

Keywords: Hz. Ömer, 19. Century, Dîvân, Poem

ÖNSÖZ

Türk İslâm Edebiyatı'nda birçok meşhur şahsiyetin isimleri sıklıkla geçmektedir. Edebî eserlere bakıldığında bu kişiliklerin şöhretlerine sebep olan hususiyetlerine telmihler yapıldığı görülmektedir. Hz. Ömer de bu şahsiyetlerden biridir. Hz. Ömer; hayatı, müstesnâ kişiliği, Hz. Peygamber ile yakınlığı ve İslâm'a katkıları gibi daha pek çok üstün özelliği ile yüzyıllardır anılmakta ve sevilmektedir. Bu sevginin bir tezâhürü olarak edebiyatımızın muhtevâsını her zaman etkilemiş önemli şahsiyetlerdendir.

19. yüzyıl, gelişim ve değişimin her alanda kendisini gösterdiği bir zaman dilimidir. Bu yüzyıl içerisindeki farklılıklar merak ve araştırma konusudur. Araştırmalarımız sonucu 19. yüzyılda birçok şâirin dîvân tertip ettiğini gördük ve Hz. Ömer'in 19. yüzyıl Türkçe dîvânları içerisindeki yerini ve şâirleri hangi yönüyle etkilediğini tespit etmek amacıyla bu çalışmayı yapmaya karar verdik. Çalışmamızın giriş kısmında çalışmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları açıklanmıştır. Birinci bölümde Hz. Ömer'in hayatı ve hutbeleri, mektupları ve vecizeleri ışığında edebî yönü hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Hz. Ömer'in cenknâmelerde, fazîletnâmelerde, hilyelerde, manzum siyerlerde, methiyelerde, menkîbelerde ve siyâsetnâmelerde nasıl konu edildiğine dair örnekler verilmiştir. İkinci bölümde 19. yüzyıl dîvânlarında Hz. Ömer incelenmiştir. Bulunan sonuçlar ışığında Hz. Ömer ile ilgili sûre ve hadisler, Hz. Ömer'in isim, künye ve sıfatları, İslâm dinine katkıları, mânevî özellikleri, Hz. Ömer ile ilgili kişiler ve diğer alt başlıkları oluşturulmuştur. Üçüncü bölümde 19. yüzyıl dîvânlarında Hz. Ömer ve dört halîfeye yazılmış müstakil şiirlere yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise çalışma sırasında dikkat çeken hususlara ve konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

Bu süreçte bilgi ve tecrübelerinden istifâde ettiğim, öğrencisine kapısını her zaman açık tutan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali İhsan Akçay'a, kendisini tanıdığım günden beri derslerinden ve kişiliğinden feyz aldığım, öğrencisinin her zaman yanında olan hocam Doç. Dr. M. Murat Yurtsever'e, dersleri ve eserleriyle ilminden istifâde ettiğim hocam Prof. Dr. Bilal Kemikli'ye sonsuz şükrân ve saygılarımı sunarım.

Tez çalışmalarım sırasında yardımını gördüğüm arkadaşım Aydanur Yılmaz'a, hayatım boyunca maddî ve manevî destekleri ile yanımda olan anneme, babama, kardeşime, dostlarıma ve bu süreçte anlayışı ile yardımını eksik etmeyen eşim Muhammet'e hürmetlerimi sunar, teşekkür ederim.

Merve Terzi

Bursa, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	5
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ÖMER'İN HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE TÜRK İSLÂM EDEBİYATI'NDA HZ. ÖMER

1. HZ. ÖMER'İN HAYATI	8
1.1. Doğumu ve Gençliği.....	8
1.2. Müslüman Oluşu.....	9
1.3. Halifeliği	12
1.4. Şehâdeti.....	14
2. HZ. ÖMER'İN EDEBÎ YÖNÜ	16
2.1. Hutbeleri.....	17
2.2. Mektupları.....	19
2.3. Vecîzeleri	20
3. TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA HZ. ÖMER	22
3.1. Cenknâmelerde Hz. Ömer	25
3.2. Fazilet-nâmelerde Hz. Ömer	26
3.3. Hilyelerde Hz. Ömer.....	28

3.4. Manzum Siyerlerde Hz. Ömer.....	30
3.5. Methiyelerde Hz. Ömer.....	34
3.6. Menkîbelerde Hz. Ömer.....	38
3.7. Siyâsetnâmelerde Hz. Ömer	39

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVANLARINDA HZ. ÖMER

1. HZ. ÖMER İLE İLGİLİ SURE VE HADİSLER.....	42
1.1. Hz. Ömer İle İlgili Sûre.....	42
1.1.1. <i>Tâhâ Sâresi</i>	42
1.2. Hz. Ömer ile İlgili Hadisler.....	43
1.2.1. "Benden sonra bir peygamber gelseydi, bu Ömer olurdu.".....	43
1.2.2. "Ömer bir yere girerse, şeytan oradan kaçır.".....	44
2. HZ. ÖMER'İN İSMİ VE KÜNYESİ	46
2.1. 'Ömer.....	46
2.1.1. <i>Cenâb-ı 'Ömer</i>	48
2.1.2. <i>Hazret-i 'Ömer</i>	48
2.1.3. <i>'Ömerü'l-Fârûk</i>	49
2.1.4. <i>Hazret-i 'Ömerü'l Fârûk</i>	50
2.1.5. <i>'Ömerü'l-Fârûk-ı A'zam</i>	51
2.1.6. <i>'Ömer bin el-Hattâb</i>	51
2.1.7. <i>'Adl-i 'Ömer / 'Ömer- 'adl</i>	53
2.1.8. <i>Adl u dâd/ Dâd u adl-i 'Ömer</i>	54
2.1.9. <i>Şâh-ı 'Ömer / Şâh-ı 'Adl</i>	55
2.1.10. <i>Zât-ı 'Ömer</i>	56
2.1.11. <i>'Ömer-endîşe</i>	57
2.1.12. <i>'Ömer-etvâr</i>	57
2.1.13. <i>'Ömer-heybet</i>	58
2.1.14. <i>'Ömer-iştihâr</i>	59
2.1.15. <i>'Ömer-nâm</i>	60
2.1.16. <i>'Ömer-satvet</i>	60
2.1.17. <i>'Ömer-savlet</i>	61
2.1.18. <i>'Ömeriyyü's-şiyem</i>	61

2.2. Hz. Ömer'in Künyesi.....	62
2.2.1. <i>Ebû Hafs</i>	62
3. HZ. ÖMER'İN SIFATLARI	63
3.1. Fârûk.....	63
3.1.1. <i>Hazret-i Fârûk</i>	63
3.1.2. <i>Cenâb-ı Hazret-i Fârûk</i>	64
3.1.3. <i>Hazret-i Fârûk-ı Ömer</i>	64
3.1.4. <i>Fârûk-ı Ekber</i>	65
3.1.5. <i>Hazret-i Fârûk-ı Ekber</i>	66
3.1.6. <i>Fârûk-ı A'zam</i>	67
3.1.7. <i>'Adl-ı Fârûk/ Âdil-i Fârûk</i>	68
3.1.8. <i>Fârûk-ı devrân / Fârûk-ı vakt</i>	69
3.1.9. <i>Fârûk-ı Hakk</i>	70
3.1.10. <i>Fârûk-haslet</i>	71
3.1.11. <i>Fârûk-ı Ömer</i>	72
3.1.12. <i>Fârûk-Tıynet</i>	72
3.1.13. <i>Fârûk-şemâ'il</i>	73
3.1.14. <i>Semiyî-i Hazret-i Fârûk / Hem-nâm-ı Cenâb-ı Fârûk</i>	73
3.2. Âdil.....	74
3.3. Emîrü'l-Mü'minîn	75
3.4. Sultân	77
3.5. Şeyhayn.....	78
4. İSLÂM DİNİNE KATKILARI YÖNÜYLE HZ. ÖMER	79
4.1. Müslüman Oluşu.....	85
4.2. Halîfeliği	87
4.3. Fetihleri.....	90
5. HZ. ÖMER'İN MANEVÎ ÖZELLİKLERİ	94
5.1. Adâleti.....	94
5.2. Cesâreti.....	96
5.3. Cömertliği.....	98
5.4. Dindarlığı.....	99
5.5. Fetâneti	100
5.6. Kutbiyeti.....	102

5.7. Kerâmeti.....	104
5.7.1. Bir savaş esnasındaki kerâmeti.....	105
6. HZ. ÖMER İLE İLGİLİ KİŞİLİKLER.....	107
6.1. Peygamberler	107
6.1.1. Hz. Yusuf.....	107
6.1.2. Hz. Mûsâ.....	107
6.1.3. Hz. Süleyman.....	108
6.1.4. Hz. Muhammed.....	108
6.2. Çehâr-Yâr.....	110
6.2.1. Hz. Ebû Bekir.....	114
6.2.2. Hz. Osmân.....	118
6.2.3. Hz. Ali.....	119
6.3. Diğer Kişilikler	121
6.3.1. Veysel Karâni.....	121
6.3.2. Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî.....	122
7. DİĞER.....	123
7.1. Râfızîlik.....	123
7.2. Hz. Ömer'in Mührü	125
7.3. Cennetle Müjdelenmesi.....	125
7.4. Şehâdeti.....	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL DİVANLARINDA HZ. ÖMER İÇİN MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR VE ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. ÖMER

1. HZ. ÖMER İÇİN MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR	128
1.1. Ali Emîrî	128
1.2. Aşkî Mustafa	134
1.3. Bahrî	137
1.4. Benderli Cesârî	138
1.5. Fâik Ömer	139
1.6. Giritli Hilâlî	141
1.7. Hacı Hulûsî Baba	141

1.8. Hâfız Ulvî.....	145
1.9. Hâtif	147
1.10. Himmetzâde Ahmed Cezbi	148
1.11. Keçicizâde İzzet Molla.....	151
1.12. Manastırlı Sâlih Fâik.....	152
1.13. Necmî	154
1.14. Râci	155
1.15. Reşîd Paşa.....	156
1.16. Rîzî	160
1.17. Selâmî.....	161
1.18. Sivash Gulâmî	162
1.19. Şevki İbrahim Efendi	163
2. ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. ÖMER.....	165
2.1. Abdünnâfi İffet Efendi	165
2.2. Aşkî Mustafa	167
1.3. Edip Harâbî.....	170
1.4. Enderunlu Fâzıl	171
1.5. Giritli Hilâlî	173
1.6. Hacı Hulûsi Baba	175
1.7. Hasan Hilmî Edirnevî.....	176
1.8. Mehmet Refikî.....	178
1.9. Mehmet Şemseddin Ulusoy.....	180
1.10. Meşhûrî.....	182
1.11. Nâkâm	187
1.12. Nihânî.....	188
1.13. Osman Şems Efendi.....	190
1.14. Râci	195
1.15. Safâyî Ali Dede.....	196
1.16. Senîh-i Mevlevî.....	198
1.17. Kerküklü Seyyid Şükrî.....	200
1.18. Sükûtî.....	203
1.19. Şeref Hanım.....	205
SONUÇ	206

KAYNAKÇA.....	208
----------------------	------------

KISALTMALAR

c. *cilt*

çev. *Çeviren*

d. man. *Dini manzume*

DİA *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*

ed. *Editör*

G. *Gazel*

Gü. *Güfte*

H. *Hazret*

K. *Kaside*

Kı. *Kıta*

Man. H. *Manzum hikaye*

Mes. *Mesnevi*

Mur. *Murabba*

öl. *Ölüm tarihi*

T. *Tarih*

T. B. *Terkib-i Bent*

yy. *yüzyıl*

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Kapsamı

Araştırmanın konusu, 19. yüzyıl Türkçe dîvânlarında Hz. Ömer ile ilgili unsurların tespit edilmesi ve incelenmesidir. 19. yüzyıla ait birçok dîvânın kaleme alındığı görülmüştür. Araştırma konusu hem bu zenginlikten faydalanmak hem de 19. yüzyılı dîvânlar nezdinde derinlemesine incelemek amacıyla bu yüzyıl ile sınırlandırılmıştır. 19. yüzyıla ait taradığımız dîvânlar arasından 110 dîvânda Hz. Ömer'in konu edildiği tespit edilmiştir. Araştırmaya kaynaklık eden dîvânlar aşağıda listelenmiştir:

- Abdî-i Karahisarî(öl. 1302/1885) Dîvânı
- Abdü'l- 'Azîz 'Asım-ı 'Irâkî(öl. 1384/1887) Dîvânı
- Abdünnâfi İffet Efendi(öl. 1308/1891) Dîvânı
- Âdile Sultan(öl. 1316/1899) Dîvânı
- Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî(öl. 1310/1893) Dîvânı
- Âkif(öl. 1243/1827-1828) Dîvânı
- Ali Emîrî Efendi(öl. 1342/1924) Dîvânı
- Aşkî Hüseyin Efendi(öl. 1218/1801?) Dîvânı
- Aşkî Mustafa(öl. 1276-1286/ 1860-1870?) Dîvânı
- Baba Hüsnî(öl. 1360/1942) Dîvânı
- Bahrî Dîvânı(öl. ?/?)
- Balıkesirli Abdülaziz Mecdî(öl. 1360/1941) Dîvânı
- Benderli Cesâri(öl. 1244/1829) Dîvânı
- Bendî Mustafa Baba(öl. ?/?) Dîvânı
- Bursalı İbrahim Râzî(öl.1249 /1834?) Dîvânı
- Bursalı İffet(öl. 1255/1840) Dîvânı
- Câzib(öl. 1273/1857?) Dîvânı
- Dîvân-ı Sûzi-i Sivâsî(öl. 1245/1830) Dîvânı
- Dîvân- Sükûti(öl. 1311/1894)
- Dîvân-ı Şems-i Hayâlî(öl. 1294/1877)

- Edib Harâbî(öl. 1335/1917) Dîvânı
- Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa Efendi(öl. 1244/1829) Dîvânı
- Enderunlu Fâzıl(öl. 1297/1810) Dîvânı
- Enderunlu Ferid İbrahîm(öl. 1257/1842) Dîvânı
- Eskicumalı Hamîd(öl. 1259/1844) Dîvânı
- Eşref Paşa(öl. 1311/1894) Dîvânı
- Faik Ömer(öl. 1245/1830) Dîvânı
- Fâzıl(öl. 1299/1882) Dîvânı
- Fennî(öl. 1336/1918) Dîvânı
- Feyzî Halil Bey(öl. ?/?) Dîvânı
- Giritli Hilâlî(öl. ?/?) Dîvânı
- Giryân(öl. ?/?) Dîvânı
- Hacı Hulûsî Baba(öl. 1354 /1936) Dîvânı
- Hâfiz Mehmed Sebâtî(öl. 1322/1905) Dîvânı
- Hafız ‘Ulvî(öl. 1289/1873) Dîvânı
- Hâlet Bey(öl. 1295/1878) Dîvânı
- Hâmî(öl. 1308/1891) Dîvânı
- Hanyalı Nûrî Osman(öl. 1230/1815) Dîvânı
- Hasan Hilmi Edirnevî(öl. ?/?) Dîvânı
- Hasan Rızâ(öl. 1338/1920) Dîvânı
- Hasirizâde Mehmet Elif Efendi(öl. 1345/1927) Dîvânı
- Hâtîf(öl. 1237/1822) Dîvânı
- Hîmmezâde Ahmet Cezbî(öl. 1244/1829) Dîvânı
- Hocazâde Ahmed Kâmil Efendi(öl. 1311/1894) Dîvânı
- Hüsnî(öl. ?/?) Dîvânı
- İydi Baba(öl. 1281/1865) Dîvânı
- İstanbullu Eşref(öl. 1292/1876) Dîvânı
- Kazasker Mekkî Dîvânı(öl. 1327/1910)
- Keçecizâde İzzet Molla(öl. 1243/1828) Dîvânı
- Kemahlı İbrahim Hakkı(öl. 1342/1924) Dîvânı
- Kerküklü Seyyid Şükrî(öl.1277 /1861) Dîvânı

- Leskofçalı Galip(öl. 1283/1867) Dîvânı
- Leylâ Hanım(öl. 1263/1847) Dîvânı
- Lüzûmî Ahmed Efendi(öl. 1310/1893) Dîvânı
- Manastırlı Sâlih Fâik(öl. 1316/1899) Dîvânı
- Mehmed Memdûh Fâik Bey(öl. 1343/1925) Dîvânı
- Mehmed Şâkir Gâlib Efendi(öl. 1329/1911) Dîvânı
- Mehmed Refikî(öl.1368 /1949) Dîvânı
- Mehmed Şemsettin Ulusoy(öl. 1354/1936) Dîvânı
- Mestî(öl. ?/?) Dîvânı
- Meşhûrî(öl. 1268 /1851) Dîvânı
- Musa Kâzım Paşa(öl. 1306/1889) Dîvânı
- Nâfi Arab Tâhir Efendizâde(öl. 1266/1850) Dîvânı
- Nâil Abbas Paşa(öl. 1275/1859) Dîvânı
- Nâkâm(öl. ?/?) Dîvânı
- Nâzif(öl. 1275/1859) Dîvânı
- Nâzikî(öl. 1271/1855) Dîvânı
- Necmî(öl. ?/?) Dîvânı
- Nihânî(öl. 1305/1888) Dîvânı
- Nûman Mâhir(öl. 1259/1843) Dîvânı
- Osman Nevres(öl. 1292/1876) Dîvânı
- Osman Nûri Paşa(öl. 1272/1856) Dîvânı
- Osman Şems Efendi(öl.1310/1893) Dîvânı
- Ömer Şevki Mardinî(öl.1268 /1852) Dîvânı
- Râci(öl. 1269/1851) Dîvânı
- Racûlî(öl. ?/?) Dîvânı
- Râgıb Paşazâde Lütîfi(öl. ?/?) Dîvânı
- Refî'-i Kalâyî(öl. 1237/1821) Dîvânı
- Reşid Paşa(öl. 1336/1918) Dîvânı
- Rıfat Mehmed Karlı(öl. 1310/1893) Dîvânı
- Rîzî(öl. ?/?) Dîvânı
- Sabrî(Mehmet) (öl. 1229/1814) Dîvânı

- Sâdık Ağazâde Sıdkî Efendi(öl. 1343/1925) Dîvânı
- Sâfî Baba(öl. ?/?) Dîvânı
- Sahaflar Şeyhizâde Es'ad Mehmed Efendi(öl. 1264/1848) Dîvânı
- Salih Baba(öl. 1325/1906) Dîvânı
- Selâmî(öl. 1227/1813) Dîvânı
- Senîh el-Mevlevî(öl. 1317/1900) Dîvânı
- Seyyid Ahmed Cemâli(öl. 1291/1874) Dîvânı
- Seyyid İsmail Hakkı (Mislî) (öl. 1286/1870?) Dîvânı
- Seyyid Süleyman Mahvî(öl. 1266?/1850?) Dîvânı
- Sıyâmzâde Hasan Hamdî(öl. 1294/1878) Dîvânı
- Sivaslı Gulâmî(öl. 1334/1886) Dîvânı
- Su'udü'l-Mevlevî(öl. 1367/1948) Dîvânı
- Sutûrî(öl. ?/?) Dîvânı
- Süleyman Şâdî(öl. 1318/1900) Dîvânı
- Şakir Mehmed Efendi(öl. 1251/1836) Dîvânı
- Şeref Hanım(öl. 1276/1860) Dîvânı
- Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî(öl. 1269/1853) Dîvânı
- Şevkî İbrahim Efendi(öl. 1314/1897) Dîvânı
- Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi(öl. 1274/1858) Dîvânı
- Şeyh Hasan Haydar(öl. 1319/1901) Dîvânı
- Trabzonlu Emin Hilmi(öl. 1301/1884) Dîvânı
- Trabzonlu Hazînedar-zâde Âgâh Osman Paşa(öl. 1323/1906) Dîvânı
- Türâbî(öl. 1284/1868) Dîvânı
- Üsküdarlı Fodlacızâde Ahmed Râsim(öl. 1269/1853) Dîvânı
- Üveysî(öl. 1266/1850) Dîvânı
- Yenişehirli Avnî Bey(öl. 1300/1883) Dîvânı
- Yozgatlı Hüznî(öl. 1365/1936) Dîvânı
- Zekî(öl. ?/?) Dîvânı

Tez, giriş ve sonuç bölümleri hariç üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında araştırmanın konusu, kapsamı, amacı, önemi, yöntemi ve kaynakları hakkında

bilgi verilmiştir. Birinci bölümde Hz. Ömer'in hayatı kısaca ele alınıp ve hutbeleri, mektupları ve vecîzeleri ışığında edebî yönü hakkında bilgi verilmiştir. Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Ömer'den kısaca bahsedilmiştir. Ardından edebî türler başlığı altında Hz. Ömer'in cenknâmelerde, fazîletnâmelerde, hilyelerde, manzum siyerlerde, methiyelerde, menkîbelerde ve siyâsetnâmelerdeki izdüşümlerine ait örnekler verilmiştir.

İkinci bölümde taranan 19. yüzyıl dîvânları içerisinde Hz. Ömer'e ait özellikler başlıklandırılmıştır. Burada Hz. Ömer ile ilgili sûre ve hadislerden, isim ve sıfatlarından, fırka ve şahıslardan, mânevî özelliklerinden, İslâm dînine katkılarından bahsedilmiştir. Zikredilen her bir husus alt başlıklara ayrılarak örnekler ile açıklanmıştır. Tasnif dışı kalan konular diğer başlığı altında zikredilmiştir.

Üçüncü bölümde 19. yüzyıl dîvânlarında Hz. Ömer'e yazılmış müstakil şiirler ve dört halîfeye yazılmış müstakil şiirler içerisinde Hz. Ömer incelenmiştir. Sonuç kısmında ise çalışma sırasında dikkat çeken hususlara ve konuyla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türk İslâm Edebiyatı eserlerinde birçok meşhur şahsiyetin isimleri sıklıkla geçmektedir. Edebî eserlere bakıldığında bu kişiliklerin şöhretlerine sebep olan hususiyetlerine telmihler yapıldığı görülmektedir. Hz. Ömer de bu şahsiyetlerden biridir. Hz. Ömer; hayatı, müstesnâ kişiliği, Hz. Peygamber ile yakınlığı ve İslâm'a katkıları gibi daha pek çok üstün özelliği ile yüzyıllardır anılmakta ve sevilmektedir. Bu sevginin bir tezâhürü olarak edebiyatımızın muhtevâsını etkilemiş önemli şahsiyetlerdendir.

Araştırmada öncelikli amaç, Hz. Ömer'in 19. yüzyıl Türkçe dîvânları içerisindeki yerini, önemini ve şâirleri hangi yönüyle etkilediğini tespit etmektir. Ayrıca edebî alanda yapılan veya yapılacak çalışmalara fayda sağlamak amaçlanmıştır.

19. yüzyıl; Türk Edebiyatı'nda yeninin denendiği, sosyal hayattaki ve zihniyetteki değişimlerin şiire etkisinin gözlemlendiği birasırdır. Dolayısıyla bu farklılığı yaşayan 19. yüzyıl dîvân şâirlerinin dîvânlarında Hz. Ömer'i nasıl ve hangi husûsiyetleri ile ele

aldıklarını gözler önüne sermek önem arz etmektedir. Ayrıca bu araştırma ortaya çıkabilecek muhtemel hususları ifâde edebilme açısından da önemlidir.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmıştır. 19. Yüzyıl Türkçe dîvânlarda bulunan Hz. Ömer'e ait isim, sıfat, kavram veya özellikler sözlükler veya ilgili kaynaklarla açıklanmaya gayret edilmiştir. Bununla beraber Hz. Ömer'in dîvânlarda tespit edilen yansımaları tasnif edilmiştir. Çalışma esnasında Hz. Ömer'in hayatına dair hususları bilmek önemli görüldüğünden hayatı, tarihsel yöntem ile ele alınmıştır.

19. yüzyıla ait dîvânları tespit etmede M. Fatih Köksal ve Giyasi Babaarslan'ın hazırlamış olduğu *Türkçe Divanlar Kataloğu(Bibliyografya)* kitabından faydalanılmıştır. Mürettep dîvânların seçilmesine özen gösterilmesiyle birlikte gayr-i mürettep dîvânlardan da yararlanılmıştır. Dîvânçeler teze dâhil edilmemiştir. 1800-1899 yılları arasında doğmuş şairler 19. yüzyıl dönemi içerisinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada pdf formatındaki tezlerden oldukça fazla yararlanılmıştır. Tezlerin kolay taranabilir oluşu ve hedefe ulaşma noktasındaki kolaylığı sebebiyle genellikle taramalar bu şekilde yapılmıştır. Ancak imkan çerçevesinde incelenen dîvânlar arasından basılı kitap halinde bulunanların kaynakça olarak gösterilmesine gayret edilmiştir.

Taramalar sonucunda ulaşılan verilerin tasnif edilmesinde Meliha Yıldırım Sarıkaya'nın *Türk- İslâm Edebiyatında Hz. Ali* çalışması örnek alınmıştır. Doğrudan veya dolaylı olarak konuyla ilgili yapılmış araştırmalar da birer kaynak olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir. Tasniflerin başlıklandırılmasında mümkün olduğu kadar alfabetik sıra gözetilmeye çalışılmıştır. Beyit ve şiirlerden örnek verirken mümkün mertebe nazım şekli, şiir ve beyit sayısı örneğin altına konumlandırılmıştır.

Araştırmada kelimeleri doğru okumak ve anlamlandırmak için Arapça, Osmanlıca-Türkçe sözlüklerden faydalanılmıştır. Ayetlerin tespitinde Kur'an-ı Kerim ve hadislerin tespitinde müteber hadis kitaplarından yararlanılmıştır. Çalışma sırasında ilk elden kaynaklar tercih edilmişse de güncel bilgi ve kaynaklar da göz ardı edilmemiştir. Tabakat

kitapları, tarih kitapları, ansiklopedi maddeleri, sözlükler, tezler, makaleler, bildiriler araştırma süresinde yararlanılan kaynaklardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. ÖMER'İN HAYATI, EDEBÎ YÖNÜ VE TÜRK İSLÂM EDEBİYATI'NDA HZ. ÖMER

1. HZ. ÖMER'İN HAYATI

1.1. Doğumu ve Gençliği

HZ. Ömer'in, ismi ve tam künyesi; Ömer b. el-Hattab b. Nüfeyl b. Abdülzâ b. Riyah b. Abdullah b. Kurt b. Rezah b. Adî b. Ka'b'dır. Künyesi Ebû Hafs'tır.¹

HZ. Ömer (r.a), Fil Olayı'ndan on üç sene sonra Mekke'de doğmuştur. HZ. Ömer'in Fil hadisesinin on üç yıl sonrasında veya Ficar Savaşı'ndan dört yıl önce doğduğu bildirilmektedir.² Baba tarafından soyu Câhiliye döneminde Kureyş kabilesinin sefâret işlerine bakan Adî b. Kâ'b kabilesine ulaşır ve Kâ'b b. Lüey'de HZ. Peygamber'in nesebiyle birleşir. Annesi Mahzûm kabilesinden Hanteme bint Hâşim'dir.³

Annesi, Hanteme bint Haşim bint Muğire b. Abdillâh b. Ömer b. Mahzûm'dur. Mahzum kabilesinden Ebû Cehlin amcasının kızıdır. Bazı kaynaklarda Hanteme bint Hişam b. Muğire şeklinde geçmektedir ki bu durumda Hanteme Ebû Cehl'in kardeşi olmaktadır. Bu ikinci görüş fazla kabul görmemektedir.⁴

HZ. Ömer'in Müslüman olmadan önceki hayatı hakkında kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. Çocukluğunda deve çobanlığı yaptığı, iyi ata bindiği, güreş yaptığı, iyi silah kullandığı, uzun boylu, gür sesli, sert bir mizâca sahip, heybetli ve pehlivan yapılı olarak tasvir edilmiştir. Şiire meraklı olduğu, güzel konuştuğu, okuma yazma bildiği, ensâb bilgisini öğrendiği, ticaret yaptığı ve bu maksatla Suriye, Irak ve Mısır'a gittiği bilinmektedir.⁵

¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 3/304.

² Hayyat b. Halîfe, *Tarihu Halîfe b. Hayyat*, çev. Abdülhalik Bakır (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001), 190-191.

³ Mustafa Fayda, "Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/44.

⁴ Ramazan Önal, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018), 1/123.

⁵ Fayda, "Ömer", 34/44.

Ömer b. Hattab, Cahiliye döneminde Mekke eşrafı arasında yer almakta olup, kabilesi adına Mekke şehir devletinin meclisinde bir sandalyeye sahip olarak sıfâre (elçilik) görevini üstlendiği, bir savaş çıkması durumunda karşı tarafa elçi olarak Ömer b. Hattab gönderildiği ve dönüşünde onun verdiği bilgi ve görüşlere göre hareket edildiği; ayrıca kabileler arasında çıkan anlaşmazlıkların çözümünde etkin rol aldığı ve verdiği kararların uygulandığı nakledilir.⁶

Hiz. Ömer geçimini sağlamak için ticâretle uğraşmıştır. Bu meşguliyeti sırasında edindiği tecrübeler onun kazandığı yüksek vasıflara vâsıta olmuştur. Bu sâyede uzak ülkelere seyâhat ederek mühim şahsiyetlerle görüşmüştür.⁷

1.2. Müslüman Oluşu

Hiz. Peygamber nübüvvetini ilan ettiğinde Hiz. Ömer'in 27 yaşında olduğu rivâyet edilir.⁸ Nübüvvetin ilanı ile Hiz. Ömer'in Müslüman olması arasında geçen zaman 6 yıldır. Hiz. Ömer, Müslüman olmadan önce, Peygamber ve Müslümanlara karşı, insanlara en katı davrananlardan biriydi. Onun hemen Müslüman olmasına engel olarak, İslâm dininin azılı düşmanı olan ve ölünceye kadar da İslâm'a karşı aktif mücadelesini sürdüren Ebû Cehil ile yakın akraba olması, kabilesi adına Darünnedve'de üstlendiği görev ve misyon gereği dine karşı olumsuz bir tavır takınması ve elinde olmayan bazı sebeplerden dolayı bir süre Mekke'nin dışında kalmış olması gibi sebepler sıralanır. Hiz. Ömer'in Müslüman olmasının sebepleri arasında ise, Hiz. Peygamber'in "Yâ Rabbi! İslâmiyet'i Ömer b. Hattâb veya Amr b. Hişâm (Ebu Cehil) ile teyid eyle (veya aziz kıl)"⁹ duâsı, Kur'an'ın i'cazından etkilenmiş olması, vicdani muhâsebe ve arayış içinde olması gösterilebilir.¹⁰

Habeşistan'a hicret edenlerden sonra, bi'set-i nebeviyyenin 6. yılının Zilhicce ayında Müslüman olmuştur.¹¹ Ömer b. Hattab'ın Müslüman olmasıyla ilgili kaynaklarda

⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İzmir: Beyan Yayınları), 100.

⁷ Şibli Numanî, *Bütün Yönleriyle Hiz. Ömer ve Devlet İdâresi*, çev. Talip Yaşar Alp (Hikmet-Dâva-Çağ Yayınları, 1975), 2/38.

⁸ Numanî, *Bütün Yönleriyle Hiz. Ömer ve Devlet İdâresi*, 2/39.

⁹ (Tirmizî, Menâkıb, 17)

¹⁰ Önal, *Uluslararası Hiz. Ömer Sempozyumu*, 1/134-135.

¹¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/309.

nakledilen farklı rivayetler bulunmaktadır.¹² Bu rivâyetlerden biri Hz. Ömer Müslüman olmadan önce kendi iradesiyle ve iyi niyetle Hz. Peygamber'i bulup onu dinlemek ve onunla konuşmak amacıyla evden çıkmış bu sırada Hz. Peygamber'in kendisinden önce Ka'be'ye vardığını görmüştür. Ka'be'de kıldığı namazda Hâkka Sûresi'ni okuyan Hz. Peygamber'i dinlemiş ve Kur'an i'cazının etkisinde kalarak Müslüman olmaya karar vermiştir.

Meşhur olmuş bir diğer rivâyette ise Ebû Cehl'in ya da Kureyş meclisinin telkiniyle veya Habeşistan muhacirlerinin durumundan etkilendiği için veya herhangi bir şeyin etkisinde kalmadan kendi şahsî kararıyla Hz. Peygamber'i öldürmek üzere yola çıkmış, yolda gayptan birtakım uyarılar almış, kız kardeşinin ve eniştesinin Müslüman olduğunu duyunca da hemen onların bulunduğu yer olan eniştesinin evine gitmiştir. Yaşanan bazı olaylardan sonra Taha suresinden bazı ayetleri veya Hadid suresi 1-7 ayetlerini veya Alak Sûresi'ni dinlemiş ve bunun etkisinde kalarak Müslüman olmuştur.

Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla ilgili farklı kaynaklarda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin çoğunda göze çarpan iki temel fikir vardır ki özellikle vurgulanmak istenmektedir. Bu fikirlerden ilki Hz. Ömer'in Kur'a'nın i'cazından etkilenmiş olması, diğeri ise arayış ve vicdan muhâsebesi içerisinde yer almış olmasıdır. Netice itibarıyla Hz. Ömer'in, her ne amaçla veya kimin etkisiyle olursa olsun bu arayışlarında Peygamber'i bulup onunla konuşma ve Kur'an'ı dinleme arzusuyla bazı teşebbüslerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Hz. Ömer'in Müslüman olması İslâm tarihinde bir dönüm noktasıdır. Müslümanlar için moral kaynağıdır. Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla, müminlerin sayısı 40'a ulaşmıştır.¹³ Ancak bu ihtilafli bir bilgidir. Müminler o zamana kadar gizlice ibadet ederlerken, Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Kâbe'de açıkça ibâdet etmeye başlamışlardır.¹⁴ Abdullah b. Mesud "Ömer'in Müslümanlığı fetih, hicreti nusret, emirliği de rahmet idi."¹⁵ demiştir.

¹² Detaylı bilgi için bkz. Önal, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, 1/130.

¹³ Detaylı bilgi için bakınız. Mahmut Olgaç, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, 1/S. 158.

¹⁴ İbn Hişam, *Hz. Muhammed'in Hayatı(es-Siret'ün-Nebeviyye)*, çev. İzzet Hasan - Neşet Çağatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992), 1/223.

¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/310.

Cahiliye dönemi ile ilgili anlatımlarda heybetli ve sert mizaçlı olarak aktarılan Hz. Ömer'in karakterinin İslâm ile tanıştıktan sonra Müslümanlar üzerinde olumlu yansımaları olmuştur. Onun davranışlarının Müslüman olduktan sonra yumuşak huylu olma ve idaresi altındakilere adaletle davranma şeklinde bir ivme kazandığı ve bu yönüyle değişim gösterdiği de zikre değerlidir.

Hiz. Ömer, Müslüman olduktan sonra ilmi yönden de kendisini geliştirmiştir. Onun hakkında Abdullah b. Mes'ûd: "Arap bölgelerinin tüm ilmi bir kefeye konya ve Ömer'in ilmi bir kefeye konya Ömer'in ilmi ağır basardı." demiştir. Hiz. Ömer'in sahip olduğu bu ilim sayesinde bir konu hakkında verilen birçok fetva içinden Hiz. Ömer'in sözünün tercih edildiğini İbn Sa'd şöyle bir rivayetle anlatmaktadır: Bu Ümmet'in Peygamber'den (sas) sonra âlimleri altı kişidir: (Bunlardan ilk üçü) Ömer, Abdullah ve Zeyd b. Sâbit'tir. Eğer Ömer bir söz söyler ve diğer ikisi başka bir söz söylerse onların sözü Ömer'in sözüne tabi olur. Ve (diğer üç kişide) Ali, Übey b. Ka'b ve Ebu Musa el- Eş'ârî'dir.

Hiz. Ömer'in Müslüman olması ile Mekke'den Medine'ye hicretin arası 6 yıldır. Hiz. Ömer hicret ederken diğerlerinin aksine hicretini alenî bir şekilde gerçekleştirmiştir. Silahını kuşanmış, yayını almış, ilk önce Kâbe'yi tavaf etmiş daha sonra Mescid-i Haram'da bulunan topluluğa: "Yarın Mekke'yi terk edip Yesrib'e gideceğim. Eşini dul ve çocuklarını yetim bırakmak isteyenler Akik vadisine gelsinler" demiştir. Onun bu sözlerine karşılık hiç kimse karşılık verememiştir.¹⁶

Hicretin birinci yılından Hiz. Peygamber'in vefatına kadar Hiz. Ömer'in bütün faaliyetleri Hiz. Peygamber'in hayatının bir parçasıdır. Katıldığı seriyyeler dışında Hiz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayan Hiz. Ömer, kumandanlığını Hiz. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlarda, Hudeybiye Antlaşması, Umretü'l-kazâ ile Vedâ haccında bulunmuştur.

Hiz. Ömer, Müslüman olduktan sonra Hiz. Peygamber'in yakınları arasına girdi ve arkadaşlığını da insanlara örnek olacak bir şekilde sürdürdü. Hiz. Peygamber'e her zaman yardım etti, hayatını O'nu ve İslâm'ı savunmaya vakfetti. Hiz. Ömer, kâfirlere karşı insanların en şiddetlisiydi. Bedir, Uhud, Hendek, Rıdvan Biati, Hayber savaşı, Mekke'nin fethi ve diğer gazalarda, bazılarında komutan olarak Hiz. Peygamber ile beraberdi.

¹⁶ Ahmed Lütfi Kazancı, *Adil Halife Emirü'l- Mü'min Hazreti Ömer* (İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1995), 27.

Bunlarla beraber Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in torunu ile evlenmesi ve Hz. Peygamber'in de Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa ile evlenmesi aralarındaki bağı arttırmıştır.

1.3. Halîfeliği

Hz. Ebû Bekir vefat edeceğini anladığında, Hz. Ömer'i kendisine halef tayin etmeyi düşünmüş ve bu düşüncesini açıklayarak bazı sahabîlerle istişarelerde bulunmuştu. Herkes Ömer'in fazilet ve üstünlüğünü kabul etmekle beraber, onu bu iş için biraz sert mizaçlı buluyorlardı. Hatta bazı sahabîler ona; "Rabbin seni Ömer'i halîfe tayin ettiğinden dolayı sorguya çektiğinde, ona ne cevap vereceksin? Bilirsin ki Ömer, oldukça sert bir kimsedir" demişlerdi. Hz. Ebû Bekir bu söze onlara; "Derim ki: Allah'ım! Kullarının en iyisini onlara halîfe yaptım"¹⁷ karşılığını vermişti. Sonra da Hz. Osman'ı çağırarak bir kâğıda Hz. Ömer'i halîfe tayin ettiğini yazdırmıştır.

10 yıllık halîfeliği (634-644) döneminde Hz. Ömer'in İslâm'a katkısı büyüktür. Hz. Ebû Bekir'in vefât ettiği gün halîfe olmuştur ve İslâm dîninin Arap yarımadası dışında yayılmasını sağlamıştır. Hz. Ömer'in halîfe olduğu dönemde Medîne hükümeti siyâsî, iktisadî, askerî ve idarî bakımdan Bizans ve İran İmparatorlukları kadar güçlü konumda değildi. Buna rağmen Hz. Ömer uluslararası siyasette hızla ilerleme göstermiştir.

Bu dönemde ülke sınırları, başta İran olmak üzere Suriye ve Mısır topraklarının yanı sıra, güneyde Sind (bugünkü Pakistan), Thama Çölü (Bombay-Gücerat), kuzeyde Ermenistan, Azerbaycan ve Horasan'ı içine alan ve Afrika'nın bir bölümüne kadar uzanan geniş bir alana ulaşmıştır.

Hz. Ömer'in yönetim sürecinde esas aldığı prensipler; istişâre, teftiş, toplum öncelikli yönetim, asabiyeti tesirsiz hale getirme siyaseti ve kâbiliyetli yöneticileri yönetime getirme şeklinde sıranabilir.¹⁸ Bütün zamanını Müslümanların sorunlarıyla ilgilenmeye ayıran Hz. Ömer, kurumsallaşmaya çok önem vermiştir. Hz. Ömer bu anlamda bir

¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/314-315.

¹⁸ Adem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi II, (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 95-121.

öncüdür. Hz. Ömer'in tesis ettiği kurumlar ve standartlaştırma uygulamaları çerçevesinde getirdiği yeniliklere baktığımızda şunları sıralamamız mümkündür:

1. Beytül-mâl Müessesesinin Açılması
2. Dîvân Teşkilatının Kurulması
3. Adâlet Teşkilatının Kurulması
4. Liderlik Makâmının İsmi Belirlenmesi (Emîrü'l-Müminîn)
5. Ortak Bir Takvim Başlangıcı Belirlenmesi (Hicrî Takvim)
6. Arazi Ölçümü Yaptırması
7. Cizye ve Haraç Miktarlarını Belirlenmesi
8. Bir Kişinin Günlük Gıda Tüketimini Belirlenmesi
9. Ticaret Mallarına Uşûr Vergisi Koyması
10. Mehire Üst Sınır Getirmek İstemesi
11. Ordugâhların (Askerî Şehir) Kurulması
12. Kurulan Şehirlerde Yapılacak Evlerin Büyüklüğünü Tespit Etmesi
13. Ramazan'da Cemaatle Camide Teravîh Namazı Kılınması
14. Asker Gönderme ile İlgili Uygulamaları
15. Kûfe, Basra, Fustat, Musul, Cize Şehirlerinin Kurulması
16. Misâfirhâne Tesis Etmesi
17. Vakıf Hukûkunu Tesis Etmesi
18. Merkez ve Vilayetlerde Mektep Tesis
19. Gözetleme Kuleleri İnşa Edilmesi.

Hz. Ömer daha pek çok ilke imzâ atmıştır ve köleliğe karşı da şiddetli bir mücâdele vermiştir Arabistan'da köleliği tamamen kaldırmaya da muvaffak olmuştur. Halîfeliği

boyunca kişiliğini, bilgisini, deneyimini, teşkilâtçı ruhunu idareye yansıtmış bir liderdir.¹⁹ Devleti sağlam temeller üzerine oturtmuştur. Bununla beraber sahip olduğu maddî ve manevî hasletler ile hem yaşadığı çağa hem de kendisinden sonraki nesillere örnek olmuştur.

1.4. Şehâdeti

Hiz. Ömer, 23 (644) yılı haccını eda edip Medine'ye döndüğü günlerde, Mugîre b. Şu'be'nin Basra valisi iken edindiği kölesi Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî, efendisinin kendisinden fazla ücret aldığını söyleyerek bunun azaltılmasını istemiştir. Halîfe onun demircilik, marangozluk ve nakkaşlık yaptığını öğrenince Mugîre'nin kendisinden aldığı ücretin fazla olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Ebû Lü'lüe ertesi gün sabah namazında hançerle Hiz. Ömer'i yaralamıştır ve Hiz. Ömer üç gün sonra vefât etmiştir.²⁰

Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber'in yanına defnedilmek için oğlu Abdullah'ı Hiz. Âişe'ye yollayarak Hiz. Peygamber'in hücreğine onun ayağının dibine defnedilmek için izin istemiştir. Hiz. Âişe kendisi için düşündüğü bu yeri ona vermeyi kabul etmiştir ve Hiz. Peygamber'in yanına defnedilmiştir.²¹ Cenaze namazını Suheyb b. Sinân kıldırmıştır.²²

Hiz. Peygamber döneminden sonra iktidara gelen halîfeler arasında şehit edilen ilk halîfe, Hiz. Ömer'dir. Hiz. Ömer'in vefâtının ardından Huzeyfe b. el-Yemân; ‘Ömer döneminde, İslâm'ın durumu, karşıdan gelip sürekli yaklaşan bir adamın durumu gibiyken, onun vefâtından sonra, sırtını dönmüş sürekli uzaklaşan bir adamın durumuna benzedi.’²³ demiştir.

¹⁹ M. Sami Ramazanoğlu, *Hiz. Ömerü'l-Fâruk* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2013), 158-160.

²⁰ Fayda, “Ömer”, 34/46.

²¹ Fayda, “Ömer”, 34/46.

²² İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/432.

²³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/439-440.

Enes (r.a.) şöyle der: “Resûlullah (s.a.v.) altmış üç yaşında vefât etti. Hz. Ebû Bekir de altmış üç yaşında vefat etti, Hz. Ömer de altmış üç yaşında vefat etti. Allah makamlarını âli etsin.”²⁴

Netice olarak söyleyebiliriz ki Hz. Ömer, devrim niteliğindeki kararları ve Müslümanların onun döneminde elde ettikleri kazanımları sebebiyle büyük saygınlığı olan bir halîfedir. İslâm’ın ikinci halîfesidir. Onun icraatlarına bakıldığında adâletle hükmettiği görülür. Tüm bunlarla beraber takvâsı, nezâketi, tevâzusu, doğruluğu, sabrı, tevekkülü ve kendisinde bulunan nice güzel hasletler ile nadîde bir şahsiyettir.

²⁴ (Müslim, Fedâil, 114)

2. HZ. ÖMER'İN EDEBİ YÖNÜ

Hız. Ömer, dil ve edebiyat açısından önemli bir şahsiyettir. Edebiyatla meşgul olan bir kişi olarak tanınmıştır. Şiir ve şâirin Arap toplumundaki yerini iyi bilmektedir. Onun edebî alandaki yeteneğini verdiği hutbelerinde, yazdığı mektuplarında ve vecîzelerinde görmemiz mümkündür.

Hız. Ömer'in okuma yazma bildiği, güzel konuştuğu, şiire meraklı olduğu rivâyet edilir. Gençliğinden beri Züheyr, Nâbiga ve Abde gibi şâirlerin şiirlerini okuduğu ve ezberlediği söylenir. Bununla beraber halîfeliği döneminde kabilelere ait dîvânların derlenmesini, Kur'an'ın kıraat ve imlâsına itina gösterilmesini, Arap dilinin iyi öğrenilmesini ve doğru konuşulmasını istemiştir.²⁵

Hız. Ömer, edebî alana karşı tutumunu Kur'an'ı Kerîm'in hükümleri ve Hız. Peygamber'in yaklaşımı doğrultusunda şekillendirmiştir. Hız. Peygamber, belâğat ve fesâhatın zirve şahsiyetidir. Hız. Peygamber, az lâfızla çok mana ifade eden söz söyleme gücüne sahip mükemmel bir hatiptir. Bununla beraber Hız. Peygamber'in bazı şiir ve şairleri takdir ettiği ifadeleri vardır. Bu durumun Hız. Ömer'in edebî alana yaklaşımını etkilememesi düşünülemez. O, her konuda olduğu gibi edebî alanda da Hız. Peygamber'i örnek almıştır.

Hız. Ömer'in şiiri sevdiği, yalnız başına olduğunda okuduğu ve yanına gelenlere okuttuğu, kendisine sorulan sorulara şiirle cevap verdiği rivâyet edilir. Hız. Ömer'in Müslüman olmadan önce edebî alana ilgili olduğu söylenmekle beraber halîfeliği sırasında şiire karşı daha net ve belirgin tutumlar gösterdiği, kültürel miras olarak eski şiirden ölçülerine uygun olanı sevdiği, yeni şiir faaliyetinin İslâmî özellik kazanması için gayret gösterdiği söylenir.²⁶

Edebî eleştiri tarihinde Hız. Ömer, verdiği eleştirel hükümlerin sebeplerini açıklayan ilk eleştirmendir.²⁷ Arap yazısı da şekil bakımından Hız. Ömer döneminde olgunluğa

²⁵ Fayda, "Ömer", 34/47.

²⁶ Dursun Hazer, "Ömer'e Göre Arap Şiiri ve Şâirleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003), 362.

²⁷ Muammer Sarıkaya, "Hız. Ömer ve Edebî Eleştiri", *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası* 23 (2013), 187.

erişmiştir. Emevîler döneminde ise şiirde önemli mesafeler alınmış ve hitâbetin güzel örnekleri îrad edilmiştir.²⁸

Hz. Ömer'in şâir olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Bazı araştırmacılar Hz. Ömer'in şâir olmadığını söylerken ona atfedilen bazı şiirlerin ona ait özlü sözler olduğunu ifade etmişlerdir. Bazıları da şiir okumasının yanı sıra onu bir şâir olarak nitelendirmişlerdir. Ancak bu bilgi ve eserler araştırmaya açıktır.

Hz. Ömer dönemi tatbikatına ait hususları da içine alan “eş-Şürûtü'l-Ömeriyye” adlı belge çoğu zimmîlerin aleyhine olan değişiklik ve ilâveleri ihtiva etmektedir. Bu belgedeki şartlarla antlaşma metinlerinde yer alan şartlar karşılaştırıldığında bu metnin uydurma olduğu anlaşılmaktadır. “Ahidnâme-i Ömer” diye de isimlendirilen bu belge, Abdurrahman b. Ganm tarafından rivayet edilen ve Suriye hıristiyanları tarafından Hz. Ömer'e yazılan bir mektuptan ibarettir. Bu metnin Hz. Ömer'e ve onun valilerine nisbet edilmesi doğru değildir. Hz. Ömer'e izâfe edilen başka metinlerin de bulunduğu, bunların bir kısmının Yahudi ve Hıristiyanlar tarafından muhafaza edildiği bilinmektedir.²⁹

2.1. Hutbeleri

Hutbe sözlükte “bir topluluk karşısında yapılan etkileyici konuşma” anlamına gelir ve terim anlam olarak başta cuma ve bayram namazları olmak üzere belirli ibadetlerin yerine getirilmesi sırasında irat edilen, genelde vaaz ve nasihati içeren konuşmayı ifade eder. Bu kişiye de hatip (hatîb) denir. Bu sanat Câhiliye devri Arap toplumunda oldukça yaygın olmakla birlikte İslâm döneminde de sosyal hayatın bir parçası olmuştur ve edebî sanatların bir türü olarak devam etmiştir. Hz. Peygamber'den sonra hutbe dinî fonksiyonu yanında siyasî hâkimiyetin sembolü olarak da önem kazanmıştır. Hz. Ebû Bekir halife seçildiği zaman takip edeceği siyasetin temel prensiplerini açıklayıcı içerikte bir hutbe irad etmiştir. Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali de bu geleneği sürdürmüşlerdir.³⁰

²⁸ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Emeviler Dönemi* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013), 31.

²⁹ Mustafa Fayda, “eş-Şürûtü'l-Ömeriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/273-274.

³⁰ Mustafa Baktır, “Hutbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/425-426.

Hz. Ömer'in hatipliği onun üstün vasfıydı. Bu özelliğini Ukaz panayırında geliştirdiği, şiir ve hitâbet kompozisyonlarına oldukça ilgi gösterdiği rivâyet edilir.³¹ Onun yaratılıştan hitabete yatkın olması kabilesinin kendisine elçilik görevi vermesine vesile olmuştur. Karakterinde taşıdığı netlik, doğallık ve güçlülük onun hutbelerinde de kendisini göstermektedir. Hz. Ömer'in hutbe öncesi hazırlık yaptığı secinin suni ve zoraki olanından hoşlanmadığı rivâyet edilir.³²

Hz. Ömer; siyâsî, idârî ve dünyevî birçok alanda hutbe vermiştir. Hz. Ömer'in hutbeleri hakkında Ahmet Zeki Safvet'in *Cemheretü Hutabi'l Arab* adlı eserinde Hz. Ömer'e ait birden fazla hutbe bulunmaktadır. Yine aynı şekilde M. Yusuf Kandehevî'nin *Asr-ı Saadet Hutbeleri* isimli eserinde Hz. Ömer'in birçok hutbesi bulunmaktadır.

Hz. Ömer'in, halife olduktan bir süre sonra bir cuma saatinde okuduğu hutbeden bir bölüm:

“Beni iyi dinleyin ve size söylediklerime karşı anlayışlı olun! Zira gerçekte soyulan adam, kendisinden dini alınan adamdır. Bahtiyar o kimsedir ki, başkasının halinden ders alır. Bahtı kara olan da o kimsedir ki, henüz annesinin karnında iken bahtı karadır. Sünnet yolunda yavaş yavaş yürümek, bid'at yolunda koşmaktan daha iyidir. Bütün insanlarda hükümdarlarına karşı tabî bir soğukluk vardır. Benimle sizler arasında birbirimize kin beslemekten, keyfî ve nefsimiz nasıl isterse öyle hareket etmekten ve dünyayı üstün tutmaktan Yüce Allah'a sığınırım. Zulüm ve haksızlık eden ve doğru yoldan sapan kimselere meyletmenizden endişe ediyorum. Sakın kendisine sadece dünya malı verilen kimseye meyletmeyiniz. Yalnız bu Kur'ân'a sarılınız. Zira aydınlık ve şifa Kur'ân'dadır. Kur'ân'dan başkası ise, şekavet ve dalalettir. Başınıza geçtiğimden beri bana düşen hiçbir hizmetinizde gevşeklik göstermiş değilim. Daima size iyilik istemiş ve iyiliğiniz yolunda çalışmış bulunuyorum. Maaşlarınızın zamanında verilmesini emretmiş, kalacağınız yerleri temin etmiş, savaş için gerekli her şeyi sağlamış ve her ihtiyacınızı görmüş bulunuyorum. Şu halde Yüce Allah'a karşı bir hüccetiniz yoktur. Bilakis Allah'ın size

³¹ Halit Çil, *Ömer'ini Arayan Yüzyıl* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 41.

³² Tacettin Uzun, “Dil Ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn”, *İstem* 6 (2005), 142.

karşı hücceti vardır. İşte size söyleyeceklerim bunlardır. Yüce Allah'tan size ve kendime mağfiret dilerim.”³³

2.2. Mektupları

Hız. Ömer'in 10 yıl süren halîfeliğı boyunca yazdığı mektuplar ve aldığı cevaplar birçok ilim dalı açısından önem arz etmektedir. İslâm tarihinin birden fazla kaynağında bu mektupları görmemiz mümkündür.

Hız. Ömer; siyâsî, idârî ve dünyevî birçok konuda düşüncelerini dile getirmiştir ve hemen hemen her konuda mektup yazmıştır. Görüşme imkânı bulamadığı vali, âmil, komutan ve diğer kimseler ile mektuplaşarak devletin ve toplumun işlerini halletmeye çalışmıştır. Aynı zamanda Hız. Ömer'in resmî yazışmalarında yazının güzelliğine ve üslûbuna büyük bir önem vermiştir.³⁴

Hız. Ömer idarecilerinden yazım kurallarına uymaları hususunda kâtiplerini uyarmalarını emretmiştir. Ebû Musa'nın kâtibi, Ömer b. el-Hattab'a yazdığı mektupta, “Min Ebû (Ebi) Musa şeklinde bir hata yapmış ve Hız. Ömer ona şunları yazmıştır: “Benim bu mektubum sana gelince, kâtibine bir kamçı vur ve onu görevden al!” Fetihlerle genişleyen İslâm coğrafyasında halîfenin talimatlarının valilerine ulaştırmasının yegâne yolu mektuplardır. Dolayısı ile Hız. Ömer'in mektupların doğru yazılmasını emretmesi çok isabetli bir hassasiyettir.³⁵

Mektuplara ve antlaşmalara dair özel bir çalışma yapan Muhammed Hamidullah başta Hız. Peygamber olmak üzere dört halîfenin mektup ve antlaşmalarını bir araya getirmiştir. Bu mektup ve antlaşmalar incelendiğinde Hız. Ömer dönemine ait olanların diğer üç halîfenin dönemlerine ait mektup ve antlaşmalardan çok fazla olduğu görülecektir. Diğer halîfelerin döneminden kalan resmi evraklar beş ile kırk beş arasında değişirken, Hız. Ömer dönemine ait 170 küsur resmi evrak kaynaklarda yer almıştır.³⁶

³³ Abdurrahman Çetin, *Hitabet ve İrşad* (Bursa: Emin Yayınları, 2014), 158.

³⁴ Uzun, “Dil Ve Edebiyat Yönünden Hız. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn”, 143.

³⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, çev. Mustafa Fayda (İstanbul, 2013), 395.

³⁶ Ahmet İğdi, “İslâm Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hız. Ömer Dönemi Din ve Bilim”, *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (2018), 132-133.

Hız. Ömer valilerine talimatlarını geliştirdiği posta teşkilatı vasıtası ile mektuplarla göndermiştir. Dolayısıyla mektupların incelenmesi sahabeye uygulamasını ortaya koyacağından önem arz etmektedir. Ayrıca çeşitli bilim dallarına malzeme teşkil ettiğinden araştırmaya değerdir.

2.3. Vecizeleri

Vecize sözlükte özdeyiş, özlü söz anlamına gelmektedir.³⁷ Vecizelerde az sözle çok şey anlatılır. Tecrübelerden ortaya çıkan vecizeler, olayların çözüme ulaştırılmasında bizlere yol göstericidir.

Sad Kelimât-1 Çihâr Yâr, Sad Kelimât-1 Çihâr Yâr-1 Güzîn, Terceme-i Sad Kelimât-1 Çihâr Yâr-1 Güzîn, Mie Kelime gibi adlarla Hız. Muhammed'in dört halifesine ait vecizeler oluşturulmuştur. Kur'ân-1 Kerîm'den sonra, ikinci kaynak olarak Hız. Muhammed'in sözleri kabul edilmiştir. Bu iki temel kaynaktan sonra dört halifenin vecizeleri İslâm dünyasında büyük bir rağbet görmüştür. Arap, Fars ve Türk dünyasında dört halifenin vecizelerini derleme geleneği oluşturulmuştur.³⁸

Harzemşahlar Devletinin önemli şâiri Reşidüddin Vatvat, dört halifenin vecizelerini derlemiştir ve hizmete sunmuştur. Dört halifeye ait vecizelerin toplandığı eserlere örnek olarak; XV. yüzyılda yazılmış olan Bedreddîn b. Himmet-yârü'l-Mevlevî'nin Sad Kelime-i Çehâr-Yâr³⁹ adlı eserini, XVI. Yüzyılda yazılmış olan Mustafa b. Mehmed'in Terceme-i Sad-Kelimât-1 Çihâr-Yâr-Yâr-i Güzîn adlı eserini, XIX. yüzyılda yazılmış olan Manastırlı Mehmed Rif'ât'ın Cevâhir-i Çihâr-Yâr ve Emsâl-i Kibâr adlı eserini verebiliriz. Prof. Dr. Hikmet Özdemir tarafından hazırlanan Sad Kelime-i Hazret-i Ebû Bekir, Sad Kelime-i Hazret-i Ömer, Sad Kelime-i Hazret-i Osmân, Sad Kelime-i Hazret-i Ali ve Mehmet Yılmaz tarafından hazırlanan Dört Halife'den Vecizeler Sözlüğü günümüze ait eserlerdendir. Hız. Ömer'in vecizelerinden örnekler:

³⁷ Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (İstanbul: Say Yayınları, 2009), 2.cilt/3643.

³⁸ Fatih Mehmet Yılmaz, *Türk edebiyatında Hız. Ebû Bekir vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddîk'i* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 28.

³⁹ Eserin Hız.Ebûbekir'le ilgili bölümü Mehmet Fatih Yılmaz, Hız. Ömer'le ilgili bölümü Işın Yüksel, Hız. Osman'la ilgili bölümü Aişe Kaleli, Hız. Ali'yle ilgili bölümü Adem Ceyhan tarafından çalışılmıştır.

‘’10.Vecîze: Hangi idareci birine zulmeder ve ben de o zulme muttali olup o idareciyi değiştirmesem ben zalim olmuş olurum.

11. Vecîze: Kendi nefsinden insanlara adalet gösterene bütün işlerinde zafer ihsan olunur.

12.Vecîze: Tamah fakirlik, mit kesmek ise zenginlikdir.

13. Vecîze: Kötü arkadaşlardan uzaklaşma, onlarla birlikte yaşamaktan kaçınmakla olur.

14. Vecîze: Müslüman’dan çıkan sözü hayır olarak niteleyebileceğin halde, şer olarak niteleyip zanna düşürme.

15. Vecîze: Mrvvetin görülmesi temiz elbisededir.

16.Vecîze: Halife olmakla birlikte ezan okuyabilsem mutlaka okurdum.

17. Vecîze: Borç vermek cömertliğin alametidir.

18.Vecîze: Kim eli altındakiilere af ile muamele ederlerse onun üzerine rahmet nazil olur.’’⁴⁰

⁴⁰ Işın Yüksel, *Türk Edebiyatında Hz. Ömer vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yr’l-Mevlevi’ nin Faslı’l-Hitâb min Kelâm-ı mer bin Hattâb adlı eseri* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 51.

3. TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA HZ. ÖMER

Hulefâ-yı Râşidîn⁴¹, Çehâr-Yâr-i Güzîn⁴² gibi unvanlarla anılan İslâm'ın ilk dört halifesi, Türk Edebiyatı'nda yüzyıllardır sadâkatin, adâletin, edebî, hikmetin, ilmin, ibâdetin, kahramanlığın, cömertliğin timsâli olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra sırasıyla halife olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali dâima hürmet, saygı, sevgi ve övgü ile anılmıştır.

Manzûm ve mensûr edebî eserlerin çoğunda, Hz. Muhammed'in adının anıldığı hemen hemen her yerde dört halifenin de anıldığını görmek mümkündür. Bunun yanı sıra dört halife için müstakil eserler kaleme alınmıştır veya edebî eserlerde farklı özellikleri ile zikredilmişlerdir.

Dört halife içerisinde Hz. Ömer'in edebiyata tesiri önem arz etmektedir. Hz. Ömer'in karakteri, fakihliği, Hz. Peygamber'in övgüsüne ve duâsına mazhâr olması, Müslüman olmasıyla dinin ve inananların kuvvet bulması, fetihleri gibi sebepler onun sevilmesine vesîle olmuştur. Bu sevgi de edebî eserlerde karşılık bulmuştur.

Hz. Ömer sevgisini ve etkisini Türk Edebiyatı'nın bilinen ilk kaynaklarında görmek mümkündür. Yusuf Has Hacib, *Kutadgu Bilig* eserinin ‘‘Dört Sahâbenin Övgüsünü Söyler’’ başlığı altında 14 beyitte dört halifeden bahseder. Hz. Ömer, şiirin 5. Ve 6. beyitlerinde ahlâkî özellikleriyle ön plandadır ve İslâm'a katkısı vurgulanmıştır.

Sonra insanların seçkini, halk içinde mümtâzı

Dili ve gönlü bir olan Ömer vardı

Yardımcısı ve doğru dinin temeli o idi

⁴¹ Hak dini kabul etmiş olan ve doğru yolda giden halifeler.

⁴² Dört seçkin dost.

Şeriatin yüzünden perdeyi o kaldırdı⁴³

Edib Ahmed Yüknekî, *Atabetü'l-Hakâyık* isimli eserinde Hz. Ömer'in inanç ve ahlâk üstünlüğünden doğan kuvveti, sebâtı ve sağlamlılığı olduğuna değinmiştir.

Salâbet içinde Ömer teg irip

Sehâvet semâhat tutar Osmânî⁴⁴

Yine Edib Ahmed Yüknekî, *Atabetü'l-Hakâyık*'ta sahâbenin fazîletlerinden bahsederken Hz. Ömer'i Fârûk lakabıyla anmıştır.

Yeme dört işine men selâm

Olardın utanmak kaçan özüne

Atik birle Fârûk üçünç Zü'n-nûreyn

Alî törtelençi ol arsilan tona⁴⁵

Hoca Ahmed Yesevi'nin *Dîvân-ı Hikmet* isimli eserinin her bir bölümü hikmet adıyla anılır. Bu hikmetlerin 43.sü Hz. Ömer ile ilgilidir. Hz. Ömer'in adâletli oluşuna vurgu yapılmıştır. Ezan okutması, şeriatî esas alması, Hz. Peygamber'e destek olması gibi yönleriyle zikredilmiştir.

⁴³ Yusuf Has Hâcib Hâcib, *Kutadgu Bilig*, çev. Reşid Rahmeti Arat (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1994), 15.

⁴⁴ Edib Ahmet Yüknekî - Serkan Çakmak, *Atebetü'l-Hakâyık* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 73.

⁴⁵ Yüknekî - Çakmak, *Atebetü'l-Hakâyık*, 71-72.

*İkincisi dost olan adâletli Ömerdir
Müminlikte dost olan adâletli Ömerdir⁴⁶*

*O ezanı okutan şeriati duyuran
Dini kâmil anlatan adâletli Ömerdir*

*Kâbe kapısını açan putları yere saçan
Resulle kucaklaşan adâletli Ömerdir*

*Şeriâtı gözetten tarikati yücelten
Hakîkati yaşatan adâletli Ömerdir*

*Oğlunu azarlayan sırtını kırbaçlayan
Adalet çağı açan adâletli Ömerdir*

*Çıra olup sönmeyen din yolundan dönmeyen
Haksızlığı sevmeyen adâletli Ömerdir*

*Miskîn Ahmed yâd eyle aczin itiraf eyle
Yüce ruhu şâd eyle adâletli Ömerdir⁴⁷*

Türkçe şiirin öncüsü ünlü mutasavvıf şâir Yunus Emre'nin (öl. 720/1320?) dîvânında Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in yâreni olduğundan, Hz. Ebû Bekir gibi yüzünden nur damladığından bahsedilmiştir.

Ömer ü 'Osmân 'Alî Mustafâ yârenleri

⁴⁶ Eserde kullanılan noktalama işaretleri kaldırılmıştır.

⁴⁷ Necdet Tosun - Kemal Eraslan, *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı* (Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2019), 178-179.

*Bu dördünün ulusu Ebû Bekr-i Sıddîkür*⁴⁸

(86/5)

Ebubekr ile 'Ömer yüzlerinden nûr tamar

*Sînesi tolu Kur'ân Osmân-ı Âffân kanı*⁴⁹

(396/7)

Türk İslâm Edebiyatı çerçevesinde daha pek çok edebî eserde Hz. Ömer'in anıldığını görmemiz mümkündür. Bu konunun daha detaylı ve kapsamlı araştırılmaya ihtiyacı vardır. Biz burda genel bir çerçeve çizmeye çalıştıktan sonra alt başlıklar halinde cenknâmeler, fazîletnâmeler, hilyeler, manzum siyerler, methiyeler, menkîbeler ve siyâsetnâmeler özelinde Hz. Ömer'in nasıl konu edildiğini örnekler ile kısaca açıklayacağız.

3.1. Cenknâmelerde Hz. Ömer

Farsça kökenli cenk kelimesi; “muharebe, kavga, savaş” anlamına gelmektedir. Arapça kökenli gazâ ise; “din uğrunda kâfirlerle yapılan mücadele” anlamında olup çoğulu gazavâttır. Cenk ve gazâ arasında fark bulunmaktadır. Bu farkın temelini din olduğu söylenebilir. İslâm için yapılmayan savaşlarda gaza kelimesi kullanılmaz. Ancak İslâm için yapılan savaşlarda cenk kelimesi kullanılabilir. Bazen bu kavramların birbiri yerine kullanıldığı da olmuştur.⁵⁰ Cenk-nâmeler, konu itibariyle zafer-nâme veya fetih-nâmelerden de pek farklı değildir. Bu tür eserlerdeki adlandırmaların müellifin tercihinin bir sonucu olduğunu ifade edebiliriz.

⁴⁸ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvân-ı İlâhiyat* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 190.

⁴⁹ Tatçı, *Yunus Emre Dîvân-ı İlâhiyat*, 541.

⁵⁰ İlyas Kayaokay, *Türk edebiyatında manzum Hz. Ali cenk-nâmeleri ve Ayân-Zâde İbrahim Şükrî'nin Kıssa-i Kan Kalesi ile Hikâye-i Hâver-zemîn adlı mesneviler* (Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 3.

Edebî terim olarak cenknâme; bir sefer neticesinde bir şehrin, kalenin alınması esnasında yahut av vb. vesilelerle bir düşman ile karşılaşan kahramanların gösterdiği üstün mücadeleyi, hünerlerini betimleyen, yer yer menkıbevî unsurlarla tasvîr eden, manzum yahut mensur veya manzum-mensur karışık yazılmış savaş ve kahramanlık muhtevalı metinlere verilen addır.⁵¹ Henüz Hz. Ömer ‘le ilgili müstakil bir cenk-nâme tespit edilememiştir. Ancak Hz. Ömer’in ismi Hz. Ali cenknâmelerinde farklı olaylar ile anılmaktadır.⁵²

Hâlid bin Velid’in gazâlarının anlatıldığı bir eserde ise Hz. Ömer’in adaletine değinilmiştir. Eserde Hz. Ömer’in adaletle hüküm verdiğine dair kıssalara yer verilmiştir. Hz. Ömer’in minbere çıkıp Müslümanlara verdiği nasihatlarla değinilir. Hz. Ömer’in minbere çıkıp Müslümanlarla konuşmasının ardından gazavâtname tamamlanır. Bir sonraki ciltte Hz. Ömer’in vefatı ve Hz. Osman’ın hilafetinin anlatılacağı belirtilir. Kitabın çok bağışlayıcı ve mülkün gerçek sahibi olan Allah’ın yardımıyla bittiği söylenir.⁵³

3.2. Fazîletnâmelerde Hz. Ömer

“Artmak, fazlaşmak, üstün olmak” anlamındaki fazl kökünden türeyen fazîletin çoğulu olan fezâil kelimesi, İslâmî literatürde “bir şeyi veya bir kimseyi üstün kılan özellikler” anlamıyla amellerin, zamanların, şahısların, kabilelerin, milletlerin, yer ve şehirlerin benzerlerinden üstünlüğünü anlatmak için kullanılmıştır ve bunların her birine dair pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında Kur’an’ı Kerîm’in, Hz. Peygamber’in ve ashâbın faziletleriyle ilgili olanları önemli bir yer tutar.⁵⁴ Dört halîfe ile ilgili olarak

⁵¹ Kayaokay, *Türk edebiyatında manzum Hz. Ali cenk-nâmeleri ve Ayân-Zâde İbrahim Şükrî’nin Kissa-i Kan Kalesi ile Hikâye-i Hâver-zemîn adlı mesneviler*, 3-4.

⁵² Detaylı bilgi için bkz. Eda Bülbül, *Hazret-i Ali cenkleri üzerine bir tetkik*(Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 198.

⁵³ Nevin Turan Demir, *Halid Bin Velid ve Gazavat-ı Halid Bin Velid adlı yazmanın çeviri ve değerlendirmesi* (Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.), 3.

⁵⁴ M. Yaşar Kandemir, “Fezâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/529.

sadece Hazreti Ali ile ilgili müstakil fazilet-nâmeler vardır.⁵⁵ Bu fazilet-nâme, Yemîni'nin Faziletnamesi'dir.⁵⁶

Müstakil olmayan fazilet-nâmelere baktığımızda XIV. yüzyılda Kerderli Mahmud b. Ali tarafından yazılan *Nehcü'l Feradîs* eserini örnek gösterebiliriz. Bu eser dört Hulefâ-yı Râşidîn'in, ehl-i beytin ve dört imâmın fazîletlerini anlatır. Mensur bir kırk hadîs tercümesidir. Eserde dört bölüm vardır. Her bölümde de on fasıl bulunmaktadır. İkinci bölümün ikinci faslı Hz. Ömer'in fazîletlerini anlatmaktadır.

Nehcü'l Feradîs'de Hz. Ömer'in fazîletini anlatan bir bölüm: "Ömer bir gün Medine sokaklarında yürüyordu. Bir mahallede küçük bir çocuk ağlıyordu. Çocuk Hz. Ömer'i görünce "Ya Rabbi! Bu Ömer'den benim hakkımı al!" dedi. Hz. Ömer korktu ve "Hey ufaklık! Ömer sana ne yaptı ki böyle söylüyorsun?" dedi. Çocuk "Ben ensardan biriyim. Babam Hz. Peygamber'in(sav) önünde şehit oldu, amcam da şehit oldu. Annem ve benden başka dokuz kardeşim var. Hiçbirimiz üç gündür dünya yiyeceği tatmış değildir. Üstelik bir de halife olacaksın... Bizimle ilgilenmiyor ve devlet malından bir şey vermiyorsun!" deyip ağladı. Bunun üzerine Hz. Ömer de ağladı, o çocuğun başını sıvazladı ve elini tutup mescide girdi.

Bir tellala buyurup tellal da yüksek sesle bağırınca bütün sahâbîler toplandı. Hz. Ömer minbere çıktı. Allah'a(cc) çokça hamdetti, övgüde bulundu. Hz. Peygamber'e(sav) selamlar gönderdi. Daha sonra "Ey insanlar! Hepiniz biliyorsunuz ki Hz. Peygamber(sav) dünyalık bir şey toplamadı, beyaz ekmekten doyasıya yemedi, sofrasında iki türlü yemek yemedi, iki türlü katık da bulundurmadi. Cenab-ı Hakk yeryüzünün hazinelerini kendine sundu ise de o kabul etmedi, dedi ve 'Ya Rabbi! Beni garip yaşat, garip öldür ve kıyamet günü de garipler topluluğu arasından dirilt!' diye dua etti. Yine hepiniz, Hz. Ebû Bekir'in bütün malını Hz. Peygamber'in(sav) huzuruna getirip

⁵⁵ Yüksel, *Türk Edebiyatında Hz. Ömer vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Faslü'l-Hitâb min Kelâm-ı Ömer bin Hattâb adlı eseri*, S. 18.

⁵⁶ Geniş bilgi için bkz. Yusuf Tepeli, *Derviş Muhammed Yemîni Fazilet-Nâme (Giriş-İnceleme-Metin)* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002).

yoksullara dağıttığını biliyorsunuz. Ondan sonra da o yeni giysi giymedi, dünya süsü ile ilgilenmedi.” dedi.

Hiz. Ömer Hiz. Peygamber'den(sav), ‘‘ Bir kimsenin kırk yarmağı olup da onun üzerinde yel esse, onu kendi ihtiyacına veya bir hayır yolunda harcamasa, muhtaç kimseleri bilip onlara yardım etmese, zekatını vermese, kıyamet günü o kimseyi zorbalar, kibirliler arasında tutacaklar ve meleklere, ‘O yarmakları kızdırıp vücuduna basınız! buyrulacak.’’ şeklinde işittim, dedi. Hiz. Osman kalkıp mescitten çıktı ve evine gitti. Develer, kullar, altın, gümüş ile hurma benzeri yiyecekler getirdi. Ona bakarak bütün sahabiler evlerine gittiler ve güçlerinin yettiğı kadarıyla dünyalık bir şeyler getirdiler, mescidin içi malla doldu. Hiz. Ömer minberden indi ve o malları bütün Medine'nin yoksullarına, gariplerine, dullarına ve öksüzlerine paylaştırdı, o çocuğun da evine birçok şey gönderdi.’’⁵⁷

3.3. Hilyelerde Hiz. Ömer

Hilye, sözlükte ‘‘süs, ziynet, kolye’’ gibi mânalara gelir ve mecâzen ‘‘yaratılış, sûret ve güzel vasıflar’’ demektir. Kelime Osmanlı kültüründe Resûl-i Ekrem'in vasıflarını, bu vasıflardan bahseden kitap ve levhaları ifade etmek için kullanılmıştır.⁵⁸

Hilye, Hiz. Muhammed'in fiziksel görünüşünü, güzel ahlâkını, karakterini, güzel vasıf ve sıfatlarını, kıyafetini anlatan aynı zamanda diğere peygamberlerin, dört halîfenin, aşere-i mübeşşereden diğere sahâbilerin, Hiz. Hasan ve Hüseyin ile bazı tarikat kurucularının öncelikle fiziksel yapıları olmak üzere onlarla ilgili diğere bazı hususları da konu edinen ve genellikle mesnevi nazım şekliyle ve manzum, mensur veya manzum-mensur karışık olarak yazılan eserlerin genel adıdır.⁵⁹

⁵⁷ Kerderli Mahmud, *Nehcü'l- Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu*, çev. Bilal Aktan (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), 90-91.

⁵⁸ Mustafa İsmet Uzun, ‘‘Hilye’’, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/44.

⁵⁹ Mehtap Erdoğan, *Türk Edebiyatı'nda Manzum Hilyeler* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 5.

Hilyeler söz konusu olduğunda şemaillerden bahsetmek kaçınılmazdır. Çünkü şemâiller hilyelere göre daha kapsamlıdır ve hilyelerin doğuşu şemâiller vâsıtasıyla olmuştur.

Hilye ve şemaillerin bazı ortak noktaları bulunur ancak ele aldıkları konuların ağırlık noktalarının farklı olmasının bu iki türü birbirinden ayırdığını söyleyebiliriz. Hilyelerin amacı Hz. peygamberin fiziksel ve ruhsal portresini ortaya koymakken şemâillerin amacı onun bir insan olarak her yönüyle yaşayış biçimini vermektir.⁶⁰

Hilye türü eserlere Türk edebiyatında 15. yüzyıldan itibaren rastlanmaya başlanmıştır. Bu tür, zaman içerisinde büyük gelişme göstermiştir ve varlığını 20. yüzyılın ortalarına kadar sürdürmüştür. Edebiyatımızda doğrudan dört halîfe için yazılmış iki hilye vardır. Bunlardan biri Mehmed Es'ad Efendi'nin Çâr-Bâğ adlı eseri, diğeri ise ondan daha meşhur bir eser olan Cevrî'nin Çehâr-Yâr-ı Güzîn'idir. Bu iki eserin yanı sıra Güftî de aşere-i mübeşşereden bahsettiği hilyesinde diğere aşere-i mübeşşere hilyelerinden farklı olarak dört halîfeye de yer vermiştir.

Cevrî'nin *Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn* isimli eseri 145 beyittir. Hz. Ömer'in bahsedildiği kısım "'Hilye-i pâk-i Ömer'" başlığı ile başlıklandırılmıştır ve 25 beyitten oluşmaktadır. Cevrî, Hz.Ömer'in fiziksel özelliklerini Arapça ve Farsça kelimelerle oluşturduğu terkipler ile tasvîr etmiştir. Eserden örnek birkaç beyit;

Vasf iden hilye-i pâk-i 'Ömer'i

Virdi sıhhatle bu yüzdən haberi

Ki ola gayet ile gendüm-gûn

Habbezâ sun '-ı Hudâ-yı bî-çûn

⁶⁰ Erdoğan, *Türk Edebiyatı'nda Manzum Hilyeler*, 6-7.

İhtilâf eylediler bunda kibâr

Ekseri viridi bu kavl üzre karâr

Hem dinilmiş ki o vech-i rûşen

Ola revnak-şiken-i levn-i leben

Reng-i ruhsâr-ı bahâr-efrûzı

Dînün olmuşdı gül-i nevrûzî

Anun itmişdi Hudâvend-i Celîl

Sidre-i kaddini mevzûn ü tavîl⁶¹

Anlamı: ‘Hz. Ömer’in temiz hilyesini tasvîr eden kişi bu konuda doğru bilgi verdi. O son derece buğday tenliydi, Allah’ın benzersiz yaratması ne güzeldir! Bu konuda büyükler ihtilaf ettiler çoğunluğu bu söz üzre ittifak ettiler. Hem denilmiş ki o parlak yüzlü, aydınlık yüzlüdür, (saçının) kıvrımları parlak, süt (gibi) beyaz renklidir. Yanaklarının rengi sanki baharın aydınlığı gibi dinin nevrüz gülü olmuştu. Hüdâvend-i Celîl olan Allah onun boyunu posunu ölçülü ve uzun kılmıştı.’⁶²

3.4. Manzum Siyerlerde Hz. Ömer

Siyer, sözlükte “davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi anlamlara gelen sîret kelimesinin çoğuludur. Sîret ve siyer Hz. Peygamber’in hayatı,

⁶¹ Sema Gülmez, *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 35-36.

⁶² Gülmez, *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri*, 51.

onun hayatını konu edinen bilim dalı ve bu dalda yazılan eserler için terim olarak kullanılmıştır.⁶³

Türk Edebiyatı'nda müstakil siyerlerden ilki, XIV. yy yazarlarından Erzurumlu Mustafa Darîr'in Siretü'n-Nebî isimli eseridir. Eserin ilk olması sebebiyle Türk edebiyatında kaynak eser olarak sonradan yazılan eserlere tesiri büyüktür. Eser mensur olarak yazılmakla birlikte içerisinde manzum parçalar da vardır. Dilinin sade oluşu kıssalara çok yer vermesi bu eserin halk arasında da sevilmesine yol açmıştır.

Yazıcıoğlu Mehmed'in Muhammediyesi de bu alana örnek teşkil etmektedir. Hz. Muhammed'in evsâfını ve hayatını anlattığı için bizzat müellifi tarafından esere Muhammediye adı verilmiştir. Diğer siyerlerden farkı her satırında peygamber aşkı ve tevhid duygularıyla ve baştan sona bir na't ve münâcât edasıyla yazılmış olmasıdır. Bu eser toplumun geniş kesimlerinde yüzyıllarca okunmuştur.

Amasyalı Münîrî Mehmed Çelebi'nin Siyer-i Nebî isimli eseri ise, Türk Edebiyatı'nın bilinen en hacimli manzûm siyeridir. Tahminen 33 bin beyit civarındadır ve 7 cilt olarak tertip edilmiştir. 16. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilir.

Bu alana dair birçok eser örneği vermek mümkündür ancak burada dikkatimizi çeken husus, manzûm siyerlerde Hz. Peygamber'in hayatına dair hemen her konu ele alınmışsa da içeriğinde dört halîfe ile ilgili hususlar da barındırmasıdır. Araştırmalarımız sonucu manzum siyerlerde Hz. Ömer'den farklı yönleri ile bahsedildiği görülmüştür.

⁶³ Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/319.

Örneğin Münîrî'nin Manzum Siyer-i Nebî'sinde 6033. beytin yanında hâşiyede, kırmızı mürekkeple "Vasf-ı 'Ömer (R.A.)" yazılıdır. Manzûmenin 6033-6036. beyitlerinde Hz. Ömer vasfedilmiştir.

İkinci zıll-ı Hak Fârûk-ı a'zam

Enîs-i sadr u bedr-i her dü 'âlem

Küdûretden münezzeh kalbidür sâf

Özinde hatm olupdur 'adl ü insâf

Temâşâ itmegin bir dem cihânı

Diyendür el-cebel Ol lutf kânı

Yolında olmagın key ihtiyâtî

Cenâbidur geçen evvel Sırâtı⁶⁴

Muhammed'in *Manzum Siyer-i Nebî*'sinde ise "Zikr-i İslâm-ı 'Ömer (ra)" başlığı altında 2608. Ve 2774. beyitler arasında Hz. Ömer'in Müslüman oluşu konu edilmiştir. Manzûmenin 2639-2645. beyitleri şu şekildedir :

Yolda bir kişi didi kim yâ 'Ömer

Hîç bilür misin işitdin mi haber

⁶⁴ Mustafa Özkat, *Münîrî (Öl. 1521?)'nin manzum Siyer-i Nebî'si cilt: IV-V (inceleme-metin)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 907.

Kız karındaşın eri hem vardılar

Ol Muhammed dînine hoş girdiler

Ger inanmazsan bogazla bir koyun

Gör ki yirler mi etinden var bugün

Çün işitdi ol dahı hışm eyledi

Uş kırayım anları dahı didi

Pes kuşandı kılıcın vardı hemân

Kız karındaşı evine ol zamân

Ol oturmuşdı elinde bir varak

Tâ-hâ sûresin idinmişdi sebak

Okur idi hoş âvâz-ıla hazîn

Çünkü işitdi 'Ömer anı hemîn

Dinledi durdı ana kâr eyledi

Büt dîninden döndi inkâr eyledi

Kilîdi küfrin açıldı dökülüp

Hem şeyâtîn bendleri hep sökülüp

Düşdi lezzât-ı me'ânî gönline

Hoş açıldı gözi cânı gönline

Tanrı'nın nûrı saçıldı gönline

Gitdi zulmet bedr açıldı gönline⁶⁵

3.5. Methiyelerde Hz. Ömer

Sözlükte “övmek, birinin meziyetlerini dile getirmek” anlamındaki medh kökünün sonuna nisbet eki getirilerek yapılmış olan medhiyye kelimesi Türkçe’de “övgü şiiri” mânasında kullanılan bir edebiyat terimidir. Methiye daha çok kaside şeklinde yazıldığından önceleri “kasîde-i medhiyye” olarak anılmış, daha sonra sadece medhiyye şekli kullanılmıştır.⁶⁶

Dinî-tasavvufî edebiyatta methiyelerin daha çok din ve tarikat büyüklerini övmek için yazılmış olduğu görülür. Bunun yanında şairler padişahları, devlet büyüklerini ve dönemin ileri gelen şahsiyetlerini övmek için methiyeler kaleme almışlardır.

Edebiyatımızda dört halîfenin her birine müstakil methiyeler yazılmıştır. Bunun yanı sıra dört halîfenin bir şiir içerisinde methedildiği de görülmüştür. İncelediğimiz 19. yy Türkçe dîvânlarında, şâirlerin hem Hz. Ömer’e müstakil methiyeler yazdığı hem de dört halîfeye yazılan methiyeler içerisinde Hz. Ömer’in farklı yönleriyle övüldüğü tespit edilmiştir.

⁶⁵ Ahmet Ermurat, *Muhammed’in manzum Siyer-i Nebî’si (İnceleme-metin)* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 394.

⁶⁶ İsmail Durmuş, “Methiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/406.

Dört halîfe övgüsünde yazılan şiirlerde na't, medh, sıfat, menkabet, vasf ve zikr kelimelerinin kullanıldığı görülür.⁶⁷ Buradan hareketle 19. yüzyıl Türkçe dîvânlarında Hz. Ömer'e 15 methiye, 2 na't, 2 menkabe yazıldığını tespit ettik. Bunları Hz. Ömer'e yazılan müstakil şiirler başlığı altında inceledik. Burada Hz. Ömer'in zikredildiği methiyelere birkaç örnek vereceğiz.

Yûsuf-ı Meddah'ın Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde ise Hz. Peygamber'e yazılan methiye içinde Hz. Ömer, ikinci dost ve cömertlerin sâhibi olması yönüyle övülmüştür.

Ol Resûl-i evvelîn ü âhirîn

Ol Muhammed Mustafâ sâlâr-ı dîn

Hak'dan ana geldi devlet 'izz ü câh

Hem yârenleridür anun pîş ü râh (?)

Ol durur ol pâdişâh-ı müttakîn

Ol Ebû Bekr-i safâ sultân-ı dîn

Ol ikinci yârı 'Ömerdür be-nâm

Kıldı anı evvel-i sâhib-kirâm

Birisi 'Osmân safâdur bâ-hayâ

⁶⁷ Ahmet Kartal, *Doğunun Uzun Hikayesi Türk Edebiyatında Mesnevi* (İstanbul: Doğu Yayınevi, 2013), 122.

Ol birisi şâh-ı ‘Alî Murtażâ

Kim buyurdu kelâmında Hudâ

Kim anun hakkında geldi ‘‘Hel etâ’’

Bâkî evlâdıla ashâb-ı kirâm

Anları kıldı şeref Rabbü’l- enâm⁶⁸

Levhî’nin *Gazavatname-i Sultan Süleyman* isimli eserinde ise Medh-i Ömer başlığı altında Hz. Ömer methedilmiştir.

Mütemmim erbaîn kim beyn-i ashâb

Ömer hazretleri sâlâr-ı mihrâb

Çü geldi dîne zâhir oldu erkân

Halîfe-yi Rasûl ol kâmil îmân

Adâlet tahtının sâhib-kırânı

Gelüpdür ‘‘kânitîn’’ âyetde şânı⁶⁹

⁶⁸ Leyla Karahan, *Yûsuf u Züleyhâ*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994), 134.

⁶⁹ Ayşe Tuba Tokay, *Levhi’nin Gazavatname-i Sultan Süleyman’ı* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 72-73.

Kutup (Seyyid) Osman Fazlî, dîvânının 163. şiiri Hz. Ömer ile ilgili müstakil bir methiyedir. Kutup Osman Efendi, Hz. Ömer'in adına hürmeten olsa gerek bu manzûmede en zor ve en az rastlanan (ayın) kâfiyeyi seçmiştir.

Ey 'adâletli efendim 'Ömer-i kân-ı şücâ'

Murg-ı dil etse n'ola gülşen-i medhinde semâ'

Anun için 'Ömer-i 'âdil olupdur nâmın

Eyledin zâdeni katl olmadı hîç kimse menâ'

Şöyle mazbût idi devrinde bu 'âlem aslâ

Kimse kâdir değil idi ide bir bed-evzâ'

Zeyn olup hil'at-i İslâm ile haylî kefere

İtdiler 'aşr-ı şerîfnde senin küfre vedâ'

Eyledin bir niçe kez 'azm-i diyâr-ı küffâr

Zûr-ı bâzun ile feth oldu nice şehr u kıla'

Sana Hak'dan olan eltâf-ı 'inâyet hakkı

Eyledikde ümem-i Ahmed-i Muhtâr icmâ'

Dilerim 'özü ile dîvânımı ma'zur idesiz

*Zîrâ yok Fazli-i bâ-çârede bir gayrı metâ*⁷⁰

3.6. Menkîbelerde Hz. Ömer

Menkabe (menkîbe) kelimesinin çoğulu olan menâkıb bu anlamıyla ilk defa, III. (IX.) yüzyıldan itibaren yazılan hadis kitaplarında Hz. Peygamber'in ashâbının faziletlerine dair hadisleri ihtivâ eden bölümlerin adı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Menâkıb kelimesinin ayrıca halîfeler, bir kabile veya soy, mezhep imamı hakkında yazılan eserlerle kutsal şehirleri tasvir eden metinlerin adında hadis kitaplarındaki gibi “fazilet” mânâsında geçtiği görülmektedir.⁷¹ Menkabe yahut menâkıb, tasavvuf tarihinde sûfilerin izhâr ettikleri hârikulâde olaylar demek olan kerâmetleri nakleden küçük hikâyeler mânâsında tahminen IX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.⁷²

Türk İslâm Edebiyatı'nda Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali hakkında yazılmış olan menkabelere menâkıb-ı çehâr-yâr denir. Türk İslâm Edebiyatı alanında muhtevası dört halîfe olan birçok eser te'lif edilmiştir. Bu eserlere Şemseddîn Ahmed-i Sivâsî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn* adlı eserini, 15. yüzyılda Recâyî tarafından yazılmış olan *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr* adlı eserini örnek olarak verebiliriz.

Örneğin Recâyî'nin *Menâkıb-ı Çehâr-yâr* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'den bahsedilmekte ve onun kendinden sonra Hz. Ömer'i halîfe tayin etmesi anlatılmaktadır. Hz. Ömer hakkında uzunca bir bölüm ayrılmış ve 528. beyitten 1125. beyite kadar Hz. Ömer işlenmiştir. Bu bölümde onun halkın arasında dolaşıp dertlerini dinlemesi, başka ülkelere elçiler göndermesi, kendi oğlu olan Şahme'ye had cezası uygulaması ve Hz. Ali'yi kısıra ile savaşıma göndermesi ve kısıra ile yapılan savaşta esir edilen kızları ve oğlu ile ilgili hâdiseler anlatılmıştır. Bu bölümde Hz. Ömer'in halîfelik döneminde geçen Hz. Ali ile

⁷⁰ Kadri Erdem, *Kutup (Seyyid) Osman Fazlî Divânı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 148.

⁷¹ Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/112.

⁷² Ahmet Yaşar Ocak, *Menâkıb-nâmeler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997), 27.

ilgili kisranın esir edilen kızlarının öldürülmemesi ve Ümmü Seleme'ye verilmesi gibi olaylara da değinilmiştir.⁷³

3.7. Siyâsetnâmelerde Hz. Ömer

Arapça siyâset (insan topluluklarını yönetme, devlet işlerini yürütme sanatı, politika) kelimesiyle Farsça nâme (mektup, yazı) kelimesinden meydana gelen siyâset-nâme “devlet adamlarına siyaset sanatı hakkında bilgi vermek, devlet yönetiminde dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiyelerde bulunmak amacıyla yazılmış kitap veya bu kitapların oluşturduğu tür” anlamında kullanılır.⁷⁴

Siyâsetnâmelerde devlet yönetimi, yönetim esnasında dikkat edilmesi veya kaçınılması gereken hususlar, devlet başkanında olması gereken vasıflar, devlet görevlilerinin tayin ve denetimleri, beytümâl idaresi, devletler arası ilişkilerde uyulması gereken kurallar, devlet başkanının Allah'a ve halka karşı sorumlulukları gibi konulardan bahsedilir.

Edebiyatımızda siyâsetnâme türü eserlere; Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig* isimli eserini, Nizâmülmülk 'ün *Siyasetnâmesini*, Gazzâlî'nin *Nasihâtü'l-Mülûk* eserini, İbnü'l Mukaffa'nın *İslâm Siyaset Üslubu'nu*, Maverdî'nin *Ahkâmu's-Sultâniyesini*, Turtuşî'nin *Siracü'l-Mülûk* eserini örnek olarak gösterebiliriz.

Nurullah Yazar, Hz. Ömer sempozyumunda: “Siyasetnâme türü eserler incelendiğinde bazı isimlerin birtakım kavramlarla birlikte anıldığı ve o kavramlar açıklanırken örnekliklerine sıklıkla başvurulduğu görülmektedir. Bu isimlerden birisi âdil unvanıyla

⁷³ Fatıma Keleşoğlu, *Recâyî'nin Menâkıb-ı Çehâr-yâr'ı (İnceleme-metin 1b-53b)* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 159.

⁷⁴ Hasan Hüseyin Adaloğlu, “Siyâsetnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/304.

nitelendirilen Hz. Ömer'dir. Adâlete verdiği önem, asabiyet yerine liyâkat temelli bir yönetim anlayışına sahip olması, halk ile ilişkiler ve memurların denetlenmesi gibi özellikleriyle Hz. Ömer, birçok hükümdar ve idareciye örnek gösterilmiştir.'’ demiştir.⁷⁵

İslâm medeniyeti içerisinde son derece önemli bir yer tutan siyasetnâme geleneği içerisinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'nin ismine nadiren rastlarken, Hz. Osman'ın ismi birçok çalışmada hiç geçmemektedir. Hz. Ömer'in faaliyetlerine ve kişiliğine ise diğer üç halîfeye nisbeten daha fazla yer verilmiştir. Ancak onun örnekliliği de döneminde ilk defa gerçekleştirilen, dîvân teşkilatı gibi, uygulamaların nasıllığı ve adalet gibi Hz. Ömer'le özdeşleşen kavramlarla sınırlıdır.⁷⁶

Örneğin Turtûşî, hükümdarın nasıl mal harcayacağını anlatırken Hz. Ömer'in hassasiyetine değinmiştir. Hz. Ömer hacca gittiğinde yardımcısına şöyle sormuştur: “Ey Yerfâ! Ne kadar harcadık” Yerfâ cevap verir:” On sekiz dinar ey mü'minlerin emîri!” Ömer: “Yazık, Müslümanların beytü'l-mâlini tam takır ettik! demiştir.⁷⁷

Yine Turtûşî, *Sirâcü'l-Mülûk*'te hükümdarın işiyle ilgili prensipleri anlatırken Hz. Ömer'in bir sözünü aktarır. Ömer (r.a) şöyle derdi: “Bu yönetim işi ancak zâfiyet ve gevşemeye dönüşmeyen bir esneklik, öfkeye dönüşmeyen bir kuvvetle mümkündür.”⁷⁸

Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâmesi*'nde aktardığı rivayete göre, Hz. Ömer vefat etmeden önce oğlu Abdullah kendisini bir daha ne zaman göreceğini sorar. Bunun üzerine Hz. Ömer, oğluna vefatının ardından üç gün içerisinde kendisini rüyasında göreceğini söyler. Bununla birlikte Abdullah, babasını ancak vefâtının üzerinden on iki yıl geçtikten sonra rüyasında görür. Yaşanan gecikmenin sorulması üzerine Hz. Ömer oğluna: ‘Ey oğul, bil ki, şimdiye kadar meşgul idim. Zira, Bağdat civarında bir köprü vardı; harap olmuştu,

⁷⁵ Aksu, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, 1/219.

⁷⁶ Aksu, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*, 1/234.

⁷⁷ Muhammed b. Turtuşî, *Sirâcü'l-Mülûk*, ed. Said Aykut (İstanbul: İnsan Yayınları, 1995), 353.

⁷⁸ Turtuşî, *Sirâcü'l-Mülûk*, 171.

memurlarım ham edinmemişler ve onu tamir etmemişlerdi. Koyunlar bu köprünün üzerinden geçmişlerdi. Koyunlardan birinin ön ayağı bir deliğe girmiş ve kırılmıştı. Ben şimdiye kadar onun hesabını vermek ile meşguldüm.⁷⁹

İmâm Gazâlî'nin *Nasihatü'l Mülûk* eserinde ise Hz. Ömer adâletiyle örnek gösterilir ve bu örneklik üzerinden yöneticilere seslenilir. Hz. Ömer gece her tarafı dolaşır, kontrol eder ve şöyle dermiş: "Sokakta bırakılmış bulunan bir keçinin benden sorulacağından korkarım." Ey Başkan! Hz. Ömer'in icraat ve adâletine bakınız. Hiç kimsenin takvasına ve selâbetine yetişemeyeceği adam nasıl düşünüyor ve nasıl kıyâmet gününden korkuyor. Siz ise halkın durumundan habersiz ve idarecilerinden gâfil olarak yerinizde oturuyorsunuz.⁸⁰

⁷⁹ Nizâmü'l-Mülk, *Siyâset-Nâme*, ed. Mehmet Altay Kökmen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 9.

⁸⁰ Gazâlî, *Nasihatü'l Mülûk*, çev. Osman Şekerci (İstanbul: Sinan Yayınevi, 1969), 30.

İKİNCİ BÖLÜM

19. YÜZYIL TÜRKÇE DİVANLARINDA HZ. ÖMER

1. HZ. ÖMER İLE İLGİLİ SURE VE HADİSLER

Dîvân şiirinin kaynakları arasında Kur'ân-ı Kerîm ve hadis önemli bir yer tutmaktadır. Dîvân şâirlerinin şiirlerinde sıklıkla sûre, âyet ve hadislere yer verdiği görülür. İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânlarında bir sûrenin ve iki hadisin Hz. Ömer ile ilgili olarak şiirlerde zikredildiği tespit edilmiştir. Şiirlerde yer alan ibâreler ayrı başlıklar halinde tasnif edilerek örneklendirilmiştir.

1.1. Hz. Ömer İle İlgili Sûre

1.1.1. Tâhâ Sûresi

Tâhâ Sûresi, mushaftaki sıralamada yirminci, iniş sırasına göre kırk beşinci sûredir. Meryem sûresinden sonra, Vâkıa Sûresi'nden önce Mekke'de inmiştir. Muhtevasını Hz. Mûsâ'nın nübüvveti, Firavun'la ve kendi kavmiyle mücâdelesini ve Hz. Adem'in yaratılışına dâir bazı konular oluşturmaktadır. Hz. Ömer'in, Müslüman oluşunda Tâhâ Sûresinin etkili olduğu rivayet edilmektedir.⁸¹ 19. yüzyıl şâirlerinden bazıları da şiirlerinde Hz. Ömer'in Tâhâ Sûre'sini dinleyerek Müslüman olması hakkındaki rivâyeti dîvânlarında şâirâne bir üslub ile dile getirmişlerdir.

Cihân-dâr-ı 'âlî-hatvet cihân-bân-ı velî-haslet

Cihângîr-i 'Ömer-heybet vekîl-i Hazret-i Tâ-hâ⁸²

(K. 12/92)

⁸¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 3/622-623.

⁸² Mustafa Uğurlu Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı* (İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 212.

‘Uluvv-i şânına Tâ-hâ delîldir
*Anun hürmetine et nîm-nigâhî*⁸³
(G. 157/12)

1.2. Hz. Ömer ile İlgili Hadisler

1.2.1. “Benden sonra bir peygamber gelseydi, bu Ömer olurdu.”

Hz. Ömer, Hz. Peygamber tarafından birden fazla övgü sözlerine mazhar olmuş bir sahâbidir. Bunlardan birisi ‘ Şayet benden sonra nebî gelecek olsaydı bu kişi Ömer olurdu.’⁸⁴ hadisidir. 19. yüzyıl şâirleri tarafından bazı şiirlerde bu hadîse iktibas yapıldığı görülmüştür.

Eger gelse nebî Fârûk olurdu
*Hâbibullah kelâmıdır güvâhî*⁸⁵
(G. 157/9)

Dedi benden sonra peygamber kılardı ol ilâh
Hazret-i Fârûk olur idi nebî bî-iştibâh
Var hayâl et sen kimdir ol âlî-penâh
*Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem şerâfet andadır*⁸⁶
(29/VI)

Eger benden sonra gelse peygâamber
Buyurmuş Mustafâ le-kâne ‘Ömer
Dînimi anınla kıl Hak mu ‘ammer

⁸³ Sena Durgut, *Yozgatlı Hüznî Dîvânı Gazeller Bölümü İncelemesi(Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), S. 154.

⁸⁴ (Buhârî, “Kitâbu Fezâil-i Ashâbi’n-Nebî”, 1139)

⁸⁵ Durgut, *Yozgatlı Hüznî Dîvânı Gazeller Bölümü İncelemesi(Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, S. 306.

⁸⁶ Melek Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 163.

Denilmiş hakkında Fârûkdur yâ hû⁸⁷

(Mur. 285/6)

‘Ömer olur idi gelse “Min ba ‘di” kavlinin

Bilindi sır oldukda hilâfet emrine me ‘mûr⁸⁸

(T. B. 7/30)

1.2.2. “Ömer bir yere girerse, şeytan oradan kaçır.”

Hz. Ömer’e Hz. Peygamber tarafından yapılan övgülerden biri de “Ömer bir yere girerse, şeytan oradan kaçır.”⁸⁹ hadisidir. Bu hadis bir övgü vesilesi olmasının yanı sıra Hz. Ömer’in kişiliğini de ortaya koymaktadır. Hz. Ömer yapısı gereği genellikle sert mizaçlı, adâletli, cesur, kendisinden korkulan, güçlü biri olarak rivâyet edilir. İnsanlar tarafından böyle bilinmesinde yukarıdaki hadisin de etkili olabileceği söylenebilir. Ayrıca bu hadisin haksızlıklar karşısında duran, adaletsizliğe şiddetle karşı çıkan Hz. Ömer’in bulunduğu yerde adaletsizlik ve aldatma olamayacağı da vurgulanmış olabilir. Bazı 19. yüzyıl şâirlerinin de şiirlerinde bu hadise iktibas yaptığı görülmüştür.

Zât-ı pâki ile oldu dîn-i İslâm âşikâr

Mecmu’-ı a’ dâyı etdi turrasıyla târmâr

Görse anın vechini eder şeyâtîn hep firâr

Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem şecâat andadır⁹⁰

(29/IV)

Firâr eylerdi havfindan göreydi sâyesin İblîs

⁸⁷ Orhan Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 445.

⁸⁸ Serpil Kayya, *Selâmi Dîvânı’nın Transkripsiyonlu Metni* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 42.

⁸⁹ (Tirmizi, “Menâkıb”, 52)

⁹⁰ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 163.

Zamânında ne igvâ-yı şeyâtîn u ne şerr u şûr⁹¹

(T. B. 7/28)

Kaçardı heybetinden niçe fersahlar la'în iblîs

Mehâbet deştinin hem şeh-süvârânı 'Ömer Fârûk⁹²

(G. 103/5)

Nice küffâr-ı bî-dîn itdi îmân

Firâr eylerdi görse anı şeytân⁹³

(K. 5/II/2)

⁹¹ Kayya, *Selâmi Dîvânî'nin Transkripsiyonlu Metni*, 42.

⁹² Mehmet Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı* (Sivas: Asitan Yayınları, 2009), 129.

⁹³ Melek Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), 41.

2. HZ. ÖMER'İN İSMİ VE KÜNYESİ

2.1. 'Ömer

Hız. Ömer'in ismi, lâkapları ve sıfatları şâirler için birer ilham kaynağı olmuştur. 19. yüzyıl dîvân şairlerinin de müstakil olarak "Ömer" ismini şiirlerinde kullandıkları tespit edilmiştir.

Hız. Ömer'in şiirlerde "Ömer" ismi ile anıldığı örnekler bu başlık altında zikredilmiştir ve "Ömer" ismi ile oluşturulan tamlamaların her biri bu başlık altında alt başlıklar halinde örneklendirilmiştir.

Her zerresî 'Ömer çağırır cism-i zârımın

Hâk eylese vücûdumu tâhûne-i kazâ⁹⁴

(3/20)

Pesend eyler 'Ömer görse 'adâlet resmini sende

Bu vâdide ki ihyâ eyledün kânun-ı 'Osmân'ı⁹⁵

(537/20)

Hız. Ömer İslâm dünyasının ikinci halîfesidir ve adâleti ile meşhurdur. Bu noktada devlet büyükleri teşbih yolu ile Hız. Ömer'e benzetilmiştir.

Ebû Bekr server-i kasr-ı dilümdür bil şehenşâhum

'Ömerdir emr-i Hakkı cismim içre eyleyen ferman⁹⁶

(192/2)

⁹⁴ Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*, 128.

⁹⁵ Emine Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 491.

⁹⁶ İvona Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 236.

On yıl kadar daha yaşasaydı eğer ‘Ömer
Dünyâyı kaplamışdı bütün nûr-ı ihtidâ⁹⁷
(3/26)

19. yüzyıl dîvân şâirleri Hz. Ömer’i ‘‘Ömer’’ ismi ile tamlama oluşturmadan zikrettikleri yerlerde genellikle Hz. Ebû Bekir, Hz. Osmân ve Hz. Ali ile beraber anmışlardır.

Ya ‘ni anlar Hazret-i Bû Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî
Birbirinden etme tefrîk böylece insânı sev⁹⁸
(K.13/5)

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân bunlar durur ehl-i îmân
Nûr-ı ‘Alî ser-i imâm makâmları yüce imiş⁹⁹
(69/3)

Hem Ebû Bekr ü ‘Ömer hazret-i ‘Osmân u ‘Alî
Çâr erkân ile ‘âşıklara âletdir bu¹⁰⁰
(61/6)

Ebu Bekir biri ‘Ömer çehâr-yâr-ı sâdikalar
Biri Osman ü Zinnureyn bin Affan dinür hâlâ¹⁰¹
(18/5)

Ebûbekr ü ‘Ömer Osmân u Haydar

⁹⁷ Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*, 129.

⁹⁸ İshak Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Dîvânı(Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 390.

⁹⁹ Çiçek Leylek Yıldırım, *Nâzikî ve Dîvânı* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 116.

¹⁰⁰ Mahnaz Roohi Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 242.

¹⁰¹ Esmâ Karakaş, *Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 79.

*Hezâr bunlar gibiler yâverindir*¹⁰²
(1/7)

2.1.1. Cenâb-ı ‘Ömer

Cenâb kelimesi; Allah, Peygamber ve din büyüklerine âit isim ve sıfatların başına getirilerek saygı ve tâzim sözü olarak tamlamalarda kullanılmaktadır. Şâirlerin Hz. Ömer’i tâzim amaçlı bu kelimeyle terkip oluşturarak şiirlerinde zikrettikleri görülmektedir.

Pâye-i Bû Bekri tutup mu ‘teber
*Bir kademe indi Cenâb-ı ‘Ömer*¹⁰³
(Man. H. 6/3)

Severim ben dahı Ebûbekr’i
*Cânımın cânıdır cenâb-ı ‘Ömer*¹⁰⁴
(140/1)

2.1.2. Hazret-i ‘Ömer

Hazret kelimesi; şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başında kullanılır, saygı ifade eder ve tâzim ifâdesidir. 19. yüzyıl dîvân şâirleri de “Ömer” ismini zikrederken tâzim amaçlı bu kelimeyi kullanmışlardır.

Hazret-i Ömer
Nûr-ı münevver
Hakkı çün Enver

¹⁰² Mehmet Elaldi, *Bursalı İbrahim Râzî Dîvânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 303.

¹⁰³ Mehmet Fatih Çavuş, *Keçecizade İzzet Molla’nın Dîvân-ı Bahar-ı Efkar’ında yer alan kişilikler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 25.

¹⁰⁴ Aydan Uğurlu, *Baba Hüsnî ve Dîvânı* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 356.

Göster ey Ganî ¹⁰⁵
(507/7)

Peygamberin vezîri Hazret-i 'Ömer durur
Çokdur hayr-ı kesîri Hazret-i 'Ömer durur
Radyallâhü anhâ bir şems ü kamer durur ¹⁰⁶
(91/1)

Fettâh-ı bî- misâl-i cihân Hazret- i 'Ömer
Keşşâf-ı müşkilât-ı zafer rûh-ı etkiyâ ¹⁰⁷
(3/4)

2.1.3. 'Ömerü'l-Fârûk

Fârûk kelimesi, hak ile bâtılı birbirinden ayıran mânasında kullanılan Hz. Ömer'in lâkâbıdır. 19. yüzyıl dîvân şairlerinin Hz. Ömer'i “'Ömerü'l-Fârûk” terkihiyle zikrettikleri görülmüştür.

Öyle bir kân-ı kerem ehl-i sehâdandur ol
Kıldı Hak zer gibi mi 'yâr 'Ömerü'l-Fârûk'i ¹⁰⁸
(5/6)

Senindir hazret-i Kur'ân câmi` ibn-i Affân

¹⁰⁵ Gülten Akyol, *Sıyamzâde Hasan Hamdi Dîvânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 623.

¹⁰⁶ Said Avcı, *Râci Dîvânı(Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 219.

¹⁰⁷ Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*, 125.

¹⁰⁸ Yasemin Akkuş, *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 340.

*Senindir Ömerü'l Fârûk'da her türlü adâlet*¹⁰⁹
(46/4)

*Devr-i `adlinde anun kimseye zulm olmadı hîç
Bilürüz hâsılı dîndâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı*¹¹⁰
(5/3)

*Gör 'Ömer Fârûk'ı toldırdı cihânı 'adliyle
Saldı küffâra kılıcı 'adli hoş fermân da hoş*¹¹¹
(43/6)

*'Ömer Fârûk-ı hakdur şubhesiz 'adl u 'adâletde
Bu dehre sâye saldı eyledi dîni ma 'ayyâni(?)*¹¹²
(G. 412/6)

2.1.4. Hazret-i 'Ömerü'l Fârûk

Dîvân şairlerinden Meşhûrî'nin Hazret, Ömer ve Fârûk kelimeleriyle tamlama oluşturduğu görülmüştür.

*Ba'd ez-in Hazret-i 'Ömer Fârûk
K'eyledi hakk ü bâtilı mefrûk*¹¹³

¹⁰⁹ Akyol, *Sıyamzâde Hasan Hamdi Dîvânı*, 97.

¹¹⁰ Akkuş, *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 340.

¹¹¹ Üzeyir İlbak, *Dîvân-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak(Metin-İnceleme)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 231.

¹¹² Rıdvan Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvif Şairlerinden Seyyid Süleyman Mahvî Dîvânı* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 392.

¹¹³ Abdulsamet Özmen, *Meşhûrî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 72.

(K. 7/9)

2.1.5. 'Ömerü'l-Fârûk-ı A'zam

'Fârûk-ı A'zâm' tamlamasının şiirlerde genellikle Hz. Ömer'in ismi yerine kullanıldığı görülmüştür. Bu ifâdeyi şâirler 'Ömer' ismiyle tamlama yaparak da kullanmışlardır. Bu tamlamanın kullanıldığı beyitlere baktığımızda 'Fârûk' lâkâbını almaya layık olanlar içerisindeki en yüce kişinin Hz. Ömer olduğu vurgulanmaktadır.

Hazret-i sadîk-ı ekber çâr-yâr-ı Mustafâ

'Ömerü'l-Fârûk-ı a'zam yâr-ı gâr-ı pür-vefâ

'Osmân zi'n-nûreyn menkıbe-i esrâr-ı safâ

Derd-i dil yârân-ı sûfî Allâh Muhammed 'Alîdir¹¹⁴

(372/4)

2.1.6. 'Ömer bin el-Hattâb

Hız. Ömer'in babasının adı Hattab b. Nüfey'dir. Babasından dolayı bu şekilde anılmaktadır ve şiirlerde de bunu görmekteyiz.

Burc-ı dîn server-i guzât şeh-i hayru'l-ahzâb

Sâhib-i seyfi 'adâlet 'Ömer ibnü'l-Hattâb¹¹⁵

(Mes. 13/5)

¹¹⁴ Bülent Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 385.

¹¹⁵ Ezgi Gemici, *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa Efendi Dîvânı'nın Bağlamalı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 155.

*Âşikâr dâ'ire-i merkez-i kutb-ı aktâb
Bildiler oldı halîfe 'Ömer İbnü'l-Hattâb¹¹⁶*

(Mes. 3/9)

*Be-hakk-ı esbak-ı ashâb u havl u savl-ı Bin Hattâb
Yanaşdırma ilâhî kâr-ı tab'a şekk ü şeytânı¹¹⁷*

(K. 1/32)

*Yâr-ı gâr u cân kafâdârın 'Ömer ibn-i Hattâb
Nûr-ı vechinde mu'ayyen oldu nûr-ı âfitâb
Hazret-i 'Osmân-ı Zi'n-nûreyindir Ümmü'l-Kitâb
Ben anın cân u gönül efgende vü meksûruyum¹¹⁸*

(441/3)

*Ömer ibn Hattâb Fârûk-ı a'zam
Meydân-ı 'adlde nasbetdi 'alem
Halîfe-i Resûl vezîr-i a'zam
Leşker-i İslâm'da serdârımız var¹¹⁹*

(67/9)

Hâdim-i râh-ı şerî'at ibn-i Hattâb-ı 'Ömer

¹¹⁶ Sevdâ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 203.

¹¹⁷ Mustafa Tanrıkulu, *Râgıb Paşazâde Lutfî'nin Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 50.

¹¹⁸ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, S. 424.

¹¹⁹ Avcı, *Râci Dîvânı (Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, S. 189.

*Sâhib-i hüsn-i adâlet var iken kanda gidem*¹²⁰

(194/6)

2.1.7. ‘Adl-i ‘Ömer / ‘Ömer- ‘adl

Hz. Ömer, adâleti ile bilinen bir halîfedir. Onun bu özelliği ile ilgili birçok örneği 19. yüzyıl dîvân şâirlerinin şiirlerinde görmemiz mümkündür. Şâirler birden fazla beyitte ‘‘adl-i Ömer’’ terkiibini kullanmışlardır.

Âsîden anuniçün kılınca munsarif olmaz

*Her yerde anun adli hemân adl-i ‘Ömerdür*¹²¹

(6/9)

Tûmâr-ı ‘ömr devr ile Lutfî dürillmede

*Umma dahi ki ‘âleme ‘adl-i ‘Ömer gelür*¹²²

(56/5)

Hüsn-i hulk-ı Bû Bekir adl-i ‘Ömer

*Şerm-i ‘Osmân sâhib-i hayrî’l-beşer*¹²³

(Mes. II/81)

Var bir vezîr-i hurde-bîn muhtârıdır re’y-i rezîn

*Hem nâmı Zeynelâbidin hem ‘adl-i Bû Bekir ü ‘Ömer*¹²⁴

¹²⁰ Avcı, *Râci Dîvânı (Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, S. 360.

¹²¹ Osman Onuk, *Abdü’l-Azîz Âsım-ı Irâkî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), S. 51.

¹²² Tanrıkulu, *Râgıb Paşazâde Lutfî’nin Dîvânı*, S. 137.

¹²³ Ramazan Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007), S. 689.

¹²⁴ Şaban Karadeniz, *Fennî Dîvânı Şerhi (Gazeller Dışındaki Şiirler)* (Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), S. 79.

‘Ömer- ‘adl Muhammed-nâm Siddîkî-sehâvet kim
‘Adîlün görmedi hîç bundan esbak mülk-i ‘Osmânî¹²⁵
(K. 6/30-10)

‘Ömer adlî dahi ‘Osman hayâsı
‘Ali Zehrâ Hasan Hüseyin sahâsı
Be-Hakkı Ka ‘be vü Merve Safâsı
Bizi bu nefis elinden sen halâs it¹²⁶
(170/2)

İslâm dîni oldu garîb derdimize yokdur tabîb
‘Adl-i ‘Ömer hürmetine eyle belâlardan emîn¹²⁷
(233/5)

2.1.8. Adl u dâd/ Dâd u adl-i ‘Ömer

Hiz. Ömer’in adâletine yapılan vurgu birçok beyitte bu husus ‘‘adl u dâd’’ veya ‘‘dâd u adl-i Ömer’’ tamlamalarıyla karşımıza çıkmaktadır.

Be-sıdk-ı ekmele-i Siddîk ü dâd u adl-i ‘Ömer

Be-Hilm ü şefkat-ı Osmân be-cûd-ı şîr-i Hüdâ¹²⁸

¹²⁵ M. Nurullah Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı’nın İncelemesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), S. 306.

¹²⁶ Nagihan Koç, *Hâfız Mehmet Sebâtî Dîvânı’nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), S. 225.

¹²⁷ Avcı, *Râci Dîvânı(Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, 402.

¹²⁸ Davut Ertem, *Luzûmî Ahmet Efendi Dîvânı* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), S. 80.

(K. 1/70)

Yâ Rab o şâh-ı Hazret-i Fârûk-hasleti

Çeksin kenâr-ı cûdına dâd u ‘adâleti’¹²⁹

(T. B.2/19)

Tecessüm itse heyûlâ-yı ‘adl u dâd eger

Olurdu belki nümâyân cihânda şibh-i ‘Ömer’¹³⁰

(8/1)

2.1.9. Şâh-ı ‘Ömer / Şâh-ı ‘Adl

Şâh kelimesi, Farsça’da bir ülkenin tac sahibi hükümdarı anlamına gelir. Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’in isimlerinin önüne getirilerek onların sıfatı olarak kullanılır ama incelediğimiz 19. yüzyıl dîvânlarında Hz. Ömer’in isminin başına “şâh” kelimesi getirilerek zikredildiği görülmüştür. Bunun yanı sıra Hz. Ömer ismi zikredilmeksizin ismi yerine ‘adl’ veya adâlet’ kelimeleri konularak tamlama oluşturulmuştur ve yine burda Hz. Ömer kastedilmiştir.

Cem çerâğı ‘âlemin şems [ü] kamerdir Mustafâ

Yâr-ı siddîk-ekber [ü] şâh-ı ‘Ömerdir Mustafâ’¹³¹

(28/1)

Ki ola her bir umûrında muvaffak zîrâ

¹²⁹ Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 198.

¹³⁰ Şebnem Çambel Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), S. 63.

¹³¹ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, S. 139.

*Kıssa-i şâh-ı ‘Ömer mûcib-i dehşet geldi*¹³²
(60/20)

Eyle gel ol şâh-ı ‘adle bendelik
Bulasın her bir nefeste zindelik
‘Âkil isen itme gel sergeştelik
*Muktedâ Fâruk-ı ekberdir gönül*¹³³
(131/3)

Kişver-i şâh-ı ‘adâlet Hazret-i Fârûk kim
*‘İzz-i İslâm-ı ‘Ömer sâni İmâm-ı Mustafâ*¹³⁴
(21/8)

Ben muhabbet bahrine saldım gönül zevrâkını
*Rûzgâr el vermedi sabr eyle gel şâhim ‘Ömer*¹³⁵
(57/2)

Kerâmatı güneşden dahı ezher
*‘Adâlet kişverinde şâh-ı server*¹³⁶
(K. 5/3)

2.1.10. Zât-ı ‘Ömer

¹³² Ferda Çobanoğlu, *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), S. 81.

¹³³ Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, S. 174-175.

¹³⁴ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, S. 173.

¹³⁵ Betül Kevser Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 107.

¹³⁶ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, S. 41.

Fâzıl dîvânında Hz. Ömer'den ‘‘zât-ı Ömer’’ terkibi ile bahsetmektedir.

İtdi îmân ile izhâr bu dîn-i Hakk'ı

Buldı zât-ı Ömer'e adl ile unvânı kalem¹³⁷

(K. 18/10)

2.1.11. 'Ömer-endîşe

Âdile Sultan dîvânında Hz. Ömer, Fârûk lâkâbı ile anılırken methedilen kişinin Hz. Ömer düşüncesinde olduğu zikredilmiştir.

Bû-Bekir-sîret ü Fârûk 'Ömer-endîşe

Hilmi Osmân gibi ilm ü kemâli ulvî¹³⁸

(30/12)

2.1.12. 'Ömer-etvâr

Beyitlerde methedilen kişilerin Hz. Ömer tavırlı olduğu zikredilmiş veya Hz. Ömer, tavrıyla anılmıştır.

Bûbekir-haslet 'Ömer-etvâr u 'Osmân-menkabet

Bûhanîfe-fazl u hem-nâm-ı cenâb-ı Haydarî¹³⁹

(K. 13/9)

Habîbullâh'a makbûl intisâb ister isen Cezbî

Muhabbet kıl Hudâ yetişür etvârı 'Ömerdir hâ¹⁴⁰

¹³⁷ Mehmet Akif Duman, *Fâzıl Dîvânı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), S. 111.

¹³⁸ E. Şeyma Yüksel, *Âdile Sultan Dîvânı Sözlüğü* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), S. 85.

¹³⁹ Muhammed Duman, *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Metni* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), S. 159.

¹⁴⁰ Maleky, *Himmatzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, S. 288.

(K. 1/5)

2.1.13. 'Ömer-heybet

İncelediğimiz dîvânlardaki şiirlerde genellikle övülen kişilerin heybet yönüyle Hz. Ömer'e benzedikleri zikredilmiştir.

*Bu Bekir 'iffet 'Ömer heybetle 'Osmân mekremet
Sensin ol Kerrâr-ı âlî-menkabet ey şîr-i ner¹⁴¹
(K. 15/40)*

*Haydarî-savlet 'Ömer-heybet Ebû Bekr-nikâ
Şîr-i sahra-yı vezâret Hâc 'Osmân Paşa¹⁴²
(Mes. 10/37)*

*Bû Bekir-sîret ü Fârûk-ı mu 'azzam-heybet
Şâh-ı 'Osmân-hayâ vü Esedullâh-vakâr¹⁴³
(T. 47/2)*

Tamlama oluşturulmasa da bazı şiirlerde Hz. Ömer, heybet yönüyle anılmış ve bu özelliği ile vurgulanmıştır.

*Âsumân-ı dîn-i İslâm 'ın mehi oldu 'Ömer
Sâhib-i kuvvet müriüvvet hem sa 'âdet andadır
Olamaz kimse mukâbil heybetinden havf ider
Sâhib-i kuvvet müriüvvet hem mehâbet andadır*

¹⁴¹ Halime Çavuşoğlu, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), S. 331.

¹⁴² Abdullah Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), S. 535.

¹⁴³ Hande Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), S. 150.

*Ursa ger gürzün zemîne deprenir arz u semâ
Pehlevânân-ı felek gelse vü tursa bir yana
İçlerinden hiç birisi turamaz karşı ana
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem salâbet andadır¹⁴⁴*
(29/I-II)

Beyitlerde heybet konusu işlenirken celâlet kavramının da kullanıldığı görülmüştür.

*Seyf-i Hakdır hakk ile nâtik oluptur dâ 'imâ
Celâlet kasrının merdânesi Fârûk-ı ekberdir¹⁴⁵*
(58/3)

2.1.14. 'Ömer-iştihâr

Manastırlı Sâlih Fâik dîvânında bir beyitte methedilen kişinin Hz. Ömer şöhretli olduğu zikretmiştir.

*Mustafavî-sîret u Siddikî-hulk
Murtazâvî-ı tavr u 'Ömer-iştihâr¹⁴⁶*
(29/7)

*Sadâkatde Ebû Bekr'e bedel bir yâr-ı gâr oldun
Hakîkatde 'Ömer-mânendi nâm [u] iştihâr oldun
Hayâ vü hilm ile 'Osmân-ı Zi'n-nûreyn'e yâr oldun
Şecâ'atde 'Alîyyü Haydar-ı Kerrâr'a benzersün¹⁴⁷*
(Gü.118/2)

¹⁴⁴ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 163.

¹⁴⁵ Esmâ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 144.

¹⁴⁶ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, S. 112.

¹⁴⁷ Akkuş, *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 1279.

2.1.15. 'Ömer-nâm

Mûsâ Kâzım Paşa, methettiği kişinin isim yönüyle ya da şöhret yönüyle Hz. Ömer'e benzediğini bir beyitte ifâde etmiştir ve bu hususu övgü sebebi olarak görmüştür.

*Evvel 'Ömer-nâm Ebû Bekr-ittikâ kim hâliyâ
Görmemişdür misl-i Kur'ân'un dü çeşm-i subh u şâm¹⁴⁸
(T. CXX/4)*

2.1.16. 'Ömer-satvet

Satvet sözlükte güç, egemenlik gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴⁹ Şâirler bu kelimeyi Hz. Ömer'i anarak bir benzetme unsuru olarak ya da Hz. Ömer'in gücüne vurgu mâhiyetinde kullanmışlardır.

*Muhammed-nâm Sıddîk-re'y 'Ömer-satvet 'Alî-heybet
Hudâ cem ' eylemiş anda hayâ vü hilm-i 'Osmân'¹⁵⁰
(T.17/11)*

*Âfâk ı tutdu şa'şâ'a-ı şân u satveti
Baş menkabe 'adûlara seyf-i celdeti¹⁵¹
(219/1)*

¹⁴⁸ Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyatı)*, S. 1189.

¹⁴⁹ Kadir Güneş, *Arapça- Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), "Satvet", 568.

¹⁵⁰ Selin Yavuz, *Eskicumalı Hamîd Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), S. 142.

¹⁵¹ Ayşe Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), S. 39.

2.1.17. 'Ömer-savlet

Savlet sözlükte saldırı, hamle, hücum gibi anlamlara gelmektedir.¹⁵² Zekî, Gâlip Paşa'nın boğazda görev alması üzerine yazdığı tarihte aşağıdaki beyti kullanmıştır. Zekî'ye göre Galip Paşa, Hz. Ebu Bekir mizaçlı, Hz. Ömer gibi hücum eden, Hz. Osman gibi menkıbevî nitelikli ve Hz. Ali ahlaklıdır.

Bû Bekir-haslet 'Ömer-savlet u 'Osmân-menkabet

Hem 'Alî-sîret mu'in-i derd-mendân bâ-devâm¹⁵³

(T. 9/27)

Râgıb Paşazâde Lütfî de dîvânında Hz. Ömer'in savletini anarak Allah'a niyazda bulunmuştur.

Be-hakk-ı esbak-ı ashâb u havl u savl-ı Bin Hattâb

Yanaşdırma ilâhî kâr-ı tab'a şek ü şeytânı¹⁵⁴

(K. 1/32)

2.1.18. 'Ömeriyyü's-şiyem

Feyzi Halil Bey, bir beyitte övdüğü kişiyi huy yönüyle Hz. Ömer'e benzetmiştir.

A'nî hem-nâm-ı cenâb-ı Sıddik

'Ömeriyyü's-şiyem ü bî-hemtâ¹⁵⁵

(T. 1/9)

¹⁵² Kadir Güneş, *Arapça -Türkçe Sözlük* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), "Savlet", 688.

¹⁵³ Gülay Şahin, *Zekî Dîvânı* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), S. 146.

¹⁵⁴ Tanrıkulu, *Râgıb Paşazâde Lütfî'nin Dîvânı*, 50.

¹⁵⁵ Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın İncelemesi*, 311.

2.2. Hz. Ömer'in Künyesi

2.2.1. *Ebû Hafs*

Hz. Ömer'in künyesi Ebû Hafs'tır.¹⁵⁶ Hz. Ömer kızından dolayı "Hafsa'nın babası" manasındaki Ebû Hafs künyesini almıştır. Ancak incelediğimiz dîvânlar içerisinde künyesiyle ilgili bir içerikle karşılaşılmamıştır.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 3/304.

3. HZ. ÖMER'İN SIFATLARI

3.1. Fârûk

Hiz. Ömer'in lâkabıdır. Haklıyı haksızdan ayırarak adâleti tam yerine getirmekle ün kazandığı için "Fârûk" kelimesi ile adlandırılmıştır.¹⁵⁷ Bu lâkâbı kendisine Hz. Peygamber'in, müslümanların veya Ehl-i kitabın vermiş olduğuna dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁵⁸ 19. yüzyıl dîvân şâirleri bu lâkâb ile birçok yerde Hz. Ömer'i anmışlardır ve bu kelime ile birden fazla tamlama oluşturmuşlardır.

Biri Sıddîk idi ki kıldı sadâkat izhâr

İtdi Fârûk ise 'adliyle cihânı i'mâr'¹⁵⁹

(3/IV/2)

3.1.1. Hazret-i Fârûk

Hazret kelimesi, şahıs veya kutsal sayılan varlık isimlerinin başında kullanılır, saygı ifade eder ve tâzim ifâdesidir. 19. yüzyıl dîvân şâirleri de Hz. Ömer'i "Fârûk" lâkabıyla zikrederken tâzim amaçlı bu kelimeyi kullanmışlardır.

Be-sıdk-ı zât-ı Sıddîk u be-'adl-i Hazret-i Fârûk

Be-'ilm-i şîr-i Yezdân u be-hilm-i pâk-i 'Osmânî'¹⁶⁰

(K. 6/34)

Şair, Sultan Abdülmecit'i övdüğü kasidesinde onu adaletiyle Hz. Ömer'e benzetmektedir.

¹⁵⁷ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Doğuş Matbaası, 1970), 300.

¹⁵⁸ Mustafa Fayda, "Fârûk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/176.

¹⁵⁹ Fatih Cersel, *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), S. 10.

¹⁶⁰ Necati İşler, *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), S. 119.

*Rûh-ı pâk-i Hazret-i Fârûk hoşnûd eyledi
Adl ü dâda eyledi ol denlû sa'y ü ihtimâm¹⁶¹
(K. 6/4)*

*Hazret-i Fârûk nesilinden imiş işte bu zât
“İrci ‘î” emri erip kıldı makâm-ı ‘adli cây¹⁶²
(170/2)*

3.1.2. Cenâb-ı Hazret-i Fârûk

Cenâb kelimesi; Allah, Peygamber ve din büyüklerine âit isim ve sıfatların başına getirilerek saygı ve tâzim sözü olarak tamlamalarda kullanılmaktadır. Kazasker Mekkî, saygı ve tâzim amaçlı kullanılan hazret ve cenâb kelimelerini aynı anda bir beyit içerisinde kullanmıştır.

*Cenâb-ı Hazret-i Fârûk’a imtisâl etdik
‘Adâletinle ser-â-ser cihânı kaldın şâd¹⁶³
(T. 13/3)*

3.1.3. Hazret-i Fârûk-ı Ömer

Hafız Mehmet Sebati ve Şâkir Mehmet Efendi, dîvânlarında Hz. Ömer’in ismi, Fârûk lâkâbı ve hazret kelimeleriyle terkip oluşturmuşlardır.

*‘Adl u dâdın yâd idüb mey sun bana sâkî hemân
Hazret-i Fârûk’ı Ömer bahr-i vefânın ‘aşkına¹⁶⁴*

¹⁶¹ Sedat Kocabey, *Osmân Nûrî Paşa Dîvânı* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), S. 21.

¹⁶² Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Dîvânı*(*Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme*), 730.

¹⁶³ Mutlu Muhammet Aktaş, *Kazasker Mekkî Dîvânı* (Giresun: Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 72.

¹⁶⁴ Koç, *Hâfız Mehmet Sebâtî Dîvânı’nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*, 28.

(5/3)

Hem dahi yâr-ı dü-vüim ol seyyid

Oldı ol şer '-i Nebî'de mürşid

Ya 'ni kim Hazret-i Fârûk'ı 'Ömer

Çeşme-i 'adle anın zâtı memur

Haddi yok seyfîne karşı a 'dâ'

Olayım dise mukâbil farzâ¹⁶⁵

(Mes. 1/29-31)

3.1.4. Fârûk-ı Ekber

Şiilerin Hz. Ali'ye "Fârûk-ı Ekber" dedikleri bilinmektedir.¹⁶⁶ Ancak şiirlerde Hz. Ömer'in Fârûk lâkâbının geçtiği diğer bir tamlama da "Fârûk-ı ekber" tamlamasıdır. Bu tamlamanın kullanıldığı beyitlere baktığımızda Fârûk lâkâbını almaya lâyık olanlar içerisindeki en büyük kişinin Hz. Ömer olduğu vurgulanmaktadır.

'Adâlet bahrinin dür-dânesi Fârûk-ı ekberdir

Velâyet kenzinin yek-dânesi Fârûk-ı ekberdir¹⁶⁷

(58/1)

Oldurur ahyâr-ı ümmet bî-riyâ

¹⁶⁵ Semra Yanbal, *Şâkîr Mehmed Efendi Dîvânı (Metin- İnceleme)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), S. 368.

¹⁶⁶ Fayda, "Fârûk", 12/176.

¹⁶⁷ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı*, S. 144.

Hem de anda 'adl olupdur mâ-verâ

Dâ'imâ söyler bu beyti Bahriyâ

Cûd 'atâ Fârûk-ı ekberdir gönül¹⁶⁸

(131/5)

3.1.5. Hazret-i Fârûk-ı Ekber

‘Fârûk-ı Ekber’ tamlamasının başına saygı ve tazim amaçlı ‘Hazret’ kelimesi getirilerek terkid oluşturulduğu görülmüştür.

Birisi Hazret-i Fârûk-ı ekber kim şerî'atde

İdüp temkîn itmezdi tekâsül hükmin icrâdan¹⁶⁹

(Mes. 477/140)

Hazret-i Fârûk-ı ekber ol mu 'în-i şer'-i dîn

Dahi yâr-ı âhiri Ahmed Muhammed Mustafâ¹⁷⁰

(39/6)

Hazret-i Fârûk-ı Ekber kâhir-i a'dâ-yı dîn

Seyf-i 'adl ile cihân buldu nizâm-ı bî-riyâ¹⁷¹

(G. 1/2)

¹⁶⁸ Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, S. 175.

¹⁶⁹ Yusuf Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), S. 554.

¹⁷⁰ Zafer Arslan, *Dîvân-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), S. 88.

¹⁷¹ Yusuf İlgar, *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Türkçe Divânı)* (Afyon: A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), S. 43.

3.1.6. Fârûk-ı A 'zam

‘‘Fârûk-ı A 'zâm’’ ifâdesinin şiiirlerde genellikle Hz. Ömer’in ismi yerine kullanıldığı görülmüştür. Bu tamlamanın kullanıldığı şiiirlere baktığımızda ‘‘Fârûk’’ lâkâbını almaya layık olanlar içerisindeki en yüce kişinin Hz. Ömer olduğu vurgulanmaktadır.

*‘Adâlet mesnedinin serveri Fârûk-ı a 'zamdır
Hilâfetle velâyet mazharı Fârûk-ı a 'zamdır¹⁷²*
(18/1)

*Müeyyed oldu dîn-i Ahmedî Fârûk-ı a 'zamla
Meziyyet buldu adliyle emâret ya Resûlu'l-lâh¹⁷³*
(15/9)

*Hilâfet tahtını revîş(?) edince 'adl-i dâd ile
Fârûk-ı a 'zam nâmını âfâkda şöhret-şi 'âr eyler¹⁷⁴*
(1/20)

*İkincisi anın Fârûk-ı A 'zâm
‘Adâlet tahtının gün ile mâhî¹⁷⁵*
(G. 157/8)

¹⁷² Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, S. 84.

¹⁷³ Emrah Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Dîvânı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), S.207.

¹⁷⁴ Fatma Doğan, *Mestî Dîvânı Metin İnceleme* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), S. 75.

¹⁷⁵ Durgut, *Yozgatlı Hüznî Dîvânı Gazeller Bölümü İncelemesi(Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*, S. 132.

Vezîr-i a'zamı Sıddîk-ı erham
Birisi de 'Umar (Ömer) Fârûk-ı a'zam
Hayâ bâbında 'Usmân (Osman) Nûr-ı Ekrem
'Aliyyü'l-murtazâ ol Şîr-i Mevlâ¹⁷⁶
(14/2)

“Fârûk-ı A'zam” tamlamasının başına saygı ve tazim amaçlı “Hazret” kelimesi getirilerek terkiib oluşturulduğu da görülmüştür.

Biri de Hazret-i Fârûk-ı a'zamdır ki itmişdir
Ser-i şemşîr-i ser-tîzi ile fark hakk u butlânı¹⁷⁷
(K. 7/67)

3.1.7. 'Adl-ı Fârûk/ Âdil-i Fârûk

Hz. Ömer, bazı şiirlerde Fârûk lâkâbı ile anılırken adâletine vurgu yapılarak “'Adl-ı Fârûk/ Âdil-i Fârûk” tamlamaları oluşturulduğu ve bu tamlamalar ile teşbih yapıldığı görülmüştür.

Sıdk-ı Sıddîk u 'adl-i Fârûkî
'İlm-i Haydar hayâ-i Osmândur¹⁷⁸
(Mes. 32/45)

¹⁷⁶ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı*, 112.

¹⁷⁷ Çavuşoğlu, *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, S. 308.

¹⁷⁸ Mustafa Yavuz, *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)* (Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), S. 211.

‘Azm-i Sıddîk ‘adl-i Fârûk hilm-i ‘Osmân sende var

Misl-i Kerrâr harb iden Hayder de sensün bu zamân¹⁷⁹

(773/12)

O ‘adâlet ile ‘asrında ‘âdil-i Fârûk

Sen şecâ‘at ile vaktinde nazîr-i Haydar¹⁸⁰

(15/42)

Dür-i şehdâne-i bahr-i şecâat sâhib-i savlet

Semiyy-i Hazret-i Fârûk-ı ‘âdil kim ‘Ömer Paşa¹⁸¹

(K. 2/34)

3.1.8. Fârûk-ı devrân / Fârûk-ı vakt

Şâirler, Hz. Ömer’in Fârûk lâkâbı ile zamanın hak ile bâtilı ayırımı anlamına gelen ‘Fârûk-ı devrân, Fârûk-ı vakt’ tamlamalarını oluşturmuşlardır. Kendilerini ya da övdükleri kişileri yaşadıkları devrin hak ile bâtilı ayırımı olarak nitelendirmişlerdir.

Beyân-ı ‘ilm-i edyânım ile Fârûk-ı devrânım

Reg-i degrin (?) degildir haste-i hicrân ü müştâkı¹⁸²

(260/2)

¹⁷⁹ Mustafa Efe, *Mehmet Şemseddin Ulusoy’un Eş’âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), S. 1052.

¹⁸⁰ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2020), 120.

¹⁸¹ Hacer Sağlam, *Abdî-i Karahisârî ve Divânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), S. 112.

¹⁸² Timuçin Aykanat, *Sâfî Baba ve Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 861.

Bâd-ı zehr-i ejder-i Fârûk-ı nutkumdan benim

Yalnız Selmân degil Fârûk-ı devrân bî-haber¹⁸³

(100/8)

Hayâ vü hilm ile 'Osmân-ı Zi'n-nûreyn-i sânidür

Ebû Bekr-i zamân Fârûk-ı vakt u vâhid-i devrân¹⁸⁴

(K. 23/29)

3.1.9. Fârûk-ı Hakk

Fârûk-ı Hakk, Allah'ın doğruyla batılı birbirinden ayırarı demektir ve burda kastedilen Hz. Ömer'dir.

İş kalırsa seyfine Fârûk-ı Hakk'ın el-amân

Hîç bu demlerde kalmaz olmadık candan cüdâ¹⁸⁵

(D. Man. 1/30)

Biridir yâr-ı gâr-ı rûz-ı hicret

Biri Fârûk-ı Hak seyf-i sehâmet

Biri hem sâhib-i hilm u sekînet

Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet

Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân u Haydar¹⁸⁶

(18/2)

¹⁸³ Aykanat, *Sâfi Baba ve Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*, 626.

¹⁸⁴ Sağlam, *Abd-i Karahisârî ve Dîvânı*, S. 167.

¹⁸⁵ Çavuş, *Keçecizade İzzet Molla'nın Dîvân-ı Bahar-ı Efkar'ında yer alan kişilikler*, 25.

¹⁸⁶ Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Dîvânı*, S. 126.

3.1.10. Fârûk-haslet

Şâirler, dîvânlarında övdüğü kişileri huyu, tabiatı yönüyle Hz. Ömer'e benzeterek tamlama oluşturmuşlardır.

*O 'Osmân-menkabet Fârûk-haslet Murtezâ-sîret
Mutâbık Hazret-i Siddîk'a şekl ü ism ü sîmâda¹⁸⁷
(4/11)*

*Yâ Rab o şâh-ı Hazret-i Fârûk-hasleti
Çeksin kenâr-ı cûdına dâd u 'adâleti¹⁸⁸
(T. B. 2/19)*

*Nice âlem himmet-i Fârûk-haslet kim anun
Yazdı elkâbında böyle hâme-i zerrîn-midâd¹⁸⁹
(K. 2/5)*

Kazasker Mekkî dîvânında, Sultan Abdülhamid önemli bir yer tutmaktadır. Tahta çıkışının 25. ve 26. sene-i devriyesi için yazılan iki cülûsiyenin yanında ona sunulmak üzere yazılmış altı kaside ve on bir tarih manzumesi bulunmaktadır. Bir beyitte Sultan Abdülhamid, huyu yönüyle Hz. Ömer'e benzetilmiştir.

*Bu bir Fârûk-haslet şehriyâr-ı 'âtfet-sâye
Emîrû'l-mü`minîn zıll-ı Hudâ Hâkân-ı a 'zam[dır]¹⁹⁰*

¹⁸⁷ Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın İncelemesi*, 301.

¹⁸⁸ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 2018, S. 198.

¹⁸⁹ Mehmet Korkut Çeçen, *Hâlet Bey Dîvânı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), S. 37.

¹⁹⁰ Aktaş, *Kazasker Mekkî Dîvânı*, 448.

(T. 11/2)

3.1.11. Fârukî-i 'Ömer

Fârukî kelimesi Hz. Ömer ve adâletine mensup anlamına gelmektedir.¹⁹¹ Eşref Paşa, dîvânındaki bir beyitte Hz. Ömer'in adâletine vurgu yaparak bu tamlamayı oluşturmuştur.

Be-sıdk-ı ekme-i Bûbekr ü Fârukî-i 'Ömer

Be-hıfz-ı Cevdet-i Osmân be-mushaf-ı muksem¹⁹²

(2/57)

Abdulaziz Irakî dîvânında ise Hz. Ömer'e teşbihte bulunulmuştur.

Biz ol Sıddîk-ı dîn-i Osmân'uz Fârûkî seyf ile

Ali-vârî cihâd-ı kâfirân ettik şecâatden¹⁹³

(13/28)

3.1.12. Fârûk-Tıynet

Feyzi Halil Bey dîvânında, Mustafa Paşa övülürken Hz. Ömer'e ahlâkı yönüyle benzetme yapılmıştır.

Semiyy-i Ebtahî Fârûk-tıynet Murtezâ-sîret

Ki a`nî Mustafâ Paşa-yı hem-hâssiyyet-i Sıddîk¹⁹⁴

(T. 30/2)

¹⁹¹ Devellioğlu, 300.

¹⁹² Serap Urğun Doğan, *Eşref Paşa Dîvânı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), S. 101.

¹⁹³ Onuk, *Abdü'l-Azîz Âsim-ı Irâkî Dîvânı*, 71.

¹⁹⁴ Yurttaş, *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın İncelemesi*, S. 301.

3.1.13. *Fârûk-şemâ'il*

Sabrî(Mehmet), dîvânında bir beyitte Hz. Ömer'in Fârûk lâkâbı ile ‘‘ Fârûk-şemâ'il’’ tamlaması oluşturmuştur. Methettiği kişinin Hz. Ömer'e tabiatı yönüyle benzediğini ifade etmiştir.

Böyle Fârûk-şemâ'il bulunur mı el-hak

Kim ola hilkati hem-hilkat-i İbn-i 'Affân¹⁹⁵

(K. 3/7)

3.1.14. *Semiyy-i Hazret-i Fârûk / Hem-nâm-ı Cenâb-ı Fârûk*

Şâirler, Hz. Ömer'i ‘‘Fârûk’’ lâkâbı ile anarak Hz. Ömer'in adaşı anlamına gelen ‘‘ Semiyy-i Hazret-i Fârûk / Hem-nâm-ı Cenâb-ı Fârûk’’ tamlamalarını oluşturmuşlardır. Genellikle bu tamlamalar Hz. Ömer'in ismini taşıyan kişilerin övüldüğü şiirlerde karşımıza çıkmaktadır.

Semiyy-i Hazret-i Fârûk müşîr-i Hazret-i Haydar

Hidv-i ma'delet-güster vezîr-i mekrümet-pîrâ¹⁹⁶

(T. 5/2)

Dür-i şehdâne-i bahr-i şecâ'at sâhib-i savlet

¹⁹⁵ Ferdi Coşkun, *Sabrî (Mehmet) Dîvânı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), S. 167.

¹⁹⁶ Aysel Admış, *Âkif Dîvânı* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), S. 250.

*Semiyy-i Hazret-i Fârûk-ı âdil kim 'Ömer Paşa*¹⁹⁷

(K. 2/34)

Çehâr-ı yâr her cây-ı hatarda irsin imdâda

*Semiyy-i Hazret-i Fârûkdur ser- 'asker-i islâm*¹⁹⁸

(K. 20/4)

Sâbikan Müftî o hem-nâm-ı cenâb-ı Fârûk

*Ya 'nî 'allâme-i tahrîr-i fezâ 'il-ârâ*¹⁹⁹

(273/3)

3.2. Âdil

Adâlet denilince akla gelen ilk isim Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer adâlet konusunda oldukça titiz davranmıştır. Onun bu hassâsiyeti adâletin kendisiyle özdeşleşmesine vesile olmuştur ve Hz. Ömer âdil sıfatına nâil olmuştur. Âdil devlet başkanı olmanın Allah katında ne kadar önemli olduğunun bilincinde olan Hz. Ömer tüm ilişkilerinde adâleti merkeze almıştır.

Hz. Ömer bu yönüyle 19. yüzyıl şairlerini etkilemiştir. Hz. Ömer'in zikredildiği hemen hemen her yerde onun adâletine vurgu yapılmıştır ve âdil sıfatıyla anılmıştır. Bununla beraber daha önceden de belirttiğimiz gibi şâirler tarafından âdil sıfatıyla birden fazla tamlama oluşturulmuştur.

Ol sa 'âdet kânı Bû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alî

¹⁹⁷ Hacer Sağlam, *Abdî-i Karahisârî ve Divânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), S. 112.

¹⁹⁸ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 2018, S. 46.

¹⁹⁹ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 1186.

*Sıdk u ‘âdil hilm ü fâzıl çâr-yârindir senin*²⁰⁰

(G.17/3)

‘Âdildir şecî‘dir hem dahi sahî

Diyem bir kaçını dinle ey ahî

Müşrîki korkudup sındıran dahi

*Bû-cehil şeytânı Fârûkdur yâ hû*²⁰¹

(Mur. 285/2)

Sıdkımız Siddîk’tan alıp âdili Fârûki’den

*Zî-hayâ Zinnûreyin’den hulki tenvîr olmuşuz*²⁰²

Bir vezîr ibn-i vezîr Âsaf-ı Haydar-hû kim

*Bû Bekir ism ü Ömer ‘adil ü hayâ-yı ‘Osmân*²⁰³

(K.2/17)

3.3. Emîrû’l-Mü’minîn

İslâm devlet başkanlarına ‘‘halîfe’’ ve ‘‘imam’’ veya ‘‘emîrû’l-mü’minîn’’ (müminlerin emîri) denilmektedir. Bu tabir ilk defa, Hz. Peygamber tarafından Abdullah b. Cahş’a verilmiştir. Aynı şekilde, Resûl-i Ekrem’in Sa’d b. Ebû Vakkas’a da sahâbîlerin ‘‘emîrû’l-mü’minîn’’ diye hitap ettiği bilinmektedir. Ancak bu unvan, Hulefâ-yi Râşidîn

²⁰⁰ Akın Akıncı, *XIX. Yüzyıl Şairi Rifat Mehmed Karslı Dîvânı* (Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 82.

²⁰¹ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 444.

²⁰² Nagehan Tekin, *Salih Baba Dîvânı’nda Tasavvufi Kavramlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 68.

²⁰³ Çetin, *XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyid Süleyman Mahvî Dîvânı*, 109.

döneminden itibaren sadece halifelere verilmiştir. İlk olarak bu unvanla anılan halîfenin Hz. Ömer olduğu konusunda görüş birliği vardır.²⁰⁴ Bu unvanın verilmesi ve yaygınlaşması noktasında farklı rivâyetler bulunmaktadır.²⁰⁵

19. yüzyıl dîvân şairlerinin Hz. Ömer'i "emîrü'l-mü'minîn" lâkabıyla andıklarını görmekteyiz. Bunun yanı sıra şâirlerin Hz. Ömer'i "emîr" ya da "emîr-i mîran" kelimeleriyle zikrettikleri de görülmektedir.

İbtidâ oldur mülakkab yâ Emîre'l-Mü'minîn
Ol velî-i ekber ile buldu kuvvet ehl-i dîn
Rûz-ı mahşer umaram ki Ulvi'ye ola mu'în
*Sâhib-i kuvvet müriüvvet hem semâhat andadur*²⁰⁶
(29/XII)

Hazret-i Fârûk-ı a'zamdır Emîrü'l-Mü'minîn
*Fârık-ı butlân u hakk oldu tulû-ı neyyiri*²⁰⁷
(3/24)

Emîrü'l-mü'minîn Fârûk 'adl ü dâd ile meşhur
*Süleymân ile onun hükm-i 'adlinde bir oldu mûr*²⁰⁸
(T. B. 7/25)

İslâm seninle fahr idiyor ey emîrimiz
*İmânı olmayan dahı itmekde hürmeti*²⁰⁹

²⁰⁴ Mustafa Fayda, "Emîrü'l-Mü'minîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/156.

²⁰⁵ Ali Aksu, "Asr-ı Saadet ve Emeviler Dönemi Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001), 235.

²⁰⁶ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 164.

²⁰⁷ Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Dîvânı*, 191.

²⁰⁸ Kayya, *Selâmi Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 42.

²⁰⁹ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 38.

(K. 2/4)

Tutmaz mı destini kadrin bilenin

Ağlayıp her dâ'im çeşmin sileninin

Ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at olanın

Emîr-i mîrânı Fârûkdur yâ hû²¹⁰

(285/11)

3.4. Sultân

Sözlükte “güç, kuvvet, otorite, iktidar” anlamında soyut bir kavram olan sultân (çoğulu selâtîn) Kur'ân-ı Kerîm'de “hüccet, mûcize, mutlak güç ve üstünlük” mânasında geçmekle birlikte Asr-ı saâdet'ten itibaren “yönetici, hükümdar, devlet başkanı” anlamında kullanıldığını göstermektedir.²¹¹ 19. yüzyıl şâirleri de Hz. Ömer için sultan sıfatını kullanmışlardır.

Kankısın tarh idesin çâr 'uzuvunun nazar it

Çâr 'unsur gibidir 'âleme sultân 'Ömer²¹²

(K. 10/8)

'Ömerü'l-Fârûk 'adâlet kânı ol sultân için

Hem de Zi'n-nûreyn Osman kim odur kân-ı Hudâ²¹³

(K. 1/1)

'Ömeru'l Fârûk 'âlî cân

²¹⁰ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 446.

²¹¹ Osman Gazi Özgüdenli, “Sultan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/496.

²¹² Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 58.

²¹³ Abidin Oktay, *'İydî Baba Dîvânı İnceleme, Metin ve Sözlük* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 206.

*‘Adâlet ma ‘deni sultân
Bana imdâd ide ol cân
Rahîm Allâh yâ Fettâh²¹⁴
(102/9)*

*Biri sıdk u safâda bî-bedel Sıddîk-ı a ‘zamdır
Biri ‘adl u ‘atâ mülkünde sultân-ı mükerrerdir
Biri hilm ü hayâ vü hüsn-i hilkatde müsellemdir
Fütüvvetde şecâ ‘atde biri mümtâz-ı ‘âlemdir
Ebû-Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar çâr serverdir
Velî ma ‘nîde nûr-ı vâhid-i gayr-i mükerrerdir²¹⁵*

3.5. Şeyhayn

Sözlükte “yaşlı kimse” anlamındaki şeyh kelimesi hadis terimi olarak genellikle “kendisinden hadis rivayet edilen hoca” mânasına gelir. Kelimenin ikil hali olan şeyhân/şeyhayn sözüyle hadis ilminde Buhârî ve Müslim kastedilir. İslâm tarihiyle kelâm ve mezhepler tarihinde şeyhayn kelimesiyle Hz. Ebû Bekir ve Ömer, Hanefî fikhında Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf, Şâfiî fikhında Abdülkerîm er-Râfiî ile Nevevî kastedilmektedir.²¹⁶

Çeşitli alanlarda ilk iki sırayı tutan kişiler. İslâm tarihinde ilk iki halîfe olan Hz. Ebu Bekr ile Hz. Ömer’i; hadis ilminde en güvenilir hadis külliyatları sayılan altı kitaptan (kütüb-i

²¹⁴ Akyol, *Sıyamzâde Hasan Hamdi Dîvânı*, 154.

²¹⁵ Ercan Oktay, *Senîh-i Mevlevî Dîvânı* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 29.

²¹⁶ Mehmet Efendioğlu, “Şeyhayn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/80.

sitte) ilk ikisini derleyen Buharî ile Müslim'i, Hanefi fıkhında da İmam-ı Azam Ebu Hanife ile İmam Ebû Yusuf'u belirtir.

Dönemleri hilafet yönetiminin en yetkin örneğini oluşturan Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in halîfelikleri sırasındaki uygulamaları sonraki halîfeler ve yöneticilerce bir ölçü olarak kabul edilmiştir. Her ikisinin birlikte benimsedikleri bir görüş ve uygulama ise örneklik niteliği bakımından daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bu nedenle bu tür görüş ve uygulamaların her ikisine ait olduğunu belirtmek üzere "şeyhayn"e ait olduğu vurgulanır.

İncelediğimiz dîvânlarda ise "şeyhayn" kelimesini bir şâirin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer için kullandığını görmekteyiz. Dîvânlardaki şiirlerin muhtevâsında bu kelime geçmemektedir ancak 19. yüzyıl dîvân şâiri Enderunlu Fazıl, dîvânındaki 2 şiirde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i beraber anmıştır ve bu şiirlerden birisi "Der Na't-i Şeyheyn-i Mükerremîn Radiyallahu Anhümâ" başlığını taşımaktadır. Tezimizin Hz. Ömer ile ilgili kişiliklerden olan Hz. Ebû Bekir başlığı altında bu şiirlere yer verilecektir.

4. İSLÂM DİNİNE KATKILARI YÖNÜYLE HZ. ÖMER

İslâm dîninin temelleri Hz. Peygamber ve dört halîfe döneminde atılmıştır. İslâm'ın yayılışı Mekke'de başlasa da Medîne'de artarak devâm etmiştir. Şüphesiz ki bu olumlu durumun oluşmasında Hz. Ömer'in etkisi oldukça fazladır. Hz. Ömer'in İslâm'a katkısı denildiğinde akla ilk, on yıllık halîfeliği döneminde İslâm'ı geniş coğrafyalara fetihler aracılığı ile yaydığı ve birden fazla yeniliği hayata geçirdiği gelir. Ancak Hz. Ömer'in İslâm'a katkısı sadece on yıllık halîfeliği süresi boyunca sınırlandırılmaz. O, İslâm'ı kabul ettikten sonraki yaşayışı, ahlâkî özellikleri ve Müslümanlara verdiği güçle de İslâm'a hizmet etmiş eşsiz bir şahsiyettir.

İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânlarında Hz. Ömer'in İslâm'a katkısı birden fazla şiirde karşımıza çıkmaktadır. Şâirlerin bu konu üzerinde sıklıkla durdukları görülmektedir. Dîvânlarda Hz. Ömer'in Müslüman oluşu, halîfeliği, fetihleri gibi konuların işlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra şâirler, birden fazla beyitte Hz. Ömer'in ismi, dîn ve İslâm

kelimeleriyle birden fazla tamlama oluşturarak bu konuya verdikleri önemi ve değeri gözler önüne sermiştir.

Ömer Şevkî Mardînî, dîvânında bir beyitte Hz. Ömer'i İslâm'ın yardımcısı olarak nitelendirmiştir.

Bir 'Ömer yâr-ı nâsirü'l-İslâm

İt gönül sana nâmun istişfâ²¹⁷

(11/3)

Aşkî Mustafa, dîvânında 3 farklı şiirde “'İzz-i İslâm” terkibiyle Hz. Ömer'i İslâm'ın yücüsü, şerefi olarak nitelendirmiştir.

Hazret-i Fârûk-ı ekber 'izz-i İslâm ey 'Ömer

Senden ey burc-ı 'adâlet güldi âvân el-vidâ²¹⁸

(K. 44/18)

Kişver-i şâh-ı 'adâlet Hazret-i Fârûk kim

'İzz-i İslâm-ı 'Ömer sâni İmâm-ı Mustafâ²¹⁹

(G. 21/8)

'Ömer'dür 'izz-i İslâm u gazanfer

'Ömer basarıyla ceşşe rehber²²⁰

(K. 5/1)

Bahrî, Hz. Ömer hakkında kaleme aldığı methiyede Hz. Ömer'i “sirâc-ı dîn” tamlamasıyla överek onun dinin ışığı olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer bentte de Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber şerîatiyle dâim olduğunu belirtmiştir.

²¹⁷ Fatma Zehra Kanmaz, *Ömer Şevkî Mardînî ve Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 86.

²¹⁸ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 109.

²¹⁹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 173.

²²⁰ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 41.

Çün sirâc-ı dîn-i Ahmeddîr 'Ömer
Hem de tâc-ı ehl-i hikmetdir 'Ömer
Şüphesiz hâdî-i rahmetdir 'Ömer
İhtidâ Fârûk-ı ekberdir gönül²²¹

(131/2)

Kâim oldu şer'-i Ahmedle o şâh
Hem de oldu cümle İslâm'a penâh
'Aşkına kıl cânâ dilini âh agâh
Mehlikâ Fârûk-ı ekberdir gönül²²²

(131/4)

Hacı Hulûsî Baba, Hz. Ömer'i İslâm pehlivanı olarak görmüş ve Hz. Ömer'e dînin kahramanı nitelendirmesinde bulunmuştur.

Getirmiş müşrike hisâbsız belâ
Korkarlar isminden kâfirler hâlâ
Dîni kabûl idenlerden evvelâ
İslâm pehlivânı Fârûkdur yâ hû

Dil-âverler zümresinde sınıfı
Meydân-ı ricâlde misli tarîfi

²²¹ Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, 174.

²²² Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, 175.

Zâhire çıkarın şer‘-i şerîfi

*Dînin kahramânı Fârûkdur yâ hû*²²³

(Mur. 285/3-4)

Zelili de dîvânında bir beyitte Hz. Ömer’i İslâm yolunda bir pehlivan olarak nitelendirmiştir.

Ol Ebû Bekr ü ‘Ömer İslâm yolunda pehlivân,

*Gerçe Zi’n-nüreyn ‘Usmân hüsn ü halim şîrîn-zebân*²²⁴

(XL/10)

Sâfi Baba, Ahmed’in dinin Hz. Ömer’in mücadelesiyle belirginleştiğini dîvânında belirtmiştir.

Hazret-i Siddîk-ı ekberdir emîr-i yâr-ı gâr

Oldı ikdâm-ı ‘Ömer’le dîn-i Ahmed âşikâr

Câmiyu’l-Kur’ândır ‘Osmân kaldı andan yâdigâr

*Lâ-fetâ illâ ‘Alî la seyfe illâ Zülfekâr*²²⁵

(19/10)

Nakam, dîvânında Hz. Ömer’i İslâm şerâfatinin düzenleyicisi olarak nitelendirmiştir.

Ebû Bekrdür revnak-efzâ-yı dîn

*‘Ömer nâzım-ı nazm-ı şer‘-i mübîn*²²⁶

(Kıta 17)

²²³ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 444-445.

²²⁴ Hüseyin Yıldırım, *Zelîlî Dîvânı (Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 326.

²²⁵ Aykanat, *Sâfi Baba ve Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*, 394.

²²⁶ Nesrin Sağlam, *Nâkâm Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 65.

Birden fazla dîvânda şâirler Hz. Ömer ile dînin belirginleşmesini, ortaya çıkmasını, İslâm ordusunun onunla kuvvet bulmasını konu edinmişlerdir.

Husrev-i mülk-i ma 'delet-pîrâ

Ya 'ni Fârûk-ı kâhirü 'l- 'adâ

Gizli îmânın eyledi izhâr

Çeşm-i İslâm 'a 'arz edip didâr

Bâdi oldu zuhûr-ı İslâm 'a

Bende oldu Resûl-i 'allâma²²⁷

(Mes. 21/47-49)

İtdi îmân ile izhâr bu dîn-i Hakk 'ı

Buldu zât-ı 'Ömer 'e 'adl ile ünvânı kalem²²⁸

(K. 18/10)

Ebû Bekr server-i kasr-ı dilimdir şehensâhım

'Ömerdir emr-i Hakk 'ı cismim içre eyleyen fermân²²⁹

(192/2)

²²⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 560.

²²⁸ Duman, *Fâzıl Dîvânı*, 111.

²²⁹ Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, 236.

*Şer`-i ahkâm-ı Rasûl`i güzel icrâ itdi
Cümle halk eylediler yâr `Ömerü`l-Fârûk`ı*

*Buldı kuvvet hem anun ile cünûd-ı İslâm
Kıldı Hak server [ü] sâlâr `Ömerü`l-Fârûk`ı²³⁰
(K. 5/2-4)*

*Te vessü` eyledi zâtınla mülk-i dîn-i mübîn
Mübeddel oldı sürûr u hubûra hüzn ü keder²³¹
(K. 8/19)*

*`Ömerdir kahramân-ı dîn-i Ahmed şâci`-i âdem
`Ömerdir sâhib-i izhâr dîn ârı (?) `Ömerdir hâ²³²
(K. 1/2)*

*Dîn-i Ahmed`de odur eşca`-i vâdî-i hüner
Server-i cümle velî fâtihi el-ân `Ömer²³³
(K. 10/4)*

*İslâm olanlar itmedi dîn ile iftihâr
Dîn-i Hudâ`yı eyledi i`lâ şecâ`ati²³⁴
(K. 2/6)*

İslâm`a verdi ol derece intizâm kim

²³⁰ Akkuş, *Benderli Cesârî`nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 340.

²³¹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 65.

²³² Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 288.

²³³ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 58.

²³⁴ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 38-39.

Oldı ümîd halk-ı cihân buldu râhati

Hîç bir emîre misli nasîb olmadı kim ol

Gördü kemâl-i şa'şâ'a-i dîn ü devleti²³⁵

(K. 2/18-19)

Sebak-bahş-ı şeh-i İslâmiyândır ol 'adâletle

Şerî'atle hükûmet rehberi Fârûk-ı a'zamdır²³⁶

(K. 18/2)

Îmâna viridi ziyâ dîni eyledi ihyâ

Baldan şekerden ahlâ Hazret-i 'Ömer durur

Radıyallâhü 'anhâ bir şems ü kamer durur

Resûlü ikrâr iden putları inkâr iden

İslâm'ı izhâr iden Hazret-i 'Ömer durur

Radıyallâhü 'anhâ bir şems ü kamer durur²³⁷

(91/2-3)

4.1. Müslüman Oluşu

Hz. Ömer'in Müslüman olması ile ilgili farklı rivâyetler bulunmaktadır. İncelediğimiz dîvânlar içerisinde iki şâirin bu konuda iki farklı rivâyeti esas alıp şiirlerinde konu

²³⁵ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 40.

²³⁶ Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, 84.

²³⁷ Avcı, *Râci Dîvânı(Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, 220.

edindiklerini tespit ettik. Hâfız Ulvî, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'i öldürmeye teşebbüs ettiğini ancak Hz. Peygamber'i gördüğünde İslâm'ı kabul ettiğini şiirinde zikretmiştir. Hacı Hulûsî Baba ise Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'den Kur'ân-ı Kerîm'i dinleyip Müslüman olması rivâyetine telmihte bulunmuştur.

*Nûr-ı İslâmdır o sultân böyle demiştir Resûl
Sû-i kasd ile Rasûl'ün bezmine kıldı duhûl
Gördüğü dem Mustafâ'yı etdi İslâm'ı kabûl
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem ferâset andadır²³⁸*
(29/V)

*Mescid-i Cinnî'den varıp çıkarın
O Fahr-i Cihân'ı Fârûkdur yâ hû
Anda kabûl iden işidip Kur'ân
Sıdk-ile îmânı Fârûk'dur yâ hû²³⁹*
(Mur. 285/1)

Erbaîn kelimesi sözlüklerde kırk, kırkinci anlamlarına gelmektedir. Daha önceden de belirttiğimiz gibi Hz. Ömer'in İslâm'ı kabul edenler arasında kaçınıcı Müslüman olduğu konusu ihtilâflıdır. Bir rivâyete göre Hz. Ömer kırkinci erkek Müslümandır. Manastırlı Salih Fâik bu yönüyle bir beyitte Hz. Ömer'den bahsetmiştir.

*Anınla eyledi ikmâl-i erba'in ashâb
Mu'allem oldu kudûmiyle dîn-i peygamber²⁴⁰*
(8/3)

²³⁸ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 163.

²³⁹ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 444.

²⁴⁰ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63.

4.2. Halîfeliği

Halîfe (çoğulu hulefâ, halâif) “bir kimsenin yerine geçen, onu temsil eden kimse” demektir ve devlet başkanı için kullanılır. Devlet başkanlığının bir adı da imâmettir. Devlet başkanına, Resûl-i Ekrem’in vekili olarak onun adına toplumu yönettiği için halîfe, önder ve lider olması sebebiyle de imam denildiği anlaşılmaktadır. Hz. Ömer devrinden itibaren “emîrû’l-mü’minîn” tabirinin halîfe yerine kullanıldığı ve ileri dönem kaynaklarında cemaatle kılınan namazlardaki imamlıktan ayırmak için devlet başkanlığına “imâmet-i kübrâ” (imâmet-i uz mâ) denildiği görülür. Şîi literatüründe ise imâmet terimi daha yaygın olarak kullanılmıştır.²⁴¹

Hz. Peygamber’in vefâtının ardından Hz. Ebû Bekir halîfe olmuştur ve bu görevini yaklaşık 2 yıl sürdürmüştür. Hz. Ebû Bekir 634 yılında hastalanınca sahâbîlerle hilâfet meselesini istişare etmiş ve Hz. Ömer’in kendisinden sonra halîfe olmasını kararlaştırarak Hz. Osman’a bir ahidnâme yazdırmıştır. Böylelikle Hz. Ömer 10 yıl sürecek devlet başkanlığı makâmına nâil olmuştur. 19. yüzyıl şâirlerinden Benderli Cesârî, Hz. Ömer’in Hz. Ebû Bekir’den sonra halîfe oluşunu aşağıdaki mısralarla dile getirmiştir.

*Altmış üç yaşına irdi çün ol mâh
Dünyâdan ‘ukbâya itdi ‘azm-i râh
Felek âyînesin eyledi siyâh
Kaldı hep ashâbı mahzûn [u] giryân*

*Ebû Bekr yirine halîfe oldı
İki yıl dört ay hilâfet kıldı
‘Ömer hilâfete ardınca geldi
Adâlet sürdüğü oldı nümâyân*

*Terk-i fenâ idiüp gitdi bekâyâ
Döndi nevbet ‘Osmân ehl-i hayâyâ
İrişdi ‘ömri çün ol intihâyâ*

²⁴¹ Casim Avcı, “Hilâfet” (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/539.

Bekâya rihleti oldu bil ey cân²⁴²

(177/51-53)

Sânî kelimesi sözlüklerde ikinci anlamına gelmektedir.19. yüzyıl dîvân şâirleri Hz. Ömer'in ikinci halîfe olmasını dîvânlarında konu edinmişlerdir. Bu husus şâirlerin beyitlerde Hz. Ömer'i sâni-Ömer, yâr-ı sâni, vezîr-i sâni gibi tamlamalarla ya da sâniyen şeklinde zikretmeleriyle gerçekleşmiştir.

Memnûndur Hudâ vü rasûl ü halîfesi

Zâtından ey adâlet ile sâni- 'Ömer²⁴³

(11/59)

'Ömer hem ma 'den-i 'adl ü şecâ 'at yâr-ı sâni

Şehen-şâh-ı cünûd-ı Müslimîn-i nîk-sîret²⁴⁴

(K. 5/3)

Yâr-ı sâni 'Ömer ol şâhin

Hâlesi idi o rûy-ı mâhin²⁴⁵

(Mes. 3/34)

Sâniyen Fârûk-ı a 'zam nûr-ı ayn-ı Mustafâ

Şevkine kurbân olmakdır murâdım her zamân²⁴⁶

(K. 5/13)

²⁴² Akkuş, *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 1357-1358.

²⁴³ Onuk, *Abdü'l-Azîz Âsım-ı Irâkî Dîvânı*, 63.

²⁴⁴ Yanbal, *Şâkîr Mehmed Efendi Dîvânı (Metin- İnceleme)*, 93.

²⁴⁵ Yanbal, *Şâkîr Mehmed Efendi Dîvânı (Metin- İnceleme)*, 375.

²⁴⁶ Ahmet Kırıcı, *Nâil Abbas Paşa'nın Hayatı, Sanatı ve Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 97.

Siddîk-ı safâ-pîşeyi gam-dîde-i gârı

Kürsî-i hilâfetteki sâni-i vakârı

Nuru'ş-şerefîn vech-i kerîmindeki ârı

Mir'at-ı Nebî Haydar-ı dâniâyı düşündüm²⁴⁷

(Mur. 9/58)

Hem imâm-ı sâni ol kân-ı şecâ'atle 'Ömer

Himmet etdi 'adl-ile ezân (ü) kamet münteşir²⁴⁸

(90/14)

Serîre-dân-ı siyâset halîfe-i şâni

Hidv-i mülk-i diyânet şeh-i hüküm-perver²⁴⁹

(8/2)

Hilâfetinde görüldi ziyâ-ı hür gibi

Cihânda nûr-ı mübîn-i şerî'at athar

Eyâ cenâb-ı hilâfet-me'âb-ı Sübhânî

Eyâ sûtûde-i pâk-i Hudâ vü peygamber²⁵⁰

(8/15-16)

'Ömerdir nâ'il-i pûst-i şerî'atda olup sâni

²⁴⁷ İbrahim Karataş, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Dîvânı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 341.

²⁴⁸ Yağız Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 179.

²⁴⁹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63.

²⁵⁰ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 64.

‘Adâlet menba ‘ı sâhib-i hükm-kârı ‘Ömerdir hâ²⁵¹
(K. 1/3)

Sıddîk edince zâtına kendisini halef
Haydar ‘ul-evvel eyledi ol dahı beyti

İcmâ-ı ümmet ile geçince hilâfete
Evc-i kemâle erdi makâm-ı emâreti²⁵²
(K. 2/9-10)

Cülûsıyla vezâret kürsisine sâniyen ol zât
Mu ‘attar kıldı kasr-ı dîn ü îmânı ‘Ömer Fârûk²⁵³
(G. 103/6)

Vezîr-i sâni-i mahbûb-ı Yezdân
Zacî ‘-i Ahmed ü Sıddîk-ı Sultân²⁵⁴
(K. 5/VI-1)

4.3. Fetihleri

Hz. Ömer’in halife olmasıyla İslâm’ın yayılışı hız kazanmıştır. İslâm târihinde eşine az rastlanır bu durumda Hz. Ömer’in fetihleri etkili olmuştur. Dîvânlarını incelediğimiz 19. yüzyıl dîvân şâirleri, Hz. Ömer’in fetihlerdeki başarısını da konu edinmişlerdir. Şiirlerde Hz. Ömer, genellikle fetihleri sebebiyle çeşitli övgülere mazhar olurken onun Bizans ile yaptığı savaşlar, Mısır, İran, Kudüs, Şam, Yemen’i fethetmesi zikredilmektedir.

²⁵¹ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 288.

²⁵² Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 39.

²⁵³ Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 129.

²⁵⁴ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 42.

Beyitlerde İnan Kısrâsı'na ve Bizans Kayseri'ne karşı elde edilen zaferler de vurgulanmaktadır.

Yanında keskin(?) o seyf-i 'adâletin Fârûk

Cihân-güşâdır o sultân-ı fâtihü'l-aktâr²⁵⁵

(K. 6/76)

Mu'in oldu du'â -yı Fahr-i 'Âlemle o İslâm'a

Gazânın istimâlet-perveri Fârûk-ı a'zamdır²⁵⁶

(K. 18/5)

Fârûk idi bi-mu'âdil 'âdil

Fermânını Nîl'de etdi icrâ²⁵⁷

(K. 8/61)

Gazâ vü feth ile çeşm-i cihâni eyledi rûşen

İşâretle Kral Kayserin etdi dü çeşmin kör

Akıtdı nîl-i 'adlin teşnegân-ı Mısra kahrile

Zemîni sâkıt idi tâ ziyân ile be-zâr u zûr²⁵⁸

(T. B. 7/26-27)

²⁵⁵ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 238.

²⁵⁶ Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, 85.

²⁵⁷ Aydın, *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*, 249.

²⁵⁸ Kayya, *Selâmi Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 42.

*Şecâ'at meydânında bir Nerîmân
Kusûr-ı kaysar u kistrâyı yeksân²⁵⁹
(K. 5/II-1)*

*Virirdi seyfi hemân 'Azreile emr-i şitâb
Gazâyâ her ne zamân eyleseydi 'azm-i sefer*

*Hilâfetinde ne semte ketîbe-rân olsa
Olurdu râyetinin pey-revi nesîm-i zafer*

*Hezâr memleket-i küfri eyledi tathîr
Hezâr büt-gedeyi itdi mescid u minber*

*Tarîk-i nusreti itdi irâe minberden
Guzâta gelmiş iken bir gazâda vehn u haşar*

*Şikest eyledi esnâm-ı ehl-i Îrân'ı
Serîr u efser-i Kistrâ'yı itdi zîr u zeber*

*Hilâfetinde fütûhâtı ol kadardır kim
Beyân-ı 'add u şümârında 'âciz ehl-i siyer²⁶⁰
(8/7-12)*

*Cezîretü'l- 'Arab u Kuds u Şâm u Mısır u Yemen
Memâlik-i 'Acem ü Rûm u hitta-i kayser*

*Hulâsa var dahi bir çok medâyin u emsâr
Gel itme kadrini inkâr a müllhid-i ebter²⁶¹*

²⁵⁹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 41.

²⁶⁰ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63.

²⁶¹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63-64.

(8/13-14)

*Nusret-i İslâm ile iklîm-i Fürsi feth edip
Ser-fürû etdirdi seyfiyle mülûk-ı Kayseri²⁶²*

(3/25)

²⁶² Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Dîvânı*, 191.

5. HZ. ÖMER'İN MANEVÎ ÖZELLİKLERİ

Hız. Ömer yaşayışı ve kişiliğı ile insanlığa örnek bir şahsiyettir. Onun şahsında bulunan maddî ve mânevî özellikler hem yaşadığı çağın insanlarını hem de kendisinden sonraki nesilleri etkilemiş ve örnek olmuştur. Hız. Ömer, 19. yüzyıl dîvân şâirlerini de mânevî özellikleri yönüyle etkilemiştir. Bu başlık altında Hız. Ömer'in adâletini, cesâretini, cömertliğini, dindarlığını, fetânetini ve kutbiyyetini dile getiren beyitleri tespit ve tasnif etmeye çalışacağız.

5.1. Adâleti

Hız. Ömer'in şahsî özelliklerinden birisi adâlet vasfına sâhip oluşudur. Hız. Ömer denildiğinde akla ilk gelen şey şüphesiz onun adâletidir. Hem yaşadığı dönemde hem de sonrasında bu özelliğı ile herkes tarafından kabul görmüş ve bu konuda insanlığa örnek olmuştur. Hız. Ömer'in insanlar üzerinde adâletin bu denli etkili olmasının sebepleri arasında kendi yaşantısında bunu uygulaması ve ailesini bile bu konuda ciddi bir şekilde uyarması gösterilebilir. Yine yaşadığı toplumda adâletsizlik hâkimdir. Hız. Ömer de yaşadığı toplumda adâleti sağlamak için çaba göstermiş eşsiz bir liderdir.

Hız. Ömer'in adaleti ile ilgili tarihi kayıtlara geçmiş önemli bir vesika olarak yerini almış Ebu Musa el-Eşari'ye yazdığı bir mektup vardır. Hız. Ömer'in İslâm'daki kadılığın esaslarını belirttiğı bu mektubu adâletle ilgili kısmı şöyledir: "İmdi; yargılama, sağlam bir farz (fariza-i muhkeme) ve uyulması gereken bir sünnettir. Sana bir dava getirildiğinde onu iyice anla. (Sence haklı haksız belli olunca [kararını verip] uygula). Çünkü uygulanmayacak bir hakkı söylemenin [sadece hüküm vermenin] faydası yoktur. Duruşmada taraflara verdiğin yer ve duruşma sırasındaki bakışlarında insanlara eşit davran ki, güçlü kendisini kayırabileceğın beklentisine kapılmasın, güçsüz de adaletinden ümit kesmesin. Beyyine (delil/ispat yükü) getirmek davacıya, yemin etmek ise davalıya düşer. İnsanlar arasında sulh yapılabilir, ancak haramı helal veya helali haram kılan bir sulhun yapılması caiz değildir. Dün verdiğin, sonra üzerinde tekrar düşünüp doğruya ulaştığın bir yargı kararı, seni hakka dönmekten alıkoymasın. Çünkü hiçbir şey, hakkı

iptal edemez. Bilesin ki, hakka dönmek, sonuna kadar yanlışı sürdürmekten hayırlıdır.”²⁶³

‘‘Hz. Ömer’in devlet başkanlığı döneminde, Mısır valisi Amr b. Âs’ın oğlu, muhtemelen babasının makamından güç alarak Mısır’ın yerlisi olan bir Kıbtî’nin çocuğunu döver. Çocuğun babası durumu bir şikâyet konusu olarak Hz. Ömer’e bildirir. Halife, Mısır valisi ve çocuğunu yanına çağırır ve valiye gereken cezayı verir. Daha sonra ise çok sayıda insanın bulunduğu ortamda insana, insan hürriyetine, hukûka ve adâlete verilen değeri ifade eden şu tarihî sözü söylemiştir: Ey Kureyşliler! Siz insanları köleleriniz mi zannediyorsunuz? Analarından hür olarak doğan insanları ne zaman köleleştirdiniz?’’²⁶⁴ şeklindeki uygulama ve diğer örnekler, adâletle özdeşleşmiş olan Hz. Ömer’in âdil kişiliğini fazlasıyla izah eden örneklerden sadece birisini oluşturmaktadır.

Hz. Ömer, adâleti yönüyle şâirleri de etkilemiştir ve bu husus şiirlerde de yansımaları bulmuştur. İncelediğimiz dîvânlarda Hz. Ömer’in anıldığı hemen hemen her yerde onun adâletinden de bahsedildiği görülmektedir. Hz. Ömer’in adâletinin konu edildiği örnek beyitlerden bir kısmı aşağıda zikredilmiştir.

Dünyâya verdi ‘adl ile zîb u zîneti

‘Ukbâda bile söylenecektir ‘adâleti²⁶⁵

(K. 2/2)

Ne kadar var ise ‘âlemde şerîr sâhib-i ‘adâlet

Cümlenin ser-dîhîmi fâik-i hünkârı ‘Ömerdir

Ni ‘am-ı ‘adliyle ‘asrında cihân buldı ganîmet

²⁶³ Abdüsselam Arı, ‘‘Hz. Ömer’in Mûsâ el- Eş’ari’ye Gönderdiği Mektubun Yargılama Hukûku Açısından Analizi’’, *İslam Hukuku Araştırma Dergisi* 2 (2003), 87.

²⁶⁴ Yâkub bin İbrâhim Ebû Yusuf, *Kitâbu’l-Harâc*, çev. Ali Özek (Özek Yayınları, 1976), 191.

²⁶⁵ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 38.

Merhem-i lütf ile ihyâ kıldı bîmârı 'Ömer'dir²⁶⁶
(G. 57/5-6)

Hem dahi yâr-ı dü-vüm ol seyyid

Oldı ol şer'-i Nebî'de mürşid

Ya 'ni kim Hazret-i Fârûk-ı 'Ömer

Çeşme-i 'adle anın zâtı memur

Haddi yok seyfine karşı a'dâ'

Olayım dise mukâbil farzâ²⁶⁷

(Mes. 1/29-31)

'Adl ile kendi nidâ eyledi ezânı 'Ömer

Merhamet kân-ı - 'adâlet bâ-vefâ bismillah²⁶⁸

(661/III)

Cenâh-ı re'fet ü 'adli melâz-ı mazlûmîn

Şerâre-i gazabı mâhî-i zalâmet ü şer²⁶⁹

(88/5)

5.2. Cesâreti

²⁶⁶ Maruf Çakır, *Rizî Dîvânı(İnceleme-Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 87.

²⁶⁷ Yanbal, *Şâkîr Mehmed Efendi Dîvânı (Metin- İnceleme)*, 368.

²⁶⁸ Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*, 2019, 602.

²⁶⁹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63.

Hz. Ömer'in cesâreti Müslümanlar için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Hz. Ömer, İslâmiyeti kabul ettikten sonra bunu çekinmeden insanlara duyurmuştur. Bu durumda, Müslümanların kuvvet bulmasına vesîle olmuştur. Ayrıca hicret esnasında müşriklere meydan okuması da onun cesâretinin büyüklüğünü göstermektedir.

Hz. Ömer'in cesâretinden etkilenen şâirler, bu husûsu şiirlerine yansıtmışlardır. Beyitlerde cesâret kavramının şecâat, celâdet gibi kavramlarla birlikte zikredildiği görülmektedir. Hz. Ömer'in cesâretinin konu edildiği örnek beyitlerden bir kısmı aşağıda zikredilmiştir.

Şecâ'at menba'ı luţf u kerem kânı 'Ömer Fârûk

'Adâlet kişverinin şâh u sulţânı 'Ömer Fârûk²⁷⁰

(G. 103/1)

Âfâkı tutdu şa'sa'-ı şân u satveti

Baş egdirip 'adûlara seyf-i celâdeti²⁷¹

(K. 2/1)

Sadâ-yı seyf-i İslâm'ı eriştî şarkile garbe

Şecâ'at mülkünün her dânesi Fârûk-ı ekberdir²⁷²

(58/2)

Şehâmetinde nümâyân sadâkat-ı Sıddîk

Celâdetinde mübeyyen şecâ'at-i Haydar²⁷³

(8/17)

²⁷⁰ Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 129.

²⁷¹ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 38.

²⁷² Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı*, 144.

²⁷³ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 65.

5.3. Cömertliği

“Allah sizi, din hakkında sizinle savaşmamış ve sizi yurtlarınızdan çıkarmamış olanlara iyilik etmekten ve onlara karşı adaletli davranmaktan sakındırmaz. Çünkü Allah adaletli davrananları sever.”²⁷⁴ âyetinin gereği gibi davranışlar sergileyen Hz. Ömer, hayatı boyunca cömertliği ile bilinmektedir. Hz. Ömer’in cömertliği şiirlerde konu edilirken sehâvet, kerem gibi kavramlarla da bu özelliği zikredilmiştir.

*Dilde evsâf[ı] beyân nâm[ı] cihânda memlû
Bilmedük kimse mi var hem ‘Ömerü’l-Fârûk’ı*

*Öyle bir kân-ı kerem ehl-i sehâdandır ol
Kıldı Hak zer gibi mi ‘yâr ‘Ömerü’l-Fârûk’ı²⁷⁵
(5/5-6)*

*‘Ulüvv-i şânına nisbetle ey şeh-i ebrâr
Degil egerçi münâsib bu nazm-ı bî-bün u ser²⁷⁶
(8/20)*

*Peygamberin vezîri Hazret-i ‘Ömer durur
Çokdur hayr-ı kesiri Hazret-i ‘Ömer durur
Radiyallâhü ‘anhâ bir şems ü kamer durur²⁷⁷
(91/1)*

Muhterem Fârûk ‘Ömer kim sâhib-i adl ü kerem

²⁷⁴ Mümtehin/8

²⁷⁵ Akkuş, *Benderli Cesârî’nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 340.

²⁷⁶ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 65.

²⁷⁷ Avcı, *Râci Dîvânı(Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, 219.

*Kuvvet-i aşk müriüvvet ile merbût-ı ümem*²⁷⁸

(24/4)

‘Âcizlere mu ‘în-i zâhir ü şefk idi

*Zâlimlere helâl eder idi siyâseti*²⁷⁹

(K. 2/17)

5.4. Dindarlığı

Hz. Ömer’in hayatına baktığımızda onun bilinçli bir mü’min olduğunu, dînî değerlere samîmi ve sıkı sıkı bağlı olduğunu, bu konularda tâviz vermediğini görmekteyiz. Hz. Ömer, Hz. Peygamber’in eğitiminden geçmiş bir şahsiyettir. Bu yönüyle İslâm’ın özünü kaynağından almıştır ve öğrendiklerini hayatına yansıtabilmiştir.

Hz. Ömer’in hançerlendiği gece "Namazı terk edenin İslâm'dan nasibi yoktur!"²⁸⁰ demesi, yarısından kan aktığı halde namaz kılması, Abdullah b. Ömer’den aktarılan “Hz. Ömer’in yanında Allah zikredildiğinde veya Kur'an'dan bir âyet okunduğunda öfkelenmediğini asla görmedim. Yanında Allah anıldığında veya yanında bir insan Kur'an'dan bir âyet okuduğunda istediğini ondan alırdı.”²⁸¹ rivâyeti gibi örnekler Hz. Ömer’in dindarlığı hakkında bilgi vermektedir.

Hz. Ömer’in hayatındaki amacı, Allah’a ve Hz. Peygamber’e hizmet etmektir. Onun bu bilinçte olması hem kendi dînî yaşantısına hem de insanların İslâmiyet ile tanışmalarına ve İslâmiyeti kabul etmelerine vesile olmuştur. Bu konuda örneklik teşkil eden Hz. Ömer’in dindarlığı şiirlerde de kendisini göstermektedir. Şâirler, şiirlerinde Hz. Ömer’in gerçek dindâr olduğunu, dîni önceleyip dünyaya meyletmemesini konu edinmişlerdir.

²⁷⁸ Yüksel, *Âdile Sultan Dîvânı*, 71.

²⁷⁹ Söylemez, *Reşid Paşa Dîvânı*, 40.

²⁸⁰ Muvatta’, Tahâret 51.

²⁸¹ İbn Sa’d, III, 309

*Devr-i 'adlinde anun kimseye zulm olmadı hîç
Bilürüz hâsılı dîndâr 'Ömerü'l-Fârûk'i*²⁸²

(5/3)

*Meyl itmedi nümâyiş-i bezm-i cihâna hiç
'Âlî göründü dehr-i dînine tabî'ati*²⁸³

(K. 2/7)

*Eyledi bâtl ile hakkı o server çünkü fark
Dedi anunçün ana fârik ehl-i garb u şark
Kıldı hep a'da-yı İslâm'ı adem bahrine gark
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem diyânet andadır*²⁸⁴

(29/XI)

5.5. Fetâneti

Müslüman anlayışına göre feraset (firâset); Allah'ın, müminlere ihsan ettiği işlerin iç yüzüne vâkıf olma kuvvetidir. Hz. Ömer de ferâset sâhibi, keskin zekâlı, sorunlara akılcı çözümler üreten, hazırcevap biri olarak rivâyet edilir. Hz. Ömer'in "Ey iman edenler! Allah'tan korkarsanız, O size iyi ile kötüyü ayırt edici bir anlayış verir. Kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar."²⁸⁵ âyeti gereği özelliklere sâhip olduğu ifâde edilebilir.

Hz. Ömer'in fetânetine verilebilecek en güzel örneğin "Muvâfakât-ı Ömer" olarak adlandırılan durumlar olduğunu söyleyebiliriz. "Muvâfakât-ı Ömer", Hz. Ömer'in bazı görüşlerinin nâzil olan âyetlerle teyit edilmesidir. Bunlara şarabın kesin biçimde haram kılınması (el-Bakara 2/219), Hz. Peygamber'in evine gelen kimselerle hanımlarının perde arkasından konuşmasının daha uygun olacağı (el-Ahzâb 33/53), Kâbe'deki Makâm-ı İbrâhim'in namazgâh ittihaz edilmesi (el-Bakara 2/125) ve münafıkların reisi Abdullah

²⁸² Akkuş, *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 340.

²⁸³ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 39.

²⁸⁴ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 164.

²⁸⁵ Enfal/29

b. Übey b. Selûl'ün cenaze namazının kılınmaması gerektiği (et-Tevbe 9/84) gibi hususlar örnek olarak zikredilebilir.²⁸⁶

Hz. Ömer'in fetânetinden şâirlerin etkilendiğini ve dîvânlarında bu konuyu da işlediklerini müşâhede etmekteyiz. Beyitlerde Hz. Ömer'in fetâneti konu edilirken kıyâset kavramı da kullanılmıştır.

Fârûk dendi nâm-ı me 'âlî-şi 'ârına

*Fark eyledi hakîkati re 'y-i kiyâseti*²⁸⁷

(K. 2/3)

Peygamber itdi vaz ' esâs-ı şerî 'atı

*Tevsî ' kıldı himmet-i fikr-i fetâneti*²⁸⁸

(K. 2/8)

Siyâsetin ile 'adlin cihânda çarb-ı meşel

*Fetânetin ile fikrin mihekk-i hayr ile şer*²⁸⁹

(8/18)

Muvâfık-rây-ı pâke ba 'zı Yezdân

*İderdi câ-be-câ inzâl-i Furkân*²⁹⁰

(K. 5/1/3)

²⁸⁶ tdv

²⁸⁷ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 38.

²⁸⁸ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 39.

²⁸⁹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 65.

²⁹⁰ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 41.

Muvâfakat-i 'Ömer:
Ferdâ-yı firâkıdaki tefrîk-i mezâyâ
Ulvîyyete bir asl-ı hilâf eyledi peydâ
Devrinde 'Ömer etse de İslâm'ı muallâ
Osmân demini bâis-i igvâyı düşündüm²⁹¹
(9/59)

Olurdu re'y-i rezîni müeyyed-i Kur'ân
Ne dem bir emre basîretle itse 'atf-ı nazar²⁹²
(8/4)

5.6. Kutbiyyeti

Tasavvuf terimi olarak kutub, en büyük velî ve her zaman âlemde Allah'ın nazar kıldığı yer olan tek kişi anlamına gelmektedir. Diğer anlamda kutub; âlemin ruhu, âlem de onun bedeni gibidir. Her şey kutbun çevresinde ve onun sayesinde hareket eder, yani her şeyi o idare eder.²⁹³ Eşreoğlu Rûmî, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin kutub olduğunu eserinde belirtmiştir.²⁹⁴ Kutbiyyet, tasavufî bir terim olarak kutup mertebesine erme imtiyâzıdır.²⁹⁵ Ancak incelediğimiz dîvânlar içerisinde bazı şâirler Hz. Ömer'i kutbiyyeti yönüyle konu edinip onun kutub olduğunu ifâde etmişlerdir. Şâirler, Hz. Ömer'e kutb-ı aktâb, kutb-ı evliyâ, evliyânın sultanı gibi nitelendirmelerde bulunurken onun velâyet yönü vurgulanmıştır.

Âşikâr dâ'ire-i merkez-i kutb-ı aktâb
Bildiler oldı halîfe 'Ömer İbnü'l-Hattâb²⁹⁶
(Mes. 3/9)

²⁹¹ Karataş, *Balıkesirli Abdülaziz Mecdî Dîvânı*, 341-342.

²⁹² Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 64.

²⁹³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabcacı Yayıncılık, 2012), 223.

²⁹⁴ Meliha Yıldırım Sarıkaya, *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 238.

²⁹⁵ Devellioğlu, 634.

²⁹⁶ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 203.

Yâr- i Muhammed-i ‘Arabî kutb-ı evliyâ

Fârûk- ı a ‘zam âyet-i kübrâ-yı kibriyâ²⁹⁷

(3/1)

Evliyânın sultânı ehl-i sünnetin cânı

Arslanların arslanı Hazret-i ‘Ömer durur

Radıyallâhü ‘anhâ bir şems ü kamer durur²⁹⁸

(91/5)

Ebübekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar

Bulardır evliyâyâ oldu rehber²⁹⁹

(24/4)

‘Adâlet mesnedinin serveri Fârûk -ı a ‘zamdır

Hilâfetle velâyet mazharı Fârûk-ı a ‘zamdır

Tılsım-ı kudret -i Hakkdır vücûdı sırr-ı Mevlâ’dır

Künûz-ı genc-i hikmet gevheri Fârûk-ı a ‘zamdır

Şerî‘atle hakikat cem ‘olubdur zât-ı pâkinde

Velâyet ‘ırzının gerçek eri Fârûk-ı a ‘zamdır³⁰⁰

(K. 18/1-3-6)

²⁹⁷ Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*, 126.

²⁹⁸ Avcı, *Râci Dîvânı(Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, 220.

²⁹⁹ İlbak, *Dîvân-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü’l-Uşşak(Metin-İnceleme)*, S. 206.

³⁰⁰ Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, 84-85.

Velî Fârûk 'Ömer 'adlinde insâfında merd oldu

Mehâbetle şecâ'atle kerâmet ma'denin buldı

Hudâ'nın 'aşkına câh-ı riyâzet(?) sararub soldu

Sadâkatle metîn oldu bu dînde rehber-i hüinkâr³⁰¹

(158/3)

Ömer Osmân ism-i Alî Ebû Bekir gerçek velî

Bunlar ile yâr olmasam yârân nedür bilmez idüm³⁰²

(125/8)

5.7. Kerâmeti

Kerâmet, sözlükte şeref anlamını taşımakla beraber tasavvufî bir terim olarak, Peygamberlik iddiasında bulunmaksızın bir kişide hârikulâde bir hâlin zuhur etmesidir. Hz. Ömer'in bazı şiirlerde genel manada kerâmet sahibi olması dile getirilirken bazılarında ise gösterdiği kerâmete telmihte bulunulmuştur.

İkinci Ömerü'l Fârûk-ı 'adâlet

Tahtının sultânı kân-ı kerâmet

Müminler buldılar câh-ı selâmet

Yüzünden a'dâya göründi ejder³⁰³

(175/3)

Bir nazar etdi gazab ile karardı afitâb

Zulmet içre kaldı âlem gördü bunu pîr ü şâb

Bakmasa rahm ile kalırdı ilâ yevmi'l-hisâb

Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem kerâmet andadır³⁰⁴

³⁰¹ Akyol, *Sıyamzâde Hasan Hamdi Dîvânı*, 218.

³⁰² Leylek Yıldırım, *Nâzikî ve Dîvânı*, 174.

³⁰³ Akyol, *Sıyamzâde Hasan Hamdi Dîvânı*, 246.

³⁰⁴ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 162-163.

*O zât-ı pâkedür çesbân hilâfet
Felek burcında o şems-i 'adâlet*

*Velîler serveri sâhib-kerâmet
Resûl-i Ekrem 'e sıdk u sadâkat*

*Ana mahsûs idi gûyâ bu hâlet
Severdi anı hem Fahr-ı risâlet³⁰⁵
(K. 5/III/1-3)*

5.7.1. Bir savaş esnasındaki kerâmeti

Kaynaklarda kumandan olan Sâriye b. Züneym b. Abdillâh ed-Düelî (öl. 30/650-51) ile Hz. Ömer'in arasında geçen bir hâdise Hz. Ömer'in kerametine örnek gösterilmektedir.

Olay şu şekildedir: Hz. Ömer, Sâriye'ye Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Süheyl b. Adî, Ahnef b. Kays, Mücâşî b. Mes'ûd ve Osman b. Ebû'l-Âs ile birlikte sancak vererek İran cephesine göndermiştir. Nihâvend zaferinden sonra Fesâ ve Darabcird'in fethiyle görevlendirilen Sâriye 23 (643-44) yılında büyük bir düşman ordusuyla karşılaşmıştır ve bu çarpışmalar esnasında yenilgiye uğramak üzere iken, "Yâ Sâriye, el-cebel, el-cebel!" (Sâriye, dağa çekil dağa) diye bir ses duyunca askerlerini vadiden dağa çekmiştir. Böylece Sâriye ve beraberindekiler sırtlarını dağa vermek suretiyle yaptıkları çarpışmada düşmanı mağlûp ederek çok miktarda ganimet elde etmişlerdir. Savaştan yaklaşık bir ay sonra Sâriye'nin gönderdiği müjdecinin Medine'ye ulaştığı ve savaş esnasında Hz. Ömer'in "Sâriye, dağa çekil dağa" sözünü duyup dağa çekilerek yenilgiden kurtulduklarını bildirdiği, Medine halkının Hz. Ömer'in hutbedeki sözünün mânasını bu açıklama üzerine anladığı nakledilmektedir.³⁰⁶

³⁰⁵ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 41.

³⁰⁶ M. Yusuf Kandehlevi, *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabın Yaşadığı Müslümanlık* (İstanbul: Kalem Yayıncılık, 1979), 1960-1962.

Kaynaklarda yer alan bu rivâyet, birçok araştırmacı tarafından tartışılmıştır ancak incelediğimiz 19. yüzyıl dîvânlarında bu rivâyetin konu edildiği tespit edilmiştir.

Medîne'den yâ Sâriye buyuran

'Irâk'da ser 'askerine duyuran

Taga çık arkadan geliyor düşmân

İden bu i 'lânı Fârûkdur yâ hû

Hilâfet tâcını serine uran

'Adâlet seyfini beline saran

Minberden bir nidâ ile kurtaran

Cünd-i Müslimân'ı Fârûkdur yâ hû³⁰⁷

(Mur. 285/9-10)

Eyâ Sâriye el-Cebel gûyende envâr-ı kerâmetle

Koma dil-hastanı lutf et bu zilletde nedâmetle³⁰⁸

(T. B. 7/32)

Ṭarîk-i nusreti itdi irâe minberden

Guzâta gelmiş iken bir gazâda vehn u hatâr³⁰⁹

(K. 8/10)

³⁰⁷ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 446.

³⁰⁸ Kayya, *Selâmi Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 42.

³⁰⁹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63.

6. HZ. ÖMER İLE İLGİLİ KİŞİLİKLER

6.1. Peygamberler

6.1.1. Hz. Yusuf

Hz. Yûsuf, dîvân şiirinde adı en çok zikredilen peygamberlerdendir. Eşsiz güzelliğinden dolayı sevgili Yûsuf'a benzetilir. Hatta sevgili Yûsuf-ı Sâni'dir. Reşid Paşa'nın Hz. Ömer ile ilgili kaleme aldığı kasidesinde Hz. Ömer'in Mısır'a gerçekleştirdiği fethine telmihte bulunularak Hz. Ömer'in ' ' Yûsuf-ı Sâni' ' olduğunu zikretmiştir.

İklim-i Mısır'a Yûsuf-ı sâni gibi müdâm

Câri olurdu Nil-i füyûz-ı inâyeti³¹⁰

(K. 2/13)

6.1.2. Hz. Mûsâ

Hz. Mûsâ; Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm'a göre büyük bir peygamberdir. İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp özgürlüğüne kavuşturmuştur. İncelediğimiz dîvânlarda bir beyitte Hz. Mûsâ'nın Kudüs'e yaptığı seferler Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethetmesiyle birlikte anılmıştır. Hz. Ömer, Hz. Mûsâ'ya benzetilmiştir.

Mûsâ'ya döndü Kuds-i şerîfe sefer idip

Arz-ı mukaddes oldu muî'-i hükûmeti

Rûhu'l-Kudûs oldu semâda şâd-kâm

³¹⁰ Söylemez, *Reşid Paşa Dîvânı*, 39.

*Ervâh-ı enbiyâya verirdi beşâreti*³¹¹

(K. 2/11-12)

6.1.3. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Dâvûd'un oğlu ve İsrâiloğulları'na gönderilen bir peygamberdir. Onun hayatı ya da hayatına dair unsurlar edebî eserlere konu olmuştur. İncelediğimiz dîvânlarda Hz. Ömer ve Hz. Süleyman adâleti yönüyle birbirlerine benzetilmiştir ve Hz. Süleyman'ın tahtına telmihte bulunulmuştur.

Emîrû'l-mü'minîn Fârûk 'adl ü dâd ile meşhur

*Süleymân ile onun hükm-i 'adlinde bir oldu mûr*³¹²

(T. B. 7/25)

Gül-âlûd ısbâ'-ı 'aynında(?) kör oldı Kayşer'in çeşmi

*Şehâ hem câlis-i taht-ı Süleymânî 'Ömer Fârûk*³¹³

(G. 103/3)

6.1.4. Hz. Muhammed

İslâm'ın ikinci halîfesi Hz. Ömer, Müslüman olduktan sonra her dâim Allah Resûlü'nün yanında bulunmuş ve Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamıştır. İslâm için elinden gelen her şeyi yapmış eşsiz bir şahsiyettir. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber ile yakın münâsebetini ifâde etmek üzere bazı şâirler şiirlerinde bu durumu konu edinmiştir. Şâirler genellikle Hz. Peygamber ve Hz. Ömer'in adını veya sıfatlarını aynı beyit içerisinde

³¹¹ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 39.

³¹² Kayya, *Selâmi Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 42.

³¹³ Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 129.

birlikte zikretmektedirler. İncelediğimiz dîvânlarda Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'i methedici sözleri, gazâlarda beraber olmaları, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in torunuyla yaptığı evlilik şiirlerde yansımaları bulmuştur. Hz. Peygamber'in Hz. Ömer hakkında söylediği övgü cümlelerini "Hz. Ömer ile İlgili Hadisler" başlığı altında zikretmiştik. Geriye kalan hususları da bu başlık altında beyitlerden örnekler vererek açıklayacağız.

Anı medh itdi Resûl Hazreti bî-pâyân

Oldı gün gibi dü 'âlemde nümâyân 'Ömer³¹⁴

(K. 10/9)

Himmetzade Ahmed Cezbi, Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in sonsuz övgüsüne mazhar olduğuna yukarıdaki beyit ile değinmiştir.

Habîb-i Ekrem'in zî -mahremi bir sevgili yârı

Gazâlarda refâkat yâveri Fârûk-ı a 'zamdır³¹⁵

(K. 18/4)

Fâik Ömer bu beyitte Hz. Peygamber ile Hz. Ömer'in gazâlarda beraber olduklarını ve Hz. Ömer'in gazâlarda Hz. Peygamber'e yâverlik ettiğini konu edinmiştir.

Hz. Ömer, Hz. Peygamberin torunu olan Ümmü Külsûm bint Alî (ö. 41/661 [?]) ile evlenmiştir. Ümmü Külsûm bint Alî, Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin evliliklerinden dünyaya gelen kızlarıdır. Böylelikle Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in torunuyla evlenmiştir. Hz. Ömer'in "Ben de Resûlullah'la aramda bir sebep/sıhrîyet ve neseb olmasını çok sevdim ve istedim, sevginin gereği olarak çok arzuladım." dediği rivâyet edilir. İncelediğimiz bazı dîvânlarda bu husus şâirler tarafından konu edilmiştir.

Duhterini çün tezevvüc kıldı Fahr-i Kâinât

³¹⁴ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 58.

³¹⁵ Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, 85.

*Lâ-cerem etdi Muhammed ol velîye iltifât
Kim severse ol şehi bulur cehennemden necât
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem sıyânet andadır*

*Hazret-i Zehrâ'ya dâmâd oldu ol sâhib-i kerem
İki yüzden eyledi kurb-ı Nebî-i Muhterem
Sonra İslâm'a halîfe oldu ol 'âlî-himem
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem siyâdet andadır³¹⁶
(29/ VII- VIII)*

Farklı kaynaklarda Hz. Ömer'e Fârûk lâkâbını Hz. Peygamber'in verdiği zikredilmektedir. Bu rivâyeti esas alan bazı şâirler şiirlerinde bu konuyu da işlemişlerdir.

*Hem 'Ömer hakkında Fârûk buyurmuşdır Resûl
Tutdı kuvvet şer'-i Ahmed râhat itdi Müslimîn³¹⁷
(133/6)*

*Mahrem-i sırr-ı Resûl-i sakaleynin ezelden
Rûh iken hâlis muhlis hem-dem-i yârı 'Ömerdir*

*Hazret-i Şâh-ı Risâlet didi Fârûk ana mahlas
Hak ile bâtulın ilhâmla izhârı 'Ömerdir³¹⁸
(G. 57/2-3)*

6.2. Çehâr-Yâr

Sahâbî ya da ashab terimi, Hz. Peygamber'i peygamberliği sırasında gören ve mü'min olarak vefât eden kimseler için kullanılmaktadır. Şüphesiz ki Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer,

³¹⁶ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 163-164.

³¹⁷ Esra Karakuş, *Seyyid Ahmed Cemâlî Dîvânı* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 177.

³¹⁸ Çakır, *Rîzî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 87.

Hiz. Osman ve Hiz. Ali ashâbın önde gelenlerindedir. Aynı zamanda bu zâtlar, İslâm'ın ilk dört halîfesidir ve dört güzide dost mânâsındaki ‘‘çehâr-yâr-güzîn’’ ifâdesiyle anılmışlardır. İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânlarında ilk dört halîfenin ismi ve sıfatları genellikle beraber zikredilmiştir ve çehâr-yâr/çâr-yâr ifâdeleriyle anılmaktadırlar. İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânlarında Hiz. Ebû Bekir'in, Hiz. Ömer'in, Hiz. Osman'ın ve Hiz. Ali'nin sadece isimlerinin zikredildiği beyitler de tespit edilmiştir. Bu başlık altında bu beyitlere örnekler vereceğiz.

Hemân Allâh Muhammed Bû Bekir dîn ü imânum
*‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’dür mezhebüm olsun fedâ cânım*³¹⁹
(K.20/3)

Nâsır u şeffâ’ımız zât-ı Habîb-i Ekrem’i
*Muktedâmızdır Ebû Bekr ü ‘Ömer Osmân ‘Alî*³²⁰
(G. 276/6)

Hazret-i Mahmûd u Ahmeddür Muhammed Mustafâ
Hem Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtażâ
Âl ü evlâd u ‘abâ ashâbı sev ez-cân u dil
*Hep muhibbâna şefî‘ bunlardur ol rûz-ı ceza*³²¹
(Kı. 5/7)

Hem Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osmân’i sevdim cân ile
*Cümle ashâb-i habîb-i Kibriyâdır sevdiğim*³²²
(11/6)

Ebû Bekr ü ‘Ömer ‘Osmân u Haydar çâr-ashâbın

³¹⁹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 72.

³²⁰ Betül Elmacı, *İstanbul Eşref Dîvânı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 229.

³²¹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 569.

³²² Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 60.

*Muhakkak şübhesizdir hâss-ı ümmet yâ Resûlallâh*³²³
(K. 6/3)

*Hem vezîr-i a'zâmın Sıddîk-ı ekberdir velî
Mürg-ı 'Ankâ-yı hakîkatdir 'Ömer 'Osmân 'Alî
Şevkîyâ mahv it bu yolda baş u cân ile dili
Yâ Habîballâh meded senden meded sensin amân*³²⁴
(175/5)

Edebiyatımızda, dört güzîde dost olan Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali hakkında çeşitli türlerle eserler kaleme alınmıştır. İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânları içerisinde Hz. Peygamber için yazılan na'tlardan sonra dört halîfeyi öven methiyeler bulunmaktadır. Bunları tezimizin dört halîfeye yazılan müstakil şiirler başlığı altında zikredeceğiz. İncelediğimiz dîvânlarda gerek müstakil şiirlerde gerekse dört halife için kaleme alınmış bağımsız beyitlerde Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'in, Hz. Osman'ın ve Hz. Ali'in çehâr-yâr/çâr-yâr ifâdesiyle oldukça fazla anıldığı görülmüştür. Burda bu beyitlere örnekler verdikten sonra farklı başlıklar altında Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Osmân'ın ve Hz. Ali'nin Hz. Ömer ile nasıl anıldıklarına dâir örnekleri de o başlıklar altında vereceğiz.

*Ebû Bekr u 'Ömer ü Osmân u Haydar çâr-yârındır
Ne kuvvet verdiler dîne olup erkân-ı erselnâk*³²⁵
(G. 4/4)

*Husûsen efzal u ashâb çehâr-ı yâr erbâbı
Ebû Bekîr 'Ömer 'Osmân 'Alî Haydar veliyullah*³²⁶
(79/8)

³²³ Taşdelen, *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Dîvânı*(Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme), 383.

³²⁴ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı*, 238.

³²⁵ Sağlam, *Abdî-i Karahisârî ve Divânı*, S. 101.

³²⁶ Özlem Atmaca Karaman, *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), S. 230.

Çehâr-yârı çehâr-vefk konu şerî'at-hânedede

Bu sahâbeler Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân'a hû³²⁷

(K. 5/6)

Çar-yar-ı Ahmed-i Mürsel Ebu Bekr ü 'Ömer

Hem de 'Osman u 'Aliyyü'l-Murtazâ-yı 'adl ü dâd³²⁸

(64/37)

Çâr-yâr-ı ol Ebû-Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Ali

Sâyesinde anların buldu bu İslâm kuvveti³²⁹

Letâfet gülşeninde çâr-yârin eyledi i'zâz

Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar yâ Resûla'llâh³³⁰

(25/6)

Osman Nevres dîvânında Hz. Peygamber'e yazılmış na't içerisinde çehar-yâr-ı güzîn şöyle methedilmektedir;

Çehâr yâr-ı güzînin ki anlar ile bülend

Çehâr taht u çehâr efser-i sarây-ı vücûd

Biri cenâb-ı Ebûbekr Hazret-i Sıddîk

Çekildi 'arşa anun nâmına livâ-yı vücûd

Birisi Hazret-i Fârûkdur ki buldu temyîz

³²⁷ Hatice Çelik, *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), S. 94.

³²⁸ Çobanoğlu, *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı*, 97.

³²⁹ Tekin, *Salih Baba Dîvânı'nda Tasavvufi Kavramlar*, 115.

³³⁰ Akıncı, *XIX. Yüzyıl Şairi Rifat Mehmed Karalı Dîvânı*, 87.

Delîl-i 'adli ile 'illet ü şifâ-yı vücûd

Birisi Hazret-i 'Osmân cenâb-ı Zi'n-nûreyn

K'ederdi görse hayâ anı Kibriyâ-yı vücûd

Birisi şîr-i Hudâ Murtazâ 'Aliyy-i velî

Vasîyy ber-Hak u muhtâr u muktedâ-yı vücûd

Bu çâr rûkn-i mu'azzamla oldu dîn kâ'im

Bu çâr ten ile buldu şeref ridâ-yı vücûd³³¹

(1/64)

6.2.1. Hz. Ebû Bekir

Şiirlerin genelinde Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in isimleri ve sıfatları beraber zikredilmiştir. Hz. Ebû Bekir, incelediğimiz dîvânlarda genellikle yâr-ı gâr ve Sıddîk oluşu yönleriyle zikredilmektedir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'i ayrıcalıklı kılan önemli hususlardan birisi "'şeyhayn"' sıfatına sahip olmalarıdır. Dîvânların şiir içeriklerinde bu sıfatı içeren bir beyit bulamadık ama Enderunlu Fâzıl, bir şiir başlığında bu sıfatı kullanarak başlık oluşturmuştur. Dîvânda 38. ve 39. şiirler, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer için kaleme alınmıştır ve 38. şiirin başlığı "' Der Na't-i Şeyheyn-i Mükerreremîn Radıyallahu Anhümâ"'dır.

Çarh-ı İslâma iki mâh Ebûbekr ü 'Ömer

Taht-ı îmânâ iki şâh Ebûbekr ü 'Ömer

Biri tasdîk-i Nebî kıldı biri nusret-i dîn

Geldiler min-tarafillâh Ebûbekr ü 'Ömer

³³¹ Kaya, Osman Nevres Dîvânı, 43.

*Vasl-ı Hak vâsıta-i mihr ü muhabbetleridir
Kurb-ı Mevlâ'ya iki râh Ebûbekr ü 'Ömer*

*İki şimşîr-i hidâyetdir olup berg-nümâ
'Âlemi eyledi âgâh Ebûbekr ü 'Ömer*

*İki şeh-bâl idiler murâ-ı hü mâ-yı dîne
Uçdılar feth ile her gâh Ebûbekr ü 'Ömer*

*Feth-i Şâm u 'Acem ü Mısr u Yemen eylediler
Dîn-i İslâm'a virüp câh Ebûbekr ü 'Ömer*

*Haşyet-i Hak ile dil çâk idilir olmuş iken
Müjde-i cennet ü dil-hâh Ebûbekr ü 'Ömer*

*Fâzıl-ı zâr u günahkâra şefâ'at lâzım
Beni elden koma yek âh Ebûbekr ü 'Ömer³³²
(38)*

*Nâr-ı muhtâr ile perverde Ebûbekr ü 'Ömer
İki kandîl-i ziyâgerde Ebûbekr ü 'Ömer*

*'Âlem-i zâhir ü bâtında serîr-ârâdır
İki şâh-ı kerem-âverde Ebûbekr ü 'Ömer*

*İki dâmâd-ı şeref-kevkebe 'Osmañ u 'Alî
İki hürşîd-i ziyâ-gerde Ebûbekr ü 'Ömer*

*Ne sa'âdet ki hayâtıyla memâtında ola
Fahr-ı kevneyn ile bir yerde Ebû Bekir ü 'Ömer*

³³² Esra Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 379.

*Müjde-i 'afv u rızâ almış iken Mevlâdan
Yine havf ile dil-efserde Ebûbekr ü 'Ömer*

*Ne revâ Fâzıl-ı zâr olmuş iken çâkeriniz
Kalsun âlâm ile âzürde Ebûbekr ü 'Ömer³³³
(39)*

Bunun dışında bazı beyitlerde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer birlikte anılmıştır.

*Kanda Ebû Bekr ü 'Ömer kanda ben
Kendimi dîn bilirim ol rütbeden³³⁴
(Man. Hik. 6/9)*

*Cemâlin gelmese bu 'âleme şems ü kamer gelmez
Vücûdun olmasa ol dem Ebû Bekr ü 'Ömer gelmez³³⁵
(Müseddes 4/1/3)*

Ömereyn kelimesi sözlükte “iki Ömerler” anlamına gelmektedir. Bu ifade ile Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer ya da Hz. Ömer ile Ömer bin Abdülazîz kastedilir.³³⁶ İncelediğimiz dîvânlarda bu ifâde sadece bir beyitte geçmektedir.

*Mâlik-i mülk-i 'Arab yâr-ı Sadîkı Ömereyn
Serv-i bâg-ı melekût şâh-ı nihâl-i harameyn
Zîver-i Yesrüb ü Bathâ vü Resûlü's-sakaleyn
Sadr-ı pîrâ-yı serâperde-i kâbe kavseyn
Ahmed-i mürsel o şâhen-şeh-i mülk-i tahkîk³³⁷*

³³³ Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, 380.

³³⁴ Çavuş, *Keçecizade İzzet Molla'nın Dîvân-ı Bahar-ı Efkar'ında yer alan kişilikler*, 25.

³³⁵ Mehmet Elaldı, *Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 274.

³³⁶ Devellioğlu, 850.

³³⁷ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 261.

(K. 4/XXII)

Hız. Ebû Bekir, edebî eserlerde Hız. Peygamber'e mağara arkadaşlığı yapması dolayısıyla genellikle yâr-ı gâr sıfatı ile anılmaktadır ancak incelenen dîvânlarda bu ibârenin "çok vefâlı arkadaş" mânasında Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali için de kullanıldığı görülmüştür.

*Habîbin yâr-i gârı hem hevâ-dârı 'Ömerdir hâ
'Ömerdir fark u farkullâh kafâ-dârı 'Ömerdir hâ³³⁸*
(K. 1/1)

*Hak budur kim ol 'Ömerdir yâr-i gâr
Fahr-ı 'âlem ile oldu nâm-dâr³³⁹*
(72a/56)

*Yâr-ı gâr u cân kafâdârın 'Ömer ibn-i Hattâb
Nûr-ı vechinde mu 'ayyen oldu nûr-ı âfitâb
Hazret-i 'Osmân-ı zî'n-nûreyindir Ümmü'l-Kitâb
Ben anın cân u gönül efgende vü meksûruyum³⁴⁰*
(441/3)

*Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân ü 'Alî
Yâr-ı gâr-ı sâdik dört şâh-ı velî
Hâtemü'l-enbiyâ rüsülün evveli
Nebîler serveri kuldur Muhammed³⁴¹*
(297/2)

Hazret-i sadîk-ı ekber çâr-yâr-ı Mustafâ

³³⁸ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 288.

³³⁹ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 342.

³⁴⁰ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 424.

³⁴¹ Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 343.

‘Ömerü’l-Fârûk-ı a ‘zam yâr-ı gâr-ı pür-vefâ

‘Osmân zi’n-nûreyn gencîne-i esrâr-ı safâ

*Derd-i dil yârânı sûfî Allâh MuHammed ‘Alîdir*³⁴²

(372/4)

Nebiyî-i zîşâna yâr-ı gâr olan

Sadâkatle yâr-ı vefâdâr olan

Hulûs-i kalb ile fedâkâr olan

*Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân zi’n-nûreyn*³⁴³

(G. 167/3)

Mutî’ emrüne hem yâr-ı gârın

*Ebû Bekr ü ‘Ömerdür yâ Muhammed*³⁴⁴

(27/3)

6.2.2. Hz. Osmân

İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânları içerisinde Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın isimleri ve sıfatları beraber zikredilmiştir. Hz. Osman’ın şiirlerde genellikle hayâsı ve zi’n-nûreyn sıfatı ile anıldığı görülmüştür.

Salât it Mustafâ’ya cümle Âl-i ‘Abâyâ

³⁴² Şiğva, *Şeyh Hasan Haydar Dîvânı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, 385.

³⁴³ Yıldız Balaban, *Edib Harâbî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 157.

³⁴⁴ Adaş, *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 183.

Sıddık-ı bâ-safâya hem 'Ömer hem 'Osmân'a³⁴⁵

(238/11)

*'Ömer 'Osmân ile dîn-i mübîne geldi bu rif'at
'Alî şîr-i Hudâ şemşîr-şi 'ârî yâ Resûla 'llâh³⁴⁶*

(K. 82/4)

*Der-teka Sıddîk hem Fârûk ender-ma'delet
Zât-ı Zi'n-nûreyn-hasletdir kerem Hayder besân³⁴⁷*

(22 /27- 11)

Törtüncü yârî evvelî sıddık-ı safâdur

İkinçi şerîatde 'Ömer-i `adl-i `atâdur

Süyüm barıdın hazret-i Osman-ı hayâdur

Törtünçü Ali haydâr hem şîr-i Hudâdur

Miraç tüni Hakk anga berdi mey-i vahdet

Yüz şükr Hudâ bizi kılıpdur anga ümmet³⁴⁸

(298/2246)

6.2.3. Hz. Ali

İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvânları içerisinde Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin isimlerinin veya sıfatlarının beraber ve müstakil olarak zikredildiği bir şiire veya bir beyite rastlamadık.

³⁴⁵ Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, S. 280.

³⁴⁶ Elaldı, *Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, 229.

³⁴⁷ Ali Ata, *Süleyman Şâdî Dîvânı'nın Tahlili* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 22.

³⁴⁸ Fatih Öztürk, *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 579.

Hız. Ali Şiirlerde genellikle diğer halifeler ile anılmıştır. Haydar ve Murtazâ sıfatları, ilmi ve velâyeti gibi özellikleri ile zikredilmektedir.

*Ebû Bekr 'Ömer 'Osmân 'Aliyyü'l-Murtazâ'yı hem
Ana yoldaŐ idüben dü cihânda yâr-i dâr eyler³⁴⁹
(1/16)*

*Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân'a rehber
Veliyy-i Murtazâsın yâ Muhammed³⁵⁰
(2/6)*

*Hakikat gevheri nûr-ı Muhammed dînüm îmânım
Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân u Haydar Şah-ı devrânım³⁵¹
(G. 231/1)*

*Ulûm-i zâhir ü bâtın rumûz-ı evvel ü âhir
Ebû Bekr ü Ömer Osmân u Haydarla olup i'lân³⁵²
(K. 17/11)*

*Fedâkar ol yolunda hânedân-ı âl-i Tâhâ'nın
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar çâr erkânın³⁵³
(G. 193/2)*

Güneh-kârım eğerçi bendesiyim

³⁴⁹ Doğan, *Mestî Dîvânı Metin İnceleme*, 75.

³⁵⁰ Uğurlu, *Baba Hüsnî ve Dîvânı*, S. 266.

³⁵¹ Fuat Asım Arvas, *Seyyid İsmail Hakkı(Misli) Dîvânı* (Edirne: Trakya Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 315.

³⁵² Duman, *Fâzıl Dîvânı*, 47.

³⁵³ Duman, *Fâzıl Dîvânı*, 383.

‘Ömer ‘Osmân Aliyyü’l-Murtazâ’nın³⁵⁴

(G. 67/3)

6.3. Diğer Kişilikler

6.3.1. Veysel Karânî

Üveys el-Karanî, Anadolu halk kültüründe Veysel Karanî diye anılmaktadır. Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Rivâyetlere göre Veysel Karanî Yemen’de deve çobanlığı yaparak, hurma çekirdekleri toplayıp satarak geçimini sağlayan bir zâhiddi. Muhtemelen İslâm’ı anlatmak üzere Yemen’e giden müslümanlar vasıtasıyla İslâmiyet’i kabul etmiştir. Medine’ye gidip Hz. Peygamber’i ziyaret etme arzusuna rağmen yaşlı annesini bırakamamış, fakat daha sonra annesinden kısa süreliğine izin alıp Medine’ye gelmiş, ancak Resûl-i Ekrem’i o gün evde bulamadığından görüşememiş ve aynı gün Yemen’e dönmek zorunda kalmıştır. Muhtemelen annesinin vefatının ardından Kûfe’ye giden Veysel, Hz. Ömer’le görüşüp oradan Kûfe’ye geçmiştir. Bazı kaynaklara göre Hz. Peygamber vefatından kısa bir süre önce hırkasını çıkarıp Hz. Ömer’e ve Hz. Ali’ye vermiş, bunu Üveys el-Karanî’ye vermelerini söylemiş, onlar da Veysel’in Kûfe’ye yerleşmesinden sonra hırkayı ona götürmüştür.³⁵⁵ Hz. Ömer ve Veysel Kârânî arasında yaşanan bu olayı bazı şâirler dîvânlarında konu edinmişlerdir.

Kıldî ihdâ ‘âşıkı Veys’e vasiyyet eyleyüp

Hırkasın Fârûk u Hayder ile mahbûb-ı cemîl³⁵⁶

(Tarih 12/1)

Bu şevket olmadı hîç Hakk’a mâni’

³⁵⁴ Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 74.

³⁵⁵ Necdet Tosun, “Veysel Karanî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/veysel-karani/> (14.06.2023)

³⁵⁶ Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, 2018, 63.

Olup bir hırka ile nâna kâni ³⁵⁷

(K. 5/IV-2)

6.3.2. Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî

Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî, Hz. Ömer'i şehit eden kişidir. İncelediğimiz 19. yüzyıl dîvân şâirleri içerisinde Ali Emîrî, bir şiirinde Hz. Ömer'in şehadetinden bahsederken bu kişinin ismini anmıştır.

Subh-ı kıyâmet olsa idi âh ol sabâh

Tek etmeseydi bu işe bu lu'lu ictirâ ³⁵⁸

(3/23)

³⁵⁷ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 42.

³⁵⁸ Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*, 128.

7. DİĞER

7.1. Râfızîlik

Sözlükte terk etmek, bırakmak, ayrılmak anlamındaki rafz kökünden türeyen râfıza “bir fikir veya bir gruptan ayrılan kişi yahut topluluk” demektir. Çoğulu revâfız olmakla birlikte râfıza bazan “topluluk” mânasında da kullanılır Terim olarak Zeyd b. Ali’nin Emevîler’e karşı başlattığı isyan esnasında Hz. Ebû Bekir ve Ömer’i meşrû halife kabul ettiği gerekçesiyle kendisini terkeden ilk İmâmîler’i, ardından ilk üç halîfenin hilâfetini reddettikleri için bütün Şîî grupları, daha sonra da Şîî unsurları taşıyan bazı bâtinî grupları ifade eder.³⁵⁹ Râfızîler’in Hz. Ömer’i halife olarak kabul etmemelerini, Hz. Ömer’e buğz edenlerin kâfir olduğunu 19. yüzyıl dîvân şâirleri şiirlerinde birden fazla yerde zikretmiştir.

*Râfîzî'nin rûz-ı mahşer hâli pek düşvâr olur
Hem dahı dūzahda anın çevresi pür-nâr olur
Zâtına tardîye eden lâyıık-ı dîdâr olur
Sâhib-i kuvvet müriüvvet hem necâbet andadır³⁶⁰
(29/10)*

*Bu çâr merde zâhid kesr bakub râfîz-i fi'l olma
Muhabbetde kusûr itme vefâ-dârı 'Ömerdir Hâ³⁶¹
(K. ¼)*

*Râfîzî nice ola münkir o sultân-i dile
Sîne-i mü'mine her vechile îmân 'Ömer³⁶²
(K. 10/6)*

³⁵⁹ Mustafa Öz, “Râfîzîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/396.

³⁶⁰ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 164.

³⁶¹ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 288.

³⁶² Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 58.

*Koy ne derse desin ehl-i münâfık
Buna bugz idenler olurlar zındık
Ol gün îmân idüp eyleyen tefrîk
Hak ile butlânı Fârûkdur yâ hû³⁶³*
(Mur. 285/8)

*Her kim ki bugz idüp iftirâ eder
Tevbe itmez ise îmânsız gider
Sapıdır yolunu gezer der-be-der
Mûcib-i küfrân-ı Fârûkdur yâ hû³⁶⁴*
(Mur. 285/12)

*Eclâf-ı teberrâda nedir bunca cehâlet
Eylerler 'Ömer Hazretine bugz u 'adâvet
Olurdu hemân sûret-i Fârûk'da zâhir
Ger 'arz-ı cûd itse heyûlâ-yı 'adâlet³⁶⁵*
(182/1)

*Canımızdır hubb-ı Bu Bekr u 'Ömer 'Osmân 'Alî
Râfizî dilerse bi'llahi'l-azim bühtân bize³⁶⁶*
(K. 2/24)

³⁶³ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 445.

³⁶⁴ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 446.

³⁶⁵ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 241.

³⁶⁶ Adem Altay, *Hâmî Dîvânı* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 119.

7.2. Hz. Ömer'in Mührü

Hz. Ömer'in hayatına baktığımızda onun uhrevî yanının olduğunu, nefis mücâdelesini verdiğini ve Allah rızâsını ön planda tuttuğunu görürüz. Onun hayatını anlatan bazı kaynaklarda bir rivâyet göze çarpar. Hz. Ömer, bu hayatın geçiciliğini hatırdâ tutup, hesap verme kaygısında olacak ki mührüne ‘Ey Ömer, vaiz olarak ölüm yeter. ‘’ ibâresini yazdırdığı rivâyet edilir.³⁶⁷ İncelediğimiz dîvânlar içerisinde Musa Kâzım Paşa, dîvânında bu konuya telmihte bulunmuştur.

*Mevtdür âyîne-i vech-i hayât
Anda eglar hüsn ü kubhın kâ'inât*

*Hem buyurmuş Kâzım ol hayrî'l-beşer
“Mevt kâfi vâ'izündür yâ 'Ömer³⁶⁸
(Mes. XVI/10-11)*

7.3. Cennetle Müjdelenmesi

Hz. Ömer cennetle müjdelenmiş on sahâbiden biridir. Aşkî Mustafa bir beyit ile bu konuya telmihte bulunmuştur.

*Anun hakkında nâzil oldı Kur'ân
Mübeşşer cennet olmışdı o merdân³⁶⁹
(K. 5/VI/2)*

7.4. Şehâdeti

³⁶⁷ Fayda, “Ömer”, 34/46.

³⁶⁸ Bardakçı, *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyyatı)*, 805.

³⁶⁹ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 42.

Hız. Peygamber döneminden sonra iktidara gelen halîfeler arasında şehit edilen ilk halîfe, Hız. Ömer'dir. Hız. Ömer, 23 (644) yılı haccını eda edip Medine'ye döndüğü günlerde, Mugîre b. Şu'be'nin Basra valisi iken edindiğı kölesi Ebû Lü'lüe Fîrûz en-Nihâvendî, efendisinin kendisinden fazla ücret aldığını söyleyerek bunun azaltılmasını istemiştir. Halîfe onun demircilik, marangozluk ve nakkaşlık yaptığını öğrenince Mugîre'nin kendisinden aldığı ücretin fazla olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Ebû Lü'lüe ertesi gün sabah namazında hançerle Hız. Ömer'i yaralamıştır ve Hız. Ömer üç gün sonra vefât etmiştir.³⁷⁰ Hız. Ömer'in şehâdeti, 19. yüzyıl dîvân şâirleri tarafından birden fazla beyitte konu edinilmiştir. Şiirlerde bu konu genellikle Hız. Ömer'in şehâdetinin yüceliğine vurgu yapılarak zikredilmiştir.

Gubâr-ı pâyının 'aşkı sana kâfidir ey Şevkî
*Şehâdet bezminin bir dânesi Fârûk-ı ekberdir*³⁷¹
(58/5)

Tîg-ı zullâme ile çekdi şehâdet meyini
*Şühedâ zümresinin eşref-i serdârı 'Ömerdir*³⁷²
(G. 57/4)

Ta ki tokundu hançeri cevr-i kazâ dirîg

Kan agladı her işideni bu cinâyeti

Bu hâkdâne sefîri ol şehsivâr hayf

Lâhûtiyâne idi sefer kıldı rahmeti

Hakk'ın bu işde hikmeti var şübhesiz Reşîd

³⁷⁰ Fayda, "Ömer", 34/46.

³⁷¹ Tezcan, *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı*, 145.

³⁷² Çakır, *Rîzî Dîvânı (İnceleme-Metin)*, 87.

Cennetde oldu rif'ati bâ'is-i şehâdeti

Bâkî hemîşe 'adl ile nâm-ı mukarrebî

Fânî degil himmet u ikdâm u gayreti³⁷³

(K. 2/20-23)

Olupdur cilve-gâhı kurb-ı Rahmân

Şehâdet sancagın evvel açan cân³⁷⁴

(K. 5/VI-3)

Ey dîn yolunda câmi' içinde olan şehîd

Eyler iken namâzı cemâ'at ile edâ

Subh-ı kıyâmet olsa idi âh ol sabâh

Tek etmeseydi bu işe bu lu'lu ictirâ³⁷⁵

(3/22-23)

³⁷³ Söylemez, *Reşîd Paşa Dîvânı*, 40-41.

³⁷⁴ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 42.

³⁷⁵ Arslan, *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*, 128.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYIL DİVANLARINDA HZ. ÖMER İÇİN MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR VE ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. ÖMER

1. HZ. ÖMER İÇİN MÜSTAKİL ŞİİR YAZANLAR

19. yüzyıl Türkçe dîvânlarında Hz. Ömer'e 19 şâir tarafından müstakil şiir yazılmıştır. Yazılan bu müstakil şiirler, 19. yüzyıl şâirlerinin Hz. Ömer'i hem dîvânlarında özel olarak ve sıklıkla ele aldıklarını hem de Hz. Ömer sevgisini taşıdıklarını göstermektedir.

İncelediğimiz dîvânlar içerisinde Ali Emîrî, Aşkî Mustafa, Bahrî, Benderli Cesari, Fâik Ömer, Giritli Hilâlî, Hacı Hulûsi Baba, Hâfız Ulvî, Hâtif, Himmetzade Ahmed Cezbi, Keçicizâde İzzet Molla, Manastırlı Sâlih Fâik, Necmî, Râci, Reşîd Paşa, Rızî, Selâmî, Sivaslı Gulâmi, Şevki İbrahim Efendi; Hz. Ömer'e müstakil şiir yazarlardır.

19. yüzyıl dîvânları içerisinde Hz. Ömer için kaleme alınan müstakil şiirler methiye türündedir. Ancak bazı şâirlerin şiirleri için na't ve menkabet kelimelerini kullandıkları görülmüştür. Aşkî Mustafa ve Ali Emîrî Hz. Ömer'e na't yazdığını belirtmiştir. Keçicizâde İzzet Molla ise şiirine "Menkabet Hz. Ömer" başlığını atmıştır. Hatif ise şiirinin ilk mısrasında "Başla ey kılî-i hüner menkabet-i Fârûk'a" ifâdesini kullanmıştır.

Emine Yeniterzi, dört halîfeyi öven şiirleri de na't olarak tanımlamıştır.³⁷⁶ Ahmet Kartal, dört halîfe övgüsünde yazılan şiirlerde na't, medh, sıfat, menkabet, vasf ve zikr kelimelerinin kullanıldığı ifâde etmiştir³⁷⁷

1.1. Ali Emîrî

³⁷⁶ Emine Yeniterzi, *Türk Edebiyatında Na'tlar* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), XIII.

³⁷⁷ Kartal, *Doğunun Uzun Hikayesi Türk Edebiyatında Mesnevi*, 122.

Ali Emîrî Dîvânı'nda "Hazret-i 'Ömer'ül Fâruk Efendimiz hakkında" başlıklı 3. na't Hz. Ömer hakkında yazılmıştır. Aruz vezninin "Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün" kalıbındadır. 31 beyitten oluşmaktadır. Na't içerisinde 13-17. beyitler arasında Ali Emîrî tarafından Hz. Ömer'e ait olduğu söylenen bir şiir bulunmaktadır. Şâir tarafından bu 5 beyitlik şiir tercüme edilip "Tercüme-i Fakîr" başlığıyla başlıklandırılmıştır. Na't uzun olması sebebiyle birden çok özelliği ile Hz. Ömer'i anlatmaktadır. Bu şiirde Hz. Ömer'in hayatına ve mânevî özelliklerine dair birden fazla konuyu ve Ali Emîrî'nin Hz. Ömer sevgisini yoğun olarak yaşadığını görmekteyiz. Na'tta Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in yârı, evliyânın kutbu olduğu, hak ile bâtılı ayırmadaki yüceliği, halîfeliği, adâleti ile dünyaya düzen vermesi, eşkiyâları kısa süre içinde yok etmesi, evlâdı bile bir kusur etse onu cezâlandıracağı, 10 yıllık halîfeliği boyunca fetihlerdeki başarısı ve şehâdeti gibi konular zikredilmiştir.

Yâr- i Muhammed-i 'Arabî kutb-ı evliyâ

Fârûk- ı a'zam âyet-i kübrâ-yı Kibriyâ

Ya'nî cenâb-ı 'umde-i 'uzmâ-yı Müslimîn

Sultân-ı bî- nazîr-i 'avâlim cihân-küşâ

Sertâc-ı enbiyânın ikinci halîfesi

Nûr-i çerâg-ı mescid ü mihrâb-ı kibriyâ

Fettâh-ı bî- misâl-i cihân Hazret- i 'Ömer

Keşşâf-ı müşkilât-ı zâfer rûh-ı etkiyâ

Verdi cihâna 'adl ile bir intizâm-ı tâm

Az bir zamân içinde 'adîm oldu eşkiyâ

Hayretde kaldı rûy-ı zemîn halkı ser-be-ser

Yâ Râb nedir bu himmet ü ikdâm u aĝniyâ

Yâ Râb nedir bu gayret-i bî- mîsl ü bî- nazîr

Yâ Râb nedir bu kudret ü bu 'adl u ittikâ

Etseydi nûr-i dîdesi evlâdı bir kusûr

Rahm eylemez verir idi şer 'an aĝır cezâ

On yıl içinde fâtilh-i nısf- ı cihân olan

Fârûk- ı a 'zâmı ne sanırsın a bî-vefâ

Ehliyyet anda himmet ü 'ulviyyet andadır

Nûr-ı kerâmet andadır ey şahs-ı bî-hayâ

Sebb eylemek sezâ mıdır ol 'âl-i serveri

Gelmiş mi bir de 'âleme bir öyle pîş-vâ

'Adl ü kerem-i mücessem sultan-ı dîn iken

Bu nazm-ı pâki yâd edib eyler idi bana

Nazm-ı Hazret-i 'Ömer i Tercüme-i Fakîr

İmkânı her ne mertebe mümkünse ol kadar

Etdi bu nazmı tercüme bu 'abd- i pür-hatâ

Ey nâle- i nedâmet-i 'abdi seven Hudâ

Ey cümle derd ü 'illete nice eyleyen devâ

Gözler uyur benim gözüme uyku girmez âh

Bâbında ağılarım gece vakti edib ricâ

Her bir günâhı işlemişim gerçi ben fakat

Bir bilmişim cenâbını ey ferd-i zü 'l- 'atâ

Kesmem ümîdimi der-i lutfundan ey Rahîm

Senden olur olursa bana çâre-i rehâ

Bakma benim kusûruma rahm u 'inâyet et

Ey 'afvı 'abdine çok olan zât-ı kibriyâ

Gördün mü ey gözüm kim imiş Hazret- i 'Ömer

Şetme sezâ mı öyle böyle şehen-şâh-ı bî-riyâ

Her zerresî 'Ömer çağırır cism-i zârımın

Hâk eylese vücûdumu tâhûne-i kazâ

Ey dîn içinde eyleyen ikmâl-i 'Arab'ın

Ey pâdişâh-ı kişver-i yektâ-yı ittikâ

Ey dîn yolunda câmi ' içinde olan şehîd

Eyler iken namazı cemâ'at ile edâ

Subh-ı kıyâmet olsa idi âh ol sabâh

Tek etmeseydi bu işe bu lu 'lu ictirâ

İslâm'a oldu her ne kim oldıysa ey dirîg

Etdi 'Ömer 'azîmet-i lâhût-i Kibriyâ

İşte o günden oldu 'ayân rûy-ı ihtilâ

İşte o günden etdi telâtum yem-i belâ

On yıl kadar daha yaşasaydı eğer 'Ömer

Dünyâyı kaplamışdı bütün nûr-ı ihtidâ

Ey pertev-i velâyet ile âfitâb-ı dîn

Ey cevher-i kerâmet ile nûr-ı istifâ

Ey himmet-i 'adâlet ile şems-i maşrikayn

Ey kudret-i hilâfet ile tâc-ı etkiyâ

Bî-çâredir sitemzededir dil-fîgendedir

Bu pür-güneh Emîrî-i bî-şerm ü bî-hayâ

Meydâna geldiginde hisâb u kitâb-ı Hak

Maglûb-ı pençe-i elem oldukda akviyâ

Bu abd-i müznib-i elem-efzâya kıl meded

Ahvâl-i rüstahîzden et lutf ile rehâ³⁷⁸

Ayrıca Ali Emîrî dîvânı içerisindeki 19. münâcaat ‘‘Hazret-i ‘Ömerü’l-Fârûk radiyallâhu ta‘âla ‘anh efendimizin mümkün mertebe Fârûk tercüme-i münâcât-ı ‘âlîleridir.’’ başlığını taşımaktadır. Aruz vezninin ‘‘Mef‘ûlü Fâ’îlâtü Mefâ’îlü Fâ’îlün’’ kalıbında kaleme alınmıştır. 5 beyitten oluşmaktadır.

Ey nâle- i nedâmet- i ‘abdi seven Hudâ

Ey cümle derd ü ‘illete nice eyleyen devâ

Gözler uyur benim gözüme uyku girmez âh

Bâbında aqlarım gece vakti edip ricâ

³⁷⁸ Arslan, Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı, 125-129.

Her bir günâhı işlemişim gerçi ben fakat

Bir bilmişim cenâbını ey ferd-i zü'l-'atâ

Kesmem ümîdimi der-i lutfundan ey Rahîm

Senden olursa ancak olur çâre-i rehâ

Bakma benim kusûruma rahm u 'inâyet et

Ey 'afvı 'abdine çok olan zât-ı Kibriyâ³⁷⁹

1.2. Aşkî Mustafa

Aşkî Mustafa, dîvânında ‘‘Der-Na‘t-ı ‘Ömer el-Fârûk Radıyallahu ‘Anhu’’ başlıklı bir na‘t kaleme almıştır. Uzun bir na‘t olması sebebiyle Hz. Ömer’in hayatına dair birden fazla olay konu olarak işlenmiştir. Aşkî Mustafa, Hz. Ömer’i basireti, adâleti, şecâati, İslâm’a katkıları, ordu komutanlığındaki başarısı, kerâmet sahibi olması gibi konularda methetmiştir. Hz. Ebû Bekir, şiirde siddîk lâkâbı ile anılmıştır. Hz. Ömer’in Hz. Ebû Bekir ve Hz. Peygamber’in yârı olduğu zikredilmiştir. Şâir, Hz. Ömer’in gölgesinden şeytanın kaçmasını, hilâfetini, şehâdetini, cennetle müjdelenmesini, görüşlerinin âyetlerle onaylanmasını, Kur’an’a tabî oluşunu, ikinci halife olmasını şâirâne bir üslup ile kaleme almıştır.

‘Ömerdir ‘izz-i İslâm u gazafer

‘Ömer basarıyla ceyşe rehber

O sıyt ile guzât oldı muzaffer

Tecellî-i celâle şöyle mazhar

Kerâmâtı güneşden dahı ezher

‘Adâlet kişverinde şâh-ı server

‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber

³⁷⁹ Arslan, Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı, 266.

‘Ömerdür yâr-ı siddîk-ı Peyember

Şecâ‘at meydânında bir Nerîmân
Kusûr-ı kaysar u kîsrâyı yeksân
Nice küffâr-ı bî-dîn itdi imân
Fîrâr eylerdi görse anı şeytân
Muvâfîk-rây-ı pâke ba‘zı Yezdân
İderdi câ-be-câ inzâl-i Furkân
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı siddîk-ı Peyember

O zât-ı pâkedür çesbân hilâfet
Felek burcında o şems-i ‘adâlet
Velîler serveri sâhib-kerâmet
Resûl-i Ekrem’e sîdk u sadakat
Ana mahsûs idi gûyâ bu hâlet
Severdi anı hem Fahr-ı risâlet
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı siddîk-ı Peyember

Odur şiddet ile Kur‘ân’a tâbi‘
Esâs-ı küfr ü zulm oldı kâmi‘
Bu şevket olmadı hîç hakka mâni‘
Olup bir hırka ile nâna kâni‘
Nehârı halk ile şeb hakka râki‘
İki ‘âlem musahhar oldı vâki‘
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı siddîk-ı Peyember

Nazar-endâz olup hışm ile mihre
Siyâh oldı o sa‘at rûy u çehre
Su gibi hükmi cârî berr u bahre

Cihân münkâd olurdu tîg-ı kahre
Ne gelmiş ne gelür misli bu dehre
Nazîrin görmemiş sor mâh u mihre
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı Sıddîk-ı Peyember

Vezîr-i sâni-i mahbûb-ı Yezdân
Zacî‘-i Ahmed ü sıddîk-ı Sultân
Anun hakkında nâzil oldu Kurân
Mübeşşer cennet olmuşdı o merdân
Olupdur cilve-gâhı kurb-ı Rahmân
Şehâdet sancagın evvel açan cân
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı sıddîk-ı Peyember

Bu remz-i pâki hûş-gûş eyle yâ hû
Hüseyn-i Kerbelâ‘ya pîşrev o
Bu cân virdi münâfik virmedi su
Mukaddem ceş-i sibteyn oldu dil-cû
Bilürdi vak‘a keşfiyle hûb-rû
Anunçün ibtidâ mülhak olan bu
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı sıddîk-ı Peyember

‘Înân-ı hâmeni çek virme ruhsat
O bahs-ı dil-güdâzâ virme fırsat
Mübeşşer gerçi bu yüzden hakikat
Ne mümkün vasf-ı pâkin serde kudret
Anun vassâfi Hak Şâh-ı nübüvvet
Garaz ‘Aşkî gedâya eyle nusret
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı sıddîk-ı Peyember

‘Ömerdür vâris-i ‘ilm-i nübüvvet
‘Ömerdür kân-ı şefkat pür-mürüvvet
Fakîr ü bî-nevâya eyler ülfet
Za‘if ü ‘âcize eylerdi şefkat
Nice bî-keslere eylerdi hizmet
Zamânında olup âsûde ümmet
‘Ömerdür Hazret-i Fârûk-ı ekber
‘Ömerdür yâr-ı siddîk-ı Peyember³⁸⁰

1.3. Bahrî

19. yüzyıl dîvân şâiri Bahri’nin dîvânında 294 şiir yer almaktadır. Bu şiirlerden 131. şiir Hz. Ömer’e yazdığı müstakil methiyedir. 5 kıtadan oluşmaktadır. İkinci mısranın ve her kıtanın sonunda ‘‘Fârûk-ı ekberdir gönül’’ ifâdesi tekrar etmektedir. Bahri bu şiirinde Hz. Ömer’in adâletine vurgu yaparken ona uyulması gerektiğini uymayanların isyankâr olacağını ifâde etmiştir ve Hz. Ömer’i dinin ışığı, hikmet ehlinin tâcı gibi ifadelerle överken onun İslâm diniyle kâim olduğunu ve sığınılacak yer olduğunu zikretmiştir.

Eyleyen meydân-ı ‘adli ser-te-ser

Rûşenâ Fârûk-ı ekberdir gönül

Cân ü dilden zevk ile kılan

Cân fedâ Fârûk-ı ekberdir gönül

Çün sirâc-ı dîn-i Ahmeddîr ‘Ömer

Hem de tâc-ı ehl-i hikmetdir ‘Ömer

³⁸⁰ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 41-43.

Şüphesiz hâdî-i rahmetdir 'Ömer

İhtidâ Fârûk-ı ekberdir gönül

Eyle gel ol şâh-ı 'adle bendelik

Bulasın her bir nefesde zindelik

'Âkil isen itme gel sergeştelik

Muktedâ Fârûk-ı ekberdir gönül

Kâim oldı şer'-i Ahmedle o şâh

Hem de oldı cümle İslâm'a penâh

'Aşkına kıl câna dilin âh agâh

Mehlikâ Fârûk-ı ekberdir gönül

Ol durur ahyâr-ı ümmet bî-riyâ

Hem de anda 'adl olupdur mâ-verâ

Dâ'imâ söyler bu beyti Bahriyâ

Cûd u 'atâ Fârûk-ı ekberdir gönül³⁸¹

1.4. Benderli Cesârî

Benderli Cesârî, dîvânında “Medh-i Hazret-i 'Ömer Fârûk” başlığı ile Hz. Ömer'e methiye yazmıştır. Dîvândaki 5. methiyedir. Şiir aruz vezninin “Fe`ilâtün Fe`ilâtün Fe`ilâtün Fe`ilün” kalıbındadır ve 7 beyitten oluşmaktadır. Benderli Cesârî, Hz. Ömer'i Fârûk lakâbı ile zikrederken ona karşı sevgisinden, Hz. Ömer'in dinin hükümlerini yerine

³⁸¹ Stojanovska, *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*, 174-175.

getirmesinden, devrinde kimseye zulüm edilmemesinden, Müslüman olduktan sonra İslâm'ın onunla kuvvet bulmasından, dilde vasıflarının açıklanmasından, şöhretinin dünyâda yaygın olmasından, cömertliğinden bahsetmiştir.

*Severüz cân ile her-bâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı
İderüz dilde biz ezkâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı*

*Şer'-i ahkâm-ı Rasûl'i güzel icrâ itdi
Cümle halk eylediler yâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı*

*Devr-i 'adlinde anun kimseye zulm olmadı hîç
Bilürüz hâsılı dîndâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı*

*Buldı kuvvet hem anun ile cünûd-ı İslâm
Kıldı Hak server [ü] sâlâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı*

*Dilde evsâf[ı] beyân nâm[ı] cihânda memlû
Bilmedük kimse mi var hem 'Ömerü'l-Fârûk'ı*

*Öyle bir kân-ı kerem ehl-i sehâdandur ol
Kıldı Hak zer gibi mi'yâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı*

*Ey Cesârî ne ki var remz-i me`ânîden eser
Didiler vâkıf-ı esrâr 'Ömerü'l-Fârûk'ı³⁸²*

1.5. Fâik Ömer

Fâik Ömer Dîvânı'nın 18. kasidesi "'Vasf-ı Şerîf-i Ömerü'l-Fârûk Radıyullahu Anh"' başlıklı methiyedir. Aruz vezninin "'Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün"'

³⁸² Akkuş, *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi*, 340.

kalıbında kaleme alınmıştır. 7 beyitten oluşmaktadır. ‘‘Fârûk -ı a‘zamdır’’ terkihiyle kastedilen Hz. Ömer’dir. Methiyede farklı yönlerden Hz. Ömer tanımlamaları yapılmıştır. Adâletine vurgu vardır. Tasavvûfî terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Hz. Ömer’in İslâm’ katkısı ve Hz. Peygamber’in gazâlardan yanından ayrılmaması gibi konular işlenirken Hz. Ömer’in zâhirî ve bâtinî özellikleri de zikredilmiştir.

‘Adâlet mesnedinin serveri Fârûk -ı a‘zamdır

Hilâfetle velâyet mazharı Fârûk-ı a‘zamdır

Sebak-bahş-ı şeh-i İslâmiyândır ol ‘adâletle

Şerî‘atle hükûmet rehberi Fârûk-ı a‘zamdır

Tılısm-ı kudret -i hakdır vücûdı sırr-ı Mevlâ’dır

Künûz-ı genc-i hikmet gevheri Fârûk-ı a‘zamdır

Habîb-i ekremi zî -mahremi bir sevgili yârı

Gazâlarda refâkat yâveri Fârûk-ı a‘zamdır

Mu‘în oldı du‘â -yı Fahr-i ‘Âlemle o İslâm’a

Gazânın istimâlet-perveri Fârûk-ı a‘zamdır

Şerî‘atle hakikat cem‘ olubdur zât-ı pâkinde

Velâyet ırzının gerçek eri Fârûk-ı a‘zamdır

Bu Fâik mücrimindir nâm -daşı ol kerem-kânî

Tereddüdsüz şefâ 'at âveri Fârûk-ı a 'zamdır³⁸³

1.6. Giritli Hilâlî

Giritli Hilâlî dîvânındaki 57. gazel Hz. Ömer'e yazılmış bir methiyedir. Bu şiir, şâirin Hz. Ömer sevgisini yoğun olarak yaşadığını göstermektedir.

Ey şehâ Mecnûnuyum hem cân emânımdır(?) 'Ömer

Kıl kerem ana safâ ver şâdmânımdır 'Ömer

Ben muhabbet bahrine saldım gönül zevrâkını

Rûzgâr el vermedi sabr eyle gel şâhım 'Ömer

Gülşen-i 'âlemde sen serv-i revânım var iken

Gayrıya bakmak olur mu tende cânımdır 'Ömer

Gönlümün tahtındaki şâh-ı cihânımdır benim

Sen dahi gel kâmet-i bâlâ-yı envârım 'Ömer

Gönlünü engine salma et Hilâlîde karâr

Bak ki bu dâr içre bizden gayrı bir deyyâr 'Ömer³⁸⁴

1.7. Hacı Hulûsî Baba

Hacı Hulûsî Baba Dîvânı'nın 285. şiiri Hz. Ömer'e yazılmış bir methiyedir. 13 kıtadan oluşmaktadır. Şiirde Hz. Ömer'in Kur'an'ı Kerîm'i dinleyip Müslüman olması , âdil, cesur, cömert oluşu, müşrikleri korkutması, şeriati ortaya çıkarması, hutbe ve ezan okutması, "Yâ Sâriye" hâdisesi gibi konular işlenmiştir. İslâm pehlivanı, dinin

³⁸³ Büyükkaya, *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, 84-85.

³⁸⁴ Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı*, 107.

kahramanı, Allah'ın ihsânı nitelemeleriyle methedilirken Hz. Ömer'e buğz edenlerin zındık olacağı zikredilmiştir. "Benden sonra Peygamber gelseydi Ömer" olurdu hadîsine de iktibas vardır.

Mescid-i Cinnî'den varıp çıkarın

O Fahr-i cihâni Fârûkdur yâ hû

Anda kabûl iden işidip Kur'ân

Sıdk-ile îmânı Fârûkdur yâ hû

'Âdildir şecî'dir hem dahi sahî

Diyem bir kaçını dinle ey ahî

Müşriki korkudup sındıran dahi

Bû-cehil şeytânı Fârûkdur yâ hû

Getirmiş müşrike hisâbsız belâ

Korkarlar isminden kâfirler hâlâ

Dîni kabûl idenlerden evvelâ

İslâm pehlivânı Fârûkdur yâ hû

Dil-âverler zümresinde sınıfı

Meydân-ı ricâlde me'âli târifî

Zâhire çıkarın şer'-i şerîfi

Dînin kahramânı Fârûkdur yâ hû

*Îmân eylemişdir tâ rûz-ı ezel
Sad hezâr kâfîre gelmişdir bedel
Minber-i İslâm 'da okutan evvel
Hutbeyi ezânı Fârûkdur yâ hû*

*Eger benden sonra gelse peygamber
Buyurmuş Mustafâ le-kâne 'Ömer
Dînimi anınla kıl Hak mu 'ammer
Denilmiş hakkında Fârûkdur yâ hû*

*Hak-ile bâtulı temyîz itmege
Seyfîni sert idiüp hem tîz itmege
Dîn-i Habîb 'i 'azîz itmege
Hudâ 'nın ihsânı Fârûkdur yâ hû*

*Koy ne derse desin ehl-i münâfık
Buna bugz idenler olurlar zındık
Ol gün îmân idiüp eyleyen tefrîk
Hak-ile butlânı Fârûkdur yâ hû*

*Medîne 'den yâ Sâriye buyuran
'Irâk 'da ser- 'askerine duyuran*

Taga çık arkadan geliyor düşmân

İden bu i'ânı Fârûkdur yâ hû

Hilâfet tâcını serine uran

'Adâlet seyfini beline saran

Minberden bir nidâ ile kurtaran

Cünd-i Müslümân'ı Fârûkdur yâ hû

Tutmaz mı destini kadrin bilenin

Aglayıp her dâ'im çeşmin silenin

Ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at olanın

Emîr-i mîrânı Fârûkdur yâ hû

Her kim ki bugz idüp iftirâ eder

Tevbe itmez ise îmânsız gider

Sapıdır yolunu gezer der-be-der

Mûcib-i küfrânı Fârûkdur yâ hû

Giceler subha tâ bîdâr imiş bu

Gice gün dört sâ'at itmemiş uyku

Hulûsî'nin münkir ehline karşı

Kolunun kalkanı Fârûkdur yâ hû³⁸⁵

³⁸⁵ Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*, 2020, 444-446.

1.8. Hâfız Ulvî

Hâfız Ulvî dîvânının 29. şiiri Hz. Ömer'e yazılmış bir methiyedir. 12 kıtadan oluşmaktadır. Aruz vezninin "Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün" kalıbında kaleme alınmıştır. Hâfız Ulvî, Hz. Ömer'i ismiyle zikretmesinin yanı sıra onu 'Fârûk' lâkâbı ve 'Emîre'l-Mü'minîn ünvanı ile de anarak birçok yerde manevî özellikleri ile övmüştür. Methiyede Hz. Ömer'in heybetine vurgu yapılarak şeytanın Hz. Ömer'den kaçtığı zikredilmiştir. Şiirde Hz. Ömer'in Hz. Peygamber ile sıklıkla beraber anıldığı görülür. Hâfız Ulvî, Hz. Peygamber'in Hz. Ömer hakkında söylediği "Benden sonra Peygamber gelseydi Ömer olurdu" hadîsine telmihte bulunmuştur. Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in torunuyla evlenmesi, Hz. Fâtıma'ya damat olması, Hz. Peygamber'in iltifâtına mazhar olması gibi konular da işlenmiştir. Bunun yanı sıra Müslüman olmasıyla ilgili bir rivâyetten zikredilirken halîfeliğinden ve Râfızîler'den de bahsedilmiştir.

*Âsumân-ı dîn-i İslâm'in mehi oldu Ömer
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem saâdet andadır
Olamaz kimse mukâbil heybetinden havf ider
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem mehâbet andadır*

*Ursa ger güzün zemîne deprenir arz u semâ
Pehlevânân-ı felek gelse vü tursa bir yana
İçlerinden hiç birisi turamaz karşı ana
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem salâbet andadır*

*Bir nazar etdi gazab ile karardı afitâb
Zulmet içre kaldı âlem gördü bunu pîr ü şâb
Bakmasa rahm ile kalırdı ilâ yevmi'l-hisâb
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem kerâmet andadır*

*Zât-ı pâki ile oldu dîn-i İslâm âşikâr
Mecmu'-ı a'dayı etdi turre siyle târmâr
Görse anın vechini eder şeyâtîn hep firâr*

Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem şecâat andadır

*Nûr-ı İslâmdır o sultân böyle demiştir Resûl
Sû-i kasd ile Rasûl'ün bezmine kıldı duhûl
Gördüğü dem Mustafâ'yı etdi İslâm'ı kabûl
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem ferâset andadır*

*Dedi benden sonra peygamber kılardı ol ilâh
Hazret-i Fârûk olur idi nebî bî-iştibâh
Var hayâl et sen kimdir ol âlî-penâh
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem şerâfet andadır*

*Duhterini çün tezevüc kıldı Fahr-i Kâinât
Lâ-cerem etdi Muhammed ol velîye iltifât
Kim severse ol şehi bulur Cehennemden necât
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem sıyânet andadır*

*Hazret-i Zehrâ'ya dâmâd oldu ol sâhib-i kerem
İki yüzden eyledi kurb-ı Nebî-i Muhterem
Sonra İslâm'a halîfe oldu ol âlî-himem
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem siyâdet andadır*

*Hak Teâlâ kıldı Kur'ân'da anın adlin beyân
Şol kadar 'adl eyler idi ki olur kâsır zebân
Görmemişdir mislini ol serverin çeşm-i cihân
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem adâlet andadır*

*Râfizî'nin rûz-ı mahşer hâli pek düşvâr olur
Hem dahı dûzahda anın çevresi pür-nâr olur
Zâtına tardiye eden lâyıık-ı dîdâr olur
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem necâbet andadır*

*Eyledi bâtil ile hakkı o server çünkü fark
Dedi anunçün ana fârik ehl-i garb u şark
Kıldı hep a'da-yı İslâm'ı 'adem bahrine gark
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem diyânet andadır*

*İbtidâ oldur mülakkab yâ Emîre'l-Mü'minîn
Ol velî-i ekber ile buldu kuvvet ehl-i dîn
Rûz-ı mahşer umaram ki Ulviye ola mu'in
Sâhib-i kuvvet mürüvvet hem semâhat andadır³⁸⁶*

1.9. Hâtif

Hâtif, Hz. Ömer için mesnevî nazım şekliyle bir methiye kaleme almıştır. 10 beyitten oluşmaktadır. İlk beyitte geçen menkabet kelimesi ile methiye yazdığını ifade etmiştir. Şiirde Hz. Ömer genellikle mânevî özellikleri ile övülmektedir.

*Başla ey kıl-k-i hüner menkabet-i Fârûk'a
Çıksun âvâze-i evsâfi anun ayyûka*

*Bendesı olmuş idi şâh-ı cihân-ârânın
Hizmet-i lâzimesiçün o kad-i tûbânın*

*Menba'-ı feyz ü kerem hâzin-i ilm ü irfân
Hâk ile mâye-i iksîri iderdi yeksân*

*Ana leşker-keş-i ebrâr dinür ise sezâ
Niçe ta'dâd olunur itdigi âlemde gazâ*

*Tâb-ı tîgiyle gelür ehl-i Kureyş feryâda
Cân atar kendilerin itmek için âzâde*

³⁸⁶ Canlı, *Hâfız Ulvî Dîvânı*, 162-164.

*Dehşetinden niçesi terk-i diyâr eylediler
Dîn-i İslâm'ı kabûl itmegi 'âr eylediler*

*Fitne yayını çeküb dâmenine itdi edeb
Bilmesün fi'l-i kabîhim diyü Fârûk'ı 'Arab*

*Kâf'dan Kâf'a anın hükmi olurdu cârî
Bunu mümkün mi ehl-i hured inkârı*

*Âşikâr dâ'ire-i merkez-i kutb-ı aktâb
Bildiler oldı halîfe 'Ömer İbnü'l-Hattâb*

*Vasf-ı pâkinde anın eyledi aczi vassâf
Hâtifâ böyle lugat görmedi çeşm-i sahhâf³⁸⁷
(Mesnevi 3)*

1.10. Himmetzade Ahmed Cezbi

Himmetzade Ahmed Cezbi dîvânının birinci kasidesi Hz. Ömer ile ilgili bir methiyedir. ‘‘Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün’’ kalıbında kaleme alınmıştır. 5 beyitten oluşmaktadır. Hz. Ömer İslâm dininin kahramanı, adâletin kaynağı gibi ifadelerle methedilirken onun ikinci halîfe olduğu belirtilmiştir. Şâir, insanları Râfızîlik’ten uzak durmaları noktasında uyarırken Hz. Ömer’e muhabbet duyulması gerektiğini belirtmiştir. Methiyede dikkat çeken husus, Hz. Ömer’e ‘yâr-ı gâr’ denilmesidir. Bu sıfat Hz. Ebû Bekir ile anılan bir ifadedir ama kanaatimizce Hz. Ömer’in genel mânada Hz. Peygamber’e dost olması kast edilmiş olabilir.

*Habîbin yâr-i gârı hem hevâ-dârı 'Ömerdir hâ
'Ömerdir fark u farkullâh kafâ-darı 'Ömerdir hâ*

'Ömerdir kahramân-i dîn-i Ahmed şâci '-i âdem

³⁸⁷ Önal, *Hâtif, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*, 202-203.

‘Ömerdir sâhib-i izhâr-ı dîn ârı(?) ‘Ömerdir hâ

*‘Ömerdir nâ‘il-i pûst-i şerî‘atda olup sâni
‘Adâlet menba‘ı sâhib-hüküm-kârı ‘Ömerdir hâ*

*Bu çâr merdâna zâhid kem bakup râfiz-i fi‘l olma
Muhabbetde kusûr itme vefâ-darı ‘Ömerdir hâ*

*Habîbullâha makbûl intisâb ister isen Cezbî
Muhabbet kıl Hudâ yetişür etvârı ‘Ömerdir hâ³⁸⁸*

Himmetzade Ahmed Cezbi Dîvânı’nın onuncu kasidesi ‘‘Hazret-i ‘Ömerü’l-Fârûk Raziya’llâhu ‘Anhu’’ başlıklı bir methiyedir. Aruz vezninin ‘‘Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fe‘ilün’’ kalıbında kaleme alınmıştır. 14 beyitten oluşmaktadır. Şiir teşbih sanatı yönünden zengindir. Şâir’in Hz. Ömer sevgisinin oldukça yoğun olduğunu görmekteyiz. Hz. Ömer’in her alandaki başarılarından söz edilse de onun adâletine vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber’in Hz. Ömer’i övmesinden ve lâkabının Fârûk olmasından da söz edilmiştir.

*Pertev-i şem‘-i Hudâ mazhar-i ‘irfân ‘Ömer
Mahrem-i sırr-ı Hudâ mahzen-i bürhân ‘Ömer*

*Nâr-i kandîl-i Hudâ şa‘şa‘a-i mihr-i şeref
Şems-i eflâk-i vefâ şu‘le-i meydân ‘Ömer*

*Kulle-i kâf-ı hidâyet dahi ‘ankâ-i tarîk
Merd-i meydân-i ‘atâ server-i meydân ‘Ömer*

*Dîn-i Ahmed’de odur eşca‘-i vâdî-i hüner
Server-i cümle velî fâtihi el’ân ‘Ömer*

³⁸⁸ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*, 288.

‘Alem-i tabl-ı nefîr sâhib-i vâdî-i gazâ
Allah Allah hele her nusrete şâyân ‘Ömer

Râfîzî nice ola münkir o sultân-i dile
Sîne-i mü‘mine her vech ile îmân ‘Ömer

Rûhdur Fahr-i Cihân ten gibidir çâr-ashâb
Her ‘uzuv üzre döner her tene cânân ‘Ömer

Kangısın tarh idesin çâr ‘uzuvunun nazar it
Çâr ‘unsûr gibidir ‘âleme sultân ‘Ömer

Anı medh itdi Resûl Hazreti bî-pâyân
Oldı gün gibi dü ‘âlemde nümâyân ‘Ömer

‘Adl ü dâd itmede yokdur ana akrân u bedel
‘Adl ü insâf ile de mihr-i dırâşân ‘Ömer

Kesdi şemşîr-i gazâ ile ol ehl-i sanemi
İki vechile mücâhid idi her ân ‘Ömer

Lakabı fârik idi ol idi Fârûk-i cihân
Cümle ashâbda odur fârik-i devrân ‘Ömer

Hızr u Lokmân ‘ı idi sâhib-i derdin o güzel
Cümle derd ehline edviyye-i dermân ‘Ömer

Ol muhibbi sev anı Cezbî-i bî-çâre yüri
Dil-i mecrûha odur merhem-i Rahmân ‘Ömer³⁸⁹

³⁸⁹ Maleky, *Himmetzâde Ahmet Cezbî Dîvânı*, 57-59.

1.11. Keçicizâde İzzet Molla

Keçicizâde İzzet Molla, dîvânında ‘‘Mankabet Hz. Ömer’’ başlıklı bir methiye kaleme almıştır. 9 beyitten oluşmaktadır. Şâir, Hz. Ömer’in kırkıncı Müslüman oluşuna telmihte bulunarak genellikle onu mânevî özellikleri ile övmüştür. Bunun yanı sıra muvâfakat-ı Ömer’i ve bir savaş esnasında gösterdiği kerameti gibi konuları şiirinde işlemiştir.

*Bathâ’da sanki çilleye girmişdi ehl-i dîn
Fârûk-ı a’zam eyledi tekmîl-i erba’în*

*Şemşîri kesdi ehl-i nifâkın ‘urûkını
Fârûk’un oldu himmeti tiryâk-ı müminîn*

*Dikdi firâz-ı kulle-i dîne asâsını
Düşdi zemîn-i zillete râyât-ı müşrikin*

*Mânend-i cevşen eyledi hiddetle dîni hıfz
Hâşâ ki ola hilkat-i pâkinde bugz u kîn*

*İtdi ikâme hadd-i zinâ necl-i pâkine
Habl-i şerîat oldı ana dürre-i mefîn*

*Kıldı kader muvâfaka re’y-i rezînine
İtdi beyân isâbetini âyet-i mübîn*

*Gûş eyledi seriyye-i ‘adlinde Sâriye
Minberde el-cebel diyü ta’yîn idüp kemîn*

*İsm-i şerîfi nass-ı le-amrükde muhtefî
Cism-i latîfi zât-ı Muhammed’le hem-nişîn*

Yokdur yüzün tazarru`a` İzzet o hazrete

Olsun kemâl-i merhametinden sana mu`în³⁹⁰

(XXXII)

1.12. Manastırlı Sâlih Fâik

Manastırlı Sâlih Fâik Dîvânı'nın 8. şiiri, ‘‘Der-Sitâyiş-i Cenâb-ı ‘Ömeru‘l-Fârûk Radiya‘llâhu ‘Anhu’’ başlıklı 24 beyittten oluşan bir methiyedir. Şiirde Hz. Ömer adâleti, basîreti, ikinci halîfe ve 40. Müslüman olması, fetihlerdeki başarısı ve İslâm’a katkıları yönüyle övülmüştür. Şâir, onun kıymetini bilmeyenleri mülhid-i ebter diye tanımlarken kendisinin acziyyetinin farkındadır ve şiirini bu minval üzere bitirmiştir.

*Tecessüm itse heyûlâ-yı ‘adl u dâd eger
Olurdu belki nümâyân cihânda şibh-i ‘Ömer*

*Serîre-dân-ı siyâset halîfe-i şânî
Hidv-i mülk-i diyânet şeh-i hüküm-perver*

*Anınla eyledi ikmâl-i erba‘în ashâb
Mu‘allen oldu kudûmiyle dîn-i peygamber*

*Olurdu re‘y-i rezîn-i mü‘eyyedi Kur‘ân
Ne dem bir emre basîretle itse ‘aîf-ı nazar*

*Cenâh-ı re‘fet ü ‘adli melâz-ı mazlûmîn
Şerâre-i gazabı mâhî-i zalâmet ü şer*

*Nukûş-ı cevher-i seyf-i celâli âyet-i feth
Gidâ-yı nîzesi vakt-i gazâda hûn-ı ciger*

³⁹⁰ Ebubekir Siddık Şahin, *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Dîvânları: Bahar-ı Efkar ve Hazan-ı Asar (2 cilt)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 651.

*Virirdi seyfi hemân 'Azreîl'e emr-i şitâb
Gazâya her ne zamân eyleseydi 'azm-i sefer*

*Hilâfetinde ne semte ketîbe-rân olsa
Olurdu râyetinin pey-revi nesîm-i zafer*

*Hezâr memleket-i küfri eyledi tathîr
Hezâr büt-gedeyi itdi mescid u minber*

*Ṭarîk-i nusreti itdi irâe minberden
Guzâta gelmiş iken bir gazâda vehn u haşar*

*Şikest eyledi esnâm-ı ehl-i Îrân'ı
Serîr u efser-i Kısra'yı itdi zîr u zeber*

*Hilâfetinde fütûhâtı ol kadardır kim
Beyân-ı 'add u şümârında 'âciz ehl-i siyer*

*Cezîretü'l- 'Arab u Kuds u Şâm u Mısır u Yemen
Memâlik-i 'Acem ü Rûm u hitta-i kayser*

*Hulâsa var dahi bir çok medâyin u emsâr
Gel itme kadrini inkâr a müllhid-i ebter*

*Hilâfetinde görüldi ziyâ-ı hûr gibi
Cihânda nûr-ı mübîn-i şerî'at athar*

*Eyâ cenâb-ı hilâfet-me'âb-ı Sübhânî
Eyâ sûtûde-i pâk-i Hudâ vü peygamber*

*Şehâmetinde nümâyân sadâkat-ı Sıddîk
Celâdetinde mübeyyen şecâ'at-i Haydar*

*Siyâsetin ile ‘adlin cihânda darb-ı meşel
Fetânetin ile fikrin mihekk-i hayr ile şer*

*Tevevvü‘ eyledi zâtınla mülk-i dîn-i mübîn
Mübeddel oldı sürûr u hubûra hüzn ü keder*

*‘Ulüvv-i şânına nisbetle ey şeh-i ebrâr
Degil egerçi münâsib bu nazm-ı bî-bün u ser*

*Senin sitâyîşin itmiş iken hevl-i Hudâ
Beyân-ı vâsfına lâyık mıdır makâl-i dîger*

*Nigâh-ı ‘afva karîn eyle yoksa ben bilürüm
Bu sözler oldığın âlûde-i hatâ yek-ser*

*Beyân-ı ‘acz-ile artık hamûş ol Fâ’ik
Bu kıl u kâlde gösterdigin kusûr yeter*

*Cenâb-ı hazrete olsun hemîşe ‘arz-ı dürûd
Cihânda yâd olundukça nâm-ı peygamber³⁹¹*

1.13. Necmî

Necmî, dîvânında ‘Be-nâm-ı ‘Ömer’’ başlıklı bir muamma kıta kaleme almıştır.

‘Ömrüm oldukça kapunda kullugunda turmuşam

Kırkına itdim tecâvüz vuslatına kıl çerâg

³⁹¹ Kalço, *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*, 63-66.

Kırk senedir nâmını kalbimde mahpûs eylerim

‘Aşık olan nâm-ı dostun eylemez aslâ ferâg³⁹²

(Muamma Kıta 13)

1.14. Râci

Râci Dîvânı’nın 91.şiiri Hazret-i Ömer hakkında yazılmış bir methiyedir. 6 bentten oluşmaktadır. Dîvânında dikkat çeken bir husus bu bentlerin üçer mısradan oluşmasıdır. Her bentin son mısrasında ‘‘ Radiya’llahuanha bir şems ü kamerdürür’’ ifâdesi tekrar etmektedir. Şâir, Hz. Ömer’in Hz. Peygamber’in vezîri ve hayırlarının çok olduğunu belirtirken îmana ışık verip dini aydınlatmasını, hak ile bâtili ayırt etmesini konu olarak işlemiştir. Ayrıca şâir, Hz. Ömer’i evliyânın sultanı, arslanların aslanı ifâdeleriyle överken Hz. Ömer’den şefâat ummaktadır.

Peygamberin vezîri Hazret-i ‘Ömer durur

Çokdur hayr-ı kesiri Hazret-i ‘Ömer durur

Radiyallâhü ‘anhâ bir şems ü kamer durur

Îmâna viridi ziyâ dîni eyledi ihyâ

Baldan şekerden ahlâ Hazret-i ‘Ömer durur

Radiyallâhü ‘anhâ bir şems ü kamer durur

Resûlü ikrâr iden putları inkâr iden

³⁹² Yasemin Kolcu, *Necmî Dîvânı (Mehmet Necmettin)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 366.

İslâm 'i izhâr iden Hazret-i 'Ömer durur

Radıyallâhü 'anhâ bir şems ü kamer durur

Âdâtını hark eden cânı nûra gark eden

Hakkı batılı fark eden Hazret-i 'Ömer durur

Radıyallâhü 'anhâ bir şems ü kamer durur

Evliyânın sultânı ehl-i sünnetin cânı

Arsanların arslanı Hazret-i 'Ömer durur

Radıyallâhü 'anhâ bir şems ü kamer durur

Veliyyüddîn efkar Fârûk 'u cândan sever

Yarın şefâ 'at umâr Hazret-i 'Ömer durur

*Radıyallâhü 'anhâ bir şems ü kamer durur*³⁹³

1.15. Reşîd Paşa

Reşîd Paşa dîvânı'nın ikinci kasidesi "Farukiye" başlıklı bir methiyedir. 23 beyitten oluşmaktadır. Hz. Ömer'in mânevî özelliklerini ifâde etme yönünden zengin bir şiidir. Methiyede Hz. Ömer'in düşmanlara boyun eğdirmesinden, adâletinin âhirette bile söyleneceğinden, lâkâbının Fârûk olmasından, îman etmeyenlerin bile Hz. Ömer'e hürmet gösterdiğinden, şecâat ve fetânetinden, dünyâ malına meyletmemesinden, Kudüs ve Mısır fetihlerinden ve fetihlerdeki başarısından, Hz. Ebû Bekir'in halîfe olarak

³⁹³ Avcı, *Râci Dîvânı(Metin ve Dini Tasavvufi Tahlil)*, 219-220.

kendisinden sonra Hz. Ömer'in olmasını istemesinden ve İslâm'a büyük katkıları olduğundan bahsedilmiştir. Son 4 beyitte de şehâdeti konu edilmiştir.

Âfâkı tutdu şa'şa'-ı şân u satveti

Baş egdirip 'âdûlara seyf-i celâdeti

Dünyâya verdi 'adl ile zîb u zîneti

'Ukbâda bile söylenecekdir 'adâleti

Fârûk dendi nâm-ı me'âlî-şiârına

Fark eyledi hakîkati re'y-i kiyâseti

İslâm seninle fahr ediyor ey emîrimiz

Îmânı olmayan dahı itmekde hürmeti

Mihr-i münîr eyledi dünyâyı gark-ı nûr

Gark itdi nûra gökleri şems-i 'adâleti

İslâm olanlar itdi dîn ile iftihâr

Dîn-i Hudâ'yı eyledi i'lâ şecâ'ati

Meyl itmedi nümâyiş-i bezm-i cihâna hîç

'Âlî göründü dehr-i denîye tabî'ati

Peygamber itdi vaz ' esâs-ı şerî' atı

Tevsî' kıldı himmet-i fikr-i fetâneti

Siddîk edince zâtına kendisini halef

Haydar 'ul-evvel eyledi ol dahi beyti

İcmâ-ı ümmet ile geçince hilâfete

Evc-i kemâle erdi makâm-ı emâreti

Mûsâ 'ya döndü Kudsi Şerîf'e sefer idip

Arz-ı mukaddes oldu muti' -i hükûmeti

Rûhu 'l-kudûs oldı semâsında şâd-kâm

Ervâh-ı enbiyâya verirdi beşâreti

İklim-i Mısr'a Yûsuf-ı sâni gibi müdâm

Câri olurdu Nîl-i füyûzı 'inâyeti

Kayser çekildi dâire-i tengnâsına

Kisrâ 'yı kıldı ser-be-zemînê şehâmeti

Fermân-revâ-yı hitta-yı Şâm u Irâk olup

Tasdîk edildi şevket ü şân-ı hilâfeti

Muhtâc degildi zâbitaya kişver-i ‘Arab

Kâfi göründü ehl-i fesâda muhabbeti

‘Âcizlere mu ‘în-i zâhir ü şefik idi

Zâlimlere helâl eder idi siyâseti

İslâm ‘a verdi ol derece intizâm kim

Oldı ümîd halkı cihân buldu râhatı

Hîç bir emîre misli nasîb olamadı kim ol

Gördü kemâl-i debdebe-i dîn ü devleti

Tâ ki tokundu hançer-i cevr-i kazâ dirîg

Kan agladı her işiden bu cinâyeti

Bu hâkdâne seferi ol şehsüvâr hayf

Lâhûtiyâne itdi sefer kıldı rahmeti

Hakk ‘ın bu işde hikmeti var şübhesiz Reşîd

Cennetde oldı rif‘ati bâ ‘is-i şehâdeti

Bâkî hemîşe ‘adl ile nâm-ı mukarrebi

*Fânî degildi himmet u ikdâm u gayreti*³⁹⁴

1.16. Rîzî

Rîzî Dîvânı'nın 57. gazeli Hz. Ömer'e yazılmış bir methiyedir. Aruz vezninin 'Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün' kalıbında kaleme alınmıştır. 7 beyittten oluşmaktadır. Methiyede Hz. Peygamber ve Hz. Ömer ile ilgili hususların konu edildiği görülmektedir. Hz. Peygamber'in Hz. Ömer'e Fârûk lâkâbı vermesi, Hz. Ömer'in adâleti, dinin aydınlığı olması, şehâdeti, hilâfeti gibi konular şâirâne bir üslup ile kaleme dökülmüştür.

*Ma 'delet kişverinin ravza-yı gülzârı 'Ömerdir
Şeref-i dînimizin kandîl-i envârı 'Ömerdir*

*Mahrem-i sırr-ı Resûl-i sakaleynin ezelden
Rûh iken hâlis muhlis hem-dem-i yârı 'Ömerdir*

*Hazret-i şâh-ı risâlet didi Fârûk ana mahlas
Hak ile bâtulın ilhâmla izhârı 'Ömerdir*

*Tîg-ı zullâme ile çekdi şehâdet meyini
Şühedâ zümresinin eşref-i serdârı 'Ömerdir*

*Ne kadar var ise 'âlemde şerîr sâhib-i 'adâlet
Cümlenin ser-dîhîmi fâik-i hünkârı 'Ömerdir*

*Ni'am-ı 'adliyle 'asrında cihân buldı ganîmet
Merhem-i lütf ile ihyâ kıldı bîmârı 'Ömerdir*

³⁹⁴ Söylemez, Reşîd Paşa Dîvânı, 38-41.

Bende-i za f eyâ Rîzî-gedâ rûz-ı haşrde
Tahallus-ı nâr-ı sakar itmege ensârı 'Ömerdir'³⁹⁵

1.17. Selâmî

Selâmî Dîvânı'nın 7. terkib-i bendi dört halife için kaleme alınmış bir methiyedir. Şiirin içerisinde "Hazret-i 'Ömer'ül-Fârûk" başlıklı methiye Hz. Ömer'e yazılmıştır. Aruz vezninin "Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün" kalıbındadır. 8 beyitten oluşmaktadır. Şâir Hz. Ömer'i Fârûk lâkâbı ve emîrû'l- mü'minîn ünvânı ile anarken adâlet yönüyle Hz. Süleyman'a benzetmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Ömer'in fetihleri, şeytanın onun gölgesinden kaçması, hutbesini şehirlerde okutması şiirde konu edilirken Hz. Peygamber'in "Benden sonra Peygamber gelseydi Ömer olurdu." hadîsine de ictibas vardır. Şâir, Hz. Ömer'in Sâriye Hâdisesi'nde kerâmet gösterdiğini belirtirken son beyti dua ile bitirmiştir.

Emîrû'l-mü'minîn Fârûk 'adl ü dâd ile meşhûr
Süleymân ile onun hükm-i 'adlinde bir oldu mûr

Gazâ vü feth ile çeşm-i cihânı eyledi rûşen
İşâretle Kral Kayserin etdi dü çeşmin kör

Akıtdı nîl-i 'adlin teşnegân-ı Mısr'a kahr ile
Zemîni sâkıt idi tâ ziyân ile be-zâr u zûr

Firâr eylerdi havfindan göreydi sâyesin İblîs

³⁹⁵ Çakır, Rîzî Dîvânı(İnceleme-Metin), 87.

Zamânında ne igvâ-yı şeyâtîn vü ne şerr u şûr

Okutdu hutbesin şer‘-i Resûl üzre şehirlerde

Anın eyyâm-ı beyza döndü ‘adlinde şeb-i deycûr

‘Ömer olur idi gelse “Min ba‘di” kavlinin

Bilindi sır olundukda hilâfet emrine me‘mûr

Kamuya bildirirdi haddini olursa ferzendi

Müsâviydi ana icrâ-yı hakda mâlikimizdir

Eyâ Sâriye el-Cebel gûyende envâr-ı kerâmetle

Koma dil-hastanı lutf et bu zilletde nedâmetle³⁹⁶

1.18. Sivashlı Gulâmî

Sivashlı Gulâmî Dîvânı'nın 103. Gazeli Hz. Ömer için yazılmış bir methiyedir. Aruz vezninin ‘‘Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün’’ kalıbındadır. 7 beyitten oluşmaktadır. Cesâret, lütuf ve kerem kaynağı, adâlet ülkesinin sultânı olduğu zikredilirken ezanı okutturması, kâfirlerin onun hiddetinden kaçması, ikinci halîfe olması, şeytanın onun heybetinden kaçması gibi konular şiirde işlenmiştir. Son beyitte şâir, şefâat beklentisi içinde olduğunu ifâde etmiştir.

Şecâ‘at menba‘ı lutf u kerem kânı ‘Ömer Fârûk

³⁹⁶ Kayya, *Selâmi Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*, 42.

‘Adâlet kişverinin şâh u sulţânı ‘Ömer Fârûk

Anın tîg-ı celâlinden gürîzân oldu küffârân

‘Kırâ‘at itdiren cehr ile ezânı ‘Ömer Fârûk

Gül-âlûd ışba‘aynından kör oldu ‘Kayşer‘in çeşmi

Şehâ hem câlis-i taht-ı Süleymânî ‘Ömer Fârûk

Cihân ehli cemî‘an tâbi‘ oldu emrine hakķâ

‘Adâlet ebrinin ‘âlemde bârânı ‘Ömer Fârûk

‘Kaçardı heybetinden niçe fersahlar la‘în iblîs

Mehâbet deştinin hem şeh-süvârânı ‘Ömer Fârûk

Cülûsıyla vezâret kürsîsine sâniyen ol zât

Mu‘aţtar kıldı kaşr-ı dîn ü îmânı ‘Ömer Fârûk

Gulâmî âsitânında turur emrâz-ı işyânla

Keremle kıl şefâ‘at eyle dermânı ‘Ömer Fârûk³⁹⁷

1.19. Şevki İbrahim Efendi

³⁹⁷ Arslan, *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*, 129.

Şevki İbrahim Efendi, dîvânının 58. şiiri Hz. Ömer'e yazılmış bir methiyedir. Aruz vezninin ‘‘Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün Mefâ’îlün’’ kalıbında kaleme alınmıştır. 5 beyitten oluşmaktadır. Şâir, şiirde Hz. Ömer’in ismini direkt geçirmemektedir. Hz. Ömer’i ‘‘Fârûk-ı ekberdir’’ terkihiyle anmıştır. Methiyede teşbih unsurları dikkat çekmektedir. Şevki İbrahim Efendi Hz. Ömer’in adâletine, şecâatine kılıcına, yüceliğine vurgu yaparak ona karşı sevgisini ifâde etmiştir.

*‘Adâlet bahrinin dür-dânesi Fârûk-ı ekberdir
Velâyet kenzinin yek-dânesi Fârûk-ı ekberdir*

*Sadâ-yı seyf-i İslâm’ı erişdi şark ile garba
Şecâ’at mülkünün her dânesi Fârûk-ı ekberdir*

*Seyf-i Hakdır hakk ile nâtık oluptur dâimâ
Celâlet kasrının merdânesi Fârûk-ı ekberdir*

*Celâl-i cevdetin tavsîf edemez gâne-i cevdet(?)
Mehâbet tarzının ferdânesi Fârûk-ı ekberdir*

*Gubâr-ı pâyının ‘aşkı sana kâfîdir ey Şevkî
Şehâdet bezminin bir dânesi Fârûk-ı ekberdir³⁹⁸*

³⁹⁸ Tezcan, Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı, 144-145.

2. ÇÂR-YÂR-I GÜZÎN İÇİNDE HZ. ÖMER

Hız. Peygamber'in dört dostu olan Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osmân ve Hız. Ali için yazılan övgü manzûmeleri edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Bu şiirlerde Hulafâyı Râşidin daha çok ahlâki özellikleri ve faziletleri sonucunda onlara verilen sıfatlarla anılmaktadır. İncelediğimiz dîvânlar içerisinde 19 şâir dört halîfe için methiye kaleme almıştır. Dört halîfeye yazılan methiyeler içerisinde Hız. Ömer'in farklı yönleriyle övüldüğü tespit edilmiştir.

Bu kişiler; Abdünnâfi İffet Efendi, Aşkî Mustafa, Edib Harâbî, Enderunlu Fâzıl, Giritli Hilâlî, Hacı Hulûsi Baba, Hasan Hilmî Edirnevî, Mehmet Refîkî, Mehmet Şemsettin Ulusoy, Meşhurî, Nâkâm, Nihânî, Osman Şems Efendi, Râci, Safâyî Ali Dede, Senîh-i Mevlevî, Sükûfî, Şeref Hanım, Kerküklü Seyyid Şükrî'dir.

2.1. Abdünnâfi İffet Efendi

Abdünnâfi İffet Efendi dîvânında dört halîfe için "Der Evsâf-ı Hazret-i Çâr-Yâr" başlıklı nâ't kaleme almıştır. Muhammes nazım şekliyle yazılan nâ't, " Mefâîlün Mefâîlün Feûlün" kalıbındadır. 7 benten oluşmaktadır. Şiirde Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali'nin vasıfları toplu şekilde zikredilmiştir. Şair onları rehber olma, halîfe olma, önder olma, dinin koruyucusu olma, emre itaat etme gibi vasıflarla övmüştür. Hız. Ömer, Fârûk lâkâbı ile anılırken zekâ ile birleşen yiğitliğin kılıcı olarak nitelendirilmiştir.

Vezîr-i sadr-ı eyvân-ı peyember

Tarîk-ı Hakk'a hâdî fevze rehber

Nücûm-ı hâdiyânda bedr-i enver

Şerefde birbirine sebkât-âver

Ebû Bekr u 'Ömer 'Osmân u Haydar

Biridir yâr-ı gâr-ı rûz-ı hicret

Biri Fârûk-ı Hak seyf-i şehâmet

Biri hem-sahib-i hilm u sekînet

Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet

Ebû Bekr u ‘ Ömer ‘ Osmân u Haydar

Olup ehliyyet ü nevbetle hâ ‘ iz

Hilâfet etdiler bâ-hakk-ı bâriz

Ki vardır sâbıkına iktidâmız

Bilâ-şek cümlesidir muktedâmız

Ebû Bekr u ‘ Ömer ‘ Osmân u Haydar

Hilâfetde zevât-ı râşidîndir

Emîr-i mü ‘ minîn hâmî-yi dindir

Rızâ-cûyân-ı Fahr-i Mürselîndir

Ziyâ-bahşende-i şer ‘ -i mübîndir

Ebû Bekr u ‘ Ömer ‘ Osmân u Haydar

‘ Adâletle edip icrâ-yı ahkâm

Olup te ‘ yîd-i Hakk’a mazhar-ı tâm

Te’essüs eyledi mînâ-yı İslâm

Bu emre kıldılar sebkatle ikdâm

Ebû Bekr u ‘ Ömer ‘ Osmân u Haydar

Resûle âline her ân u sâ ‘ ât

Salât eyle selâm-ı bî-nihâyât

Olalar mehbit-ı nûr-ı tahiyât

Ede rıdvânı ile Hak mükâfât

Ebû Bekr u ‘ Ömer ‘ Osmân u Haydar

Kulun Nâfi ‘ za ‘ if u bî-nevâdır

Îlâhî bâb-ı lutfunda gedâdır

Ganîsin ‘ afv u ihsâna sezâdır

Şefâ ‘ at melce ‘ -i ehl-i hüdüdür

*Ebû Bekr u ‘ Ömer ‘ Osmân u Haydar*³⁹⁹

2.2. Aşkî Mustafa

Aşkî Mustafa dîvânında dört halîfe için ‘ ‘ Der-Na‘t-ı Çâr Yâr-ı Güzîn Radıyallahu ‘ Anhu Ecma‘în’ başlıklı na‘t kaleme almıştır. Müseddes nazım şekliyle yazılan na‘t, aruz vezninin ‘ ‘Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fe‘ûlün‘ kalıbındadır. 9 bentten oluşmaktadır. Her halîfe kendine özgü niteliklerle övülmüştür. Şiirde Hz. Ömer, Fârûk lâkâbı ile anılırken her bendin ikinci dizesinde vasıfları zikredilmiştir. Hz. Ömer’in İslâm’a katkılarından, dinin onun elinde güçlendiğinden, Kısra ve Tifliz’in fâtihi olduğundan, şecaatinden bahsedilmiştir. Şâir son bentte dört halîfeden şefâat beklentisi içindedir.

³⁹⁹ Emrah Gündüz, *Abdünnâfi İffet Efendi ve Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 216-217.

*Sahâbenün o Siddîk efdalidür
O Fârûk hem cihânun a'dalidür
O Zi'n-nûreyn hayâda ekmelidür
O Haydar cümle serdâr-ı velîdür
Bu dördü bu siyâka bilmelidür
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Biri Siddîk yâr-ı kehf-i Ahmed
Biri destinde dîn oldu mü'eyyed
Biri dû duhter ile oldu es'ad
Biri şîr-i Hudâ şâhı mümecced
Severdi bunları cânla Muhammed
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Birisi varın itdi cümle îsâr
Biri dîn-i mübîni kıldı izhâr
Biridür câmi 'ü'l-Kur'ân-ı ebrâr
Birinün kârı dâ'im katl-i küffâr
Bu çâr-ı yâr ile âlem pür-envâr
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Birisi mâsivâdan itdi perhîz
Birisi fâtih-i Kısra vü Tiflîz
Biridür ceş-i 'usret kıldı techîz
Biri a'dâ-yı dîne oldu hûn-rîz
Bular ser-defter-i ashâb-ı ta'zîz
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Biri oldu 'abâ-pûş-ı kerâmet
Biridür mazhar-ı sırr-ı şecâ'at
Biridür menba'-ı kân-ı sehâvet
Birinde hâtem olup sırr-ı velâyet*

*Buları vasfa yokdur bende tâkat
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Biri monlâ-yı Rûm'un cedd-i pâki
Biri hükmüne aldı rûy-ı hâkî
Biri cân virmede hiç yokdı bâki
Biri 'adâ-yı dînün sîne-çâki
Rızâ meydânınun çâpük çalâki
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Biri mühr-i sükût-ı ber-dehândur
Biri i'zâz-ı İslâm-ı îmândur
Biri hâcet-revâ câ-yı emândur
Biri Hayber-küşâ-yı kahramândur
Bular ki her biri rükn-i cihândur
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Biri evvel zaci '-i Mustafâdur
Biri Siddîk'a güyâ müttekâdur
Biri ehl-i Bakî'a pür-ziyâdur
Biri dâr-ı Necef'de lâfetâdur
Bu çâr ashâb içinde müctebâdur
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür*

*Amân ey Mustafâ'nun çâr yârı
Olun bu 'Aşkî'nün imdâd-kârı
Şefâ'atle idün dil-şâd zârı
Be-câh-ı enbiyâlar şehsuvârı
Bu câha mazhar itdi sizi Bârî
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân 'Alîdür⁴⁰⁰*

⁴⁰⁰ Bıyık Yapa, *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, 47-48.

1.3. Edip Harâbî

Edib Harâbî, ilk 3 halîfe için ‘‘Hasebü’l-îcâb Hakkâk Kâzım Efendi’ye Gönderilmiş Bir Gazeldir’’ başlıklı bir methiye kaleme almıştır. 11’li hece ölçüsüyle yazılan gazel 5 kıtadan oluşmaktadır. Şâir Kâzım Efendi’ye seslenerek İslâm dininin temelini Hz.Ebû Bekir, Hz.Ömer, Hz. Osman olduğunu söylemiş ve bunların ahirette ona yardımcı olmaları için dua etmiştir. Şiirde Hz. Peygamber’in bu üç kişinin halîfeliğe lâyık olduklarını söylemesi, sâdık, vefâlı ve fedâkâr olmaları, Kur’ân’ı toplayıp ve çoğaltıkları, cennetle müjdelenmeleri, gelişlerinin rahmet olduğu, Hz. Peygamber kadar Allah’ın da onları sevdiği konu edilmiştir. Hz. Osmân ‘‘zi’n-nûreyn’’ lâkâbıyla anılmıştır.

Ey Kâzım temeli dîn-i mübînin

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân Zi’n-nûreyn

Âhirette olsun senin mu’înin

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân Zi’n-nûreyn

Hazret-i Resûl’ün emri mutlakdır

Hilâfete dedi bunlar elyakdır

Bunların üçü de makbûl-i Hakdır

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân Zi’n-nûreyn

Nebiy-i zîşâna yâr-ı gâr olan

Sadâkatle yâr-ı vefâdâr olan

Hulûs-i kalb ile fedâkâr olan

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân Zi’n-nûreyn

Ayâtı cem ‘ edip Mushaf yazdırın

Her yana dağıdıp eyleyip ihsân

Cennetle mübeşşer sâhib-i îmân

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân Zi’n-nûreyn

Harâbî’nin işte budur bildiği

Rahmetdir bunların dehre geldiği

Resûlullâh kadar Hakk’ın sevdiği

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân Zi’n-nûreyn⁴⁰¹

(G. 167)

1.4. Enderunlu Fâzıl

Enderunlu Fâzıl, dîvânında “ Tercî‘-i Bend Çâr-yâr-ı Güzîn Rıdvânullâh-ı ‘Aleyhim Ecma‘în” başlıklı bir methiye kaleme almıştır. Tercî‘-i bend nazım şekliyle yazılan methiye 6 bentten oluşmaktadır. Her bentte dört halîfenin ayrı bir vasfı zikredilmiştir. Şiirde Hz. Ömer’in hak ile bâtılı ayırmasından, dini mübîni açıklamasından, hiddetinden, adâletinden bahsedilmiştir.

Cenâb-ı hazret-i Sıddîk-ı ekber

O Fârûk-ı farîkîn ol dilâver

O zin-nûreyn-i dâmâd-ı peyâmbere

O sâhib-zülfekâr ol şîr-i Hayber

Cihân bu çâr yâr ile münevver

Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar

⁴⁰¹ Balaban, *Edib Harâbî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin)*, 157.

*Biri tasdikkâr-ı fahr-ı ‘adnân
Biri dîn-i mübîni kıldı i ‘lân
Biri nûr-âver-i tertîb-i Kur‘ân
Biri Kerrâr-ı gâzî şâh-ı merdân
Hisâr-ı dîne bunlar çâr-erkân
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar*

*Birisi yâr-ı gâr-ı şâh-ı levlâk
Birisi hak için hiddetle bî-bâk
Biri şirmende-meşreb hem kerem-nâk
Birisi bâb-ı şehri-ilm ü idrâk
Medâr-ı âb ü bâd ü âteş ü hâk
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar*

*Biri şeyh-i kühen-sâl-i hilâfet
Birisi celde-perdâz-ı ‘adâlet
Birisi kân-i hilm ü rıfk u ‘iffet
Biri şîr-i Hudâ şâh-ı velâyet
Cihâna her biri mihr-i hidâyet
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar*

*Birisi huft-e-i Pehlevî Tâhâ
Biri yanında olmuş ravza-pîrâ
Biri hâk-i Bakî‘a behcet-efzâ
Biri semt-i Necefde şâh-ı vâlâ
Olup her bir taraftan ‘âlem-ârâ
Ebûbekr ü ‘Ömer ‘Osmân ü Haydar*

*Eyâ nûr-ı nübüvvet şu‘le-i bârî
Sen ol bu Fâzıl‘ın imdâdkârı
Keremle handenâk ile bu zârı
Be-hak-ı rûh-ı pâk-i çâr-yârı*

Ola hep garka-i rıdvân-ı Bârî
Ebûbekr ü 'Ömer 'Osmân ü Haydar⁴⁰²

1.5. Giritli Hilâlî

Giritli Hilâlî dîvânındaki 16. gazel dört halîfeye yazılmış bir methiyedir. Aruz vezninin ‘‘Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün’’ kalıbında kaleme alınmış olup 13 beyitten oluşmaktadır. Şiirde bahsedilen her vasıf tüm halîfelere birden söylenmiştir. Özelde Hz. Ömer, Fârûk lâkâbı ile anılsa da diğer halîfeler ile sâdık ve fazîletli oluşu, canını fedâ ettiği, Hulefâ-i Râşidîn’den, şeyhlerin mürşidi, sırların kaynağı ve vefâ kaynağı olduğu konu edilmiştir.

Yâr-ı gâridir o şâhın çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Hem 'azîz sâdıklarıdır çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Cân u baş ile fedâdır çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Yoluna şâh-ı cihânın çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

⁴⁰² Beyhan, *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*, 384-386.

Cümle ashâb-ı kirâmdan çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Efdalidir hem yakını çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Hulefâ-yı Râşidîndir çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Hem meşâyih mürşidindir çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Biri Siddîk biri Fârûk çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Biri Zi'n-nûreyn ü Haydar çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Ma'den-i esrârın oldu çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Nûru vâhid cismi vâhid çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Alîdir kân-ı vefâ

Bu Hilâlîye müriüvvet çâr-yâr-ı bâ-safâ

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Alîdir kân-ı vefâ⁴⁰³

1.6. Hacı Hulûsi Baba

Hacı Hulûsi Baba dîvânının 58. şiiri murabba-ı mütekerrir nazım şekliyle yazılan bir methiyedir. 6 bentten oluşan şiir aruz vezninin ‘‘Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün’’ kalıbındadır. Şâir Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali’yi beraber anarak onlardan meded ummaktadır.

‘Afv kıl ‘isyânımı ey bî-nazîr dil-ber meded

Gice gündüz ismini gönlüm ider ezber meded

Dâdımı imdâdımı ver Allahü ekber meded

Yâ Muhammed kıl şefâ ‘at sâhibü’l-kevser meded

Âh u enîn eylerim artdıkça ‘isyânım dâ ‘im

Dîde giryân dil perîşân sîne sûzânım dâ ‘im

İtmişim muhkem tevessül vird-i zebânım dâ ‘im

Yâ Ebâbekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali Haydar meded

Bahr-i hikmetdir Muhammed siz o bahrin gevheri

Sizle tezyîn idecek Rabbenâ câ-yı mahşeri

⁴⁰³ Betül Kevser Bilgi, *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 80-81.

Çâr yâri Ahmed'in sizziz dahi dîn reh-beri

Yâ Ebâbekir 'Ömer 'Osmân 'Ali Haydar meded

Ol Muhammed Mustafâ'nın sevgili dört yârisiz

Ol nübüvvet bâgıdır siz ol bâgın gül-zârisiz

Ol Hudâ'dan şem'inin pertevi siz envârisiz

Yâ Ebâbekir 'Ömer 'Osmân 'Ali Haydar meded

Çün hidâyet yıldızı demiş size o Mustafâ

Sıdk-ile iden tevessül size olur pür safâ

Merhabâ ey çâr yâr-i Fahr-i 'Âlem merhabâ

Yâ Ebâbekir 'Ömer 'Osmân 'Ali Haydar meded

Dili şikeste sözü sûzân özü efkendedir

'Işkınız bende dilim itmez râhat bu tendedir

Kıtmîriniz Hulûsî böyle günâh-kâr bendedir

Yâ Ebâbekir 'Ömer 'Osmân 'Ali Haydar meded⁴⁰⁴

1.7. Hasan Hilmî Edirnevî

Hasan Hilmî Edirnevî gazel nazım şekliyle yazdığı "Na't-ı şerîf-i 'ale'n-nebiyyi sallallâhü te'âlâ 'aleyhi vesellem" başlıklı na't, dört halîfe ile ilgilidir. Aruz vezninin "Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün" kalıbında kaleme alınmıştır. 7 beyitten

⁴⁰⁴ Orhan Vergili, *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 173-174.

oluşmaktadır. Hasan Hilmi, Hz. Peygamber (sav)’in dört güzide dostunun sırasıyla Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali olduğunu dile getirerek bu dört halîfenin önemine vurgu yapmıştır. Onların adâletli olduğundan, seçkin dört halîfe olduklarından, Kâbe’de şifa bahçesini şerefle açtıklarından, dünyayı nûra gark edip Ebû Cehil’i helâk ettiklerinden bahsetmiştir. Şiirin 5. beytinde bu dört dostun batıdan ve doğudan İslâm dininin direği oldukları ifade edilirken Bakara Suresi’nin 258. âyetinden iktibâs yapılmıştır. Bakara Suresi’nin 258. ayeti şöyledir: “ (...) İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine kâfir apışıp kaldı. Allah zalim kimseleri hidayete erdirmez.”⁴⁰⁵

Vezîrin dâr-ı dünyâda ‘adildir yâ Resûlallâh

Ebû Bekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alidir yâ Resûlallâh

‘Adâlet burc-ı hikmetden gelen seyf-i sa‘âdetle

Ebû Bekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alidir yâ Resûlallâh

Şerâfetle şifâ bâğın açanlar Ka‘betullâhda

Ebû Bekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alidir yâ Resûlallâh

Cihânı nûra gark itdi helâk itdi Ebû Cehli

Ebû Bekrî ‘Ömer Osmân ‘Alidir yâ Resûlallâh

“Mine’l-magrib ile’l-maşrik” ‘imâd-ı dîn-i İslâm’ın

Ebû Bekrî ‘Ömer ‘Osmân ‘Alidir yâ Resûlallâh

⁴⁰⁵ Bakara Suresi, 2/258.

Cihâr-ı yâr-ı güzînindir halîfendir 'ale't-tertib

Ebû Bekrî 'Ömer 'Osmân 'Alîdir yâ Resûlallâh

Hasan Hilmî muhabetlü velîdir cümle ashâba

Ebû Bekrî 'Ömer 'Osmân 'Alîdir yâ Resûlallâh⁴⁰⁶

1.8. Mehmet Refikî

Mehmet Refikî'nin dört halîfe için 11'li hece ölçüsüyle yazdığı methiyesi 7 kıtadan oluşmaktadır. Methiyede dört halîfe birlikte zikredilmiştir. Şair onlara özlem duyduğunu ve her vasıflarında gönlünün yandığını ifade ederek şiire başlamıştır. Şiirde dört dostun âhir zaman Peygamberinin ümmeti ve bütün yaratılmışlardan üstün oldukları, mîzân günü şefâat edecek kimselerden oldukları, Hz. Peygamber'in dostu oldukları, Kevser suyunun şerbet olarak ellerinde olacakları ve o şerbetleri dağıtacakları, dostlar için ellerinde gerçek dost tâcî bulunacağı ifade edilmiştir. Son dörtlükte şair gözlerinin yaşla dolduğunu, başıyla canını yollarına kurban edebileceğini zikrederek onların meclisinde olabilmek için Allah'a niyâzda bulunmuştur.

Dört kimsenin hasretini çekerim

Ebû Bekir 'Ömer 'Osmân 'Ali'nin

Her vâsfinda kebâb olur ciğerim

Ebû Bekir 'Ömer Osmân Ali'nin

⁴⁰⁶ Fatma Sazlık, *Hasan Hilmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânı'nın İncelenmesi* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 98.

Âhir zamân peygamberin ümmeti

Cümle mahlûkâtdan yüce rif‘ati

Yevm-i ‘arâsâtda olur himmeti

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin

Zebûr’da Tevrât’da İncîl Furkân’da

Medh eylemiş Rabbü’l-Celîl Bürhân’da

Şefâ‘ati olur yevm-i mîzânda

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin

Peygamber’in çehâr-ı yârı bu zâtlar

Mahşer günü olur nice hikmetler

Âb-ı kevser ellerinde şerbetler

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin

Mahlûkât yirinden kalkar ser-te-ser

Kimi yaya kimi atlı ‘avret er

Hem tagılur ellerinde şerbetler

Ebû Bekir ‘Ömer ‘Osmân ‘Ali’nin

Mahşer olur gelir mahlûk fevc fevc

Sanki deryâ cûşa gelmiş mevc mevc

Dûstlar için ellerinde hulle tâc

Ebû Bekir ‘ Ömer ‘ Osmân ‘ Ali’nin

Der Refîkî dîdem toldı yaş ile

Yollarına cânım kurbân baş ile

Yâ Rab bizi meclisinde haşr eyle

Ebû Bekir ‘ Ömer ‘ Osmân ‘ Ali’nin⁴⁰⁷

1.9. Mehmet Şemseddin Ulusoy

Mehmet Şemseddin Ulusoy, divânında dört halife için “Na’t-ı Rasûl-i Kibriyâ, Medh-i Âl-i ‘Abâ, Senâ-yı Çehâr-yâr-ı Bâ-safâ” başlıklı bir na’t kaleme almıştır. Aruz vezninin “Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” kalıbındadır. 5 bentten oluşmaktadır. Dört halife öne çıkan özellikleri ile övülmüştür. Methiyede Hz. Ömer’den “Hazret-i Fârûk” terkîbiyle bahsedilmektedir. Şâir, Hz. Ömer’in ateş gibi sözlerinin doğrulukla dolu olduğunu, korkusuzca dinini âşikâr ettiğini, Hz. Mûsâ’ya benzediğini ifâde etmiştir.

Câmi ‘-i cümle ‘ulûmdur Fahr-i ‘Âlem Mustafâ

Harfe benzer Hazret-i Siddîk sadâkat-ihativâ

Hazret-i Fârûk müşâbih oldı lafzen sûretâ

Oldı Zi’n-nûreyn Kelâmu’llâhı cem’e pîş-vâ

Şâh-ı merdânda tecemmu’ eyledi sîrr-ı Hudâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür-vefâ

⁴⁰⁷ Halim Gökçe, *Mehmet Refîkî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 117.

Cism-i dînün rûhıdur Peygamber-i 'âlî-cenâb

Hazret-i Sıddîk hevâ-dâr-ı Nebî bî-irtiyâb

Hazret-i Fârûk âteş-veş kelâmı pür-savâb

Şâh-ı Zi'n-nûreyn akar her cânibe gûyâ ki âb

Her zuhûr Hayder'den olmuş çünkü oldur Bû-türâb

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür-vefâ

Hazret-i Fahr-i rusüldür enbiyâya muktedâ

Benzeyor dindi Halîlullâh'a Sıddîk gûyiyâ

Var celâl-i Fârûk-ı 'azâmda misâl-i Mûsâ sanki

Hârûn'a müşâbihdür o Zi'n-nûreyn-i pür-hayâ

Murtazâ bana misâldür didi Fahrü'l- Enbiyâ

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ

Cism-i dînün hayâtıdur Peygamber-i 'âlî-şiyem

Hazret-i Sıddîk hevâ-dâr-ı Nebî -i muhterem

Nâra benzer Hazret-i Fârûk-ı a 'zam muhteşem

Su gibidür çünkü Zi'n-nûreyn-i vâlâ-ber-himem

Bû-türâb oldu 'Aliyyü'l-Murtazâ sâhib-kerem

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ

Fahr-i 'âlem oldu mahbûb-ı Cenâb-ı Kird-gâr

Hazret-i Sıddîk oldu Mustafâ'ya yâr-i gâr

Hazret-i Fârûk bi-lâ havf itdi dini âşikâr

Cem' idüp Kuréân'ı Zi'n-nûreyn 'âlî-kâm-kâr

Hayder'e dindi 'Alî lâ-seyfe illâ Zülfekâr

Bir vücûddur böyle bil sen çâr yâr-ı bâ-safâ

Çâr-ı erkâna müşâbihdür bu çâr-ı pür- vefâ⁴⁰⁸

(50)

1.10. Meşhûrî

Meşhûrî, dîvânında dört halife için “Der Vâsf-ı Ashâb-ı Güzîn Rıdvanullahü Te‘âlâ Ecmaîn” başlıklı bir methiye kaleme almıştır. Aruz vezninin “Fe‘ilâtün Mefâ‘ilün Fe‘ilün kalıbındadır. 49 beyitten oluşmaktadır. Şâir, Hz. Ömer’in hak ile batılı ayırmasını, bir savaşta kerâmet göstermesini, adâletini ve İslâm’ın onunla ışık bulmasını konu edinmiştir.

Çâr sultân-ı çihâr yâr-ı güzîn

Her biri rükn-i kasr-ı 'âlî-i dîn

Mustafâ'nun havâss-ı yârânı

Hem mutî'ân-ı emr ü fermânı

Mahrem-i râz-ı himmet-âmîzi

Hâfız-ı nutk-ı pâk-ı der- rîzi

⁴⁰⁸ Efe, Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin), 185.

*Her biri bir vezîr-i mu‘teberi
Kendiiden sonra hem halîfeleri*

*Efdalı lîk Bû Bekr-i Sıddîk
K’itdi mi ‘râcı evvel ol tasdik*

*Yâr-ı gâr-ı Rasûl-i Rabb-ı Celîl
Kıldı Hak cümleye anı tafdil*

*Haddi yok ‘arşa-i fazîletiniün
Gavri yok kulzüm-i kerâmetiniün*

*Tâc-ı İslâmla mülakkab odur
Cümlesinden Rasûl’e akreb odur*

*Ba‘d ez-in Hazret-i ‘Ömer Fârûk
K’eyledi hakk ü bâtilü mefrûk*

*“El-cebel el-cebel” diyü ez-dûr
Oldı minberden ehl-i dîne nâşûr*

*Sît-i ‘adli cihâna neşr oldı
Şem‘-i İslâm anunla fer buldı*

*Viricek dîne zâtı revnâk-ı tâm
Dindi hakkında hilletü’l-islâm*

Hem birisi de Hazret-i ‘Osmân

Vasf-ı sâmisî câmi'ül-Kur'ân

Menba'-ı ilm ü hilm ü şerm ü hayâ

Melce-i lutf u cûd u mihr-i vefâ

Emr-i dîni kemâl ile ârif

Zâhir ü bâtına dahı vâkıf

Râh-ı takvâya çünki oldı delîl

Oldı İslâm'a ol dahı iklîl

Hem biri Hazret-i 'Alî Haydar

Fâtih-i bâb-ı Kal'a-i Hayber

Zûr-ı bâzû ile o merd-i dilîr

Kıldı küffârı tu'me-i şimşîr

Hem dahı bâb-ı şehri 'ilm ü kemâl

'İlm ü 'irfânda yok ana emsâl

Oldı hem ol imâm-ı bî-hemtâ

Tîb-i İslâm'ıla lakab-pîrâ

Bunlarun her biri bir ehl-i şeref

Gerçi kim oldılar halefle selef

Mustafâ bezminiün celîsleridiür

Evliyâ kısmunun re'isleridiür

*Menba 'ül-ilm ü mahzenü'l-esrâr
Nâsîrû'd-dîn ü kâhirü'l-küffâr*

*Dâver-i dâdkâr-ı mülket-i dîn
Her biri mülk-i dîne hısn-ı hasîn*

*Bunlarun gayrı 'izzile mümtâz
Vâcibü'l-ihtirâm ve'l-i'zâz*

*Ya 'ni can-pâre-i cenâb-ı betül
Kurretü'l- 'ayn-ı iftihâr-ı Rasûl*

*İki sultân ki gelmemiş aslâ
Kevne anlar gibi şeref-bahşâ*

*Ol ikinün biri İmâm-ı Hasan
Görmemiş mislini bu çerh-i kühen*

Sâhib-i 'ilm ü fazl ü hüsn-i edeb

.....

*Biri de Hazret-i Hüseyin-i şehîd
Cümle 'âlem anı ider temcîd*

*Zât-ı pâki gibi asîl ü nesîl
Gelmemiş bu cihâna merd-i celîl*

*Bu iki zât-ı pâk ü bî-hemtâ
Kim biri hûr biri kamer gûyâ*

*Oldılar çünkü bir sadef güheri
Hem Resûl'ün dahı neyyîreleri*

*Olsa 'âlem eger tolu şâ'ir
Anları vasfa kim olur kâdir*

*Onların gayrı 'umdetü'l-ashâb
Sâhibü'l-kadr ü eşrefü'l-ahzâb*

*Fahr-ı 'âlem Resûl'ün 'ammîleri
Rište-i 'izzetün iki güheri*

*Biri Hamza birisi de 'Abbâs
Oldı bunlar dîne başka esâs*

*Kıldı ya'nî biri cihâd ü gazâ
Nice nusretler itdi dîne sezâ*

*Eyleyüp bezl-i cehd-i nâ-ma'dûd
İtdi Allâh Rasûl'ini hoşnûd*

*Biri de nakl idüp hadîs-i kesîr
İtdi Kur'ân'ı hem dahı tefsîr*

*Kıldı dîne bu vechile hidmet
Buldı kadri felek gibi rif'at*

Bunlarun gayrı kim nevvâr ashâb

Nâmdârân-ı sâmiyü 'l-elkâb

*Cümlesi ehl-i kadr u ehl-i şeref
Kim ne var anlar gibi 'aceb eşref*

*Her birin bende yâda kudret yok
Lâyıkı üzre vasfa tâkat yok*

*Lâk odur ümîdimiz anlar
Eylemezler kusûra 'atf-ı nazar*

*Kim bu Meşhûrî 'abd-i kerem-hâlün
Müflis-i nakd-ı hüsn-i a 'mâlün*

*Kârı dâ'im kusûr u isyândur
Girdiği yol tarîk-i hüsrândur*

*Eyleyüp hâl-i 'azcine şefkat
Hem dahi sen pîrine hürmet*

*Olıcak rûz-ı haşr ü rûz-ı cezâ
Olalar ana cümlesi şüfe 'â⁴⁰⁹*

(K. 7)

1.11. Nâkâm

⁴⁰⁹ Özmen, *Meşhûrî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, 71-75.

Nâkâm, dîvânında dört halife için bir kıtalık methiye kaleme almıştır. Şiirin her bir dizesinde sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali vasıflarıyla zikredilmiştir. Şâir, Hz. Ömer’i dinin hükümlerini düzenleyen olarak nitelendirilmiştir.

Ebûbekrdür revnak-efzâ-yı dîn

‘Ömer nâzım-ı nazm-ı şer ‘-i mübîn

Reh-i Hakk’a ‘Osmândur reh-nümâ

‘Alî püşt-i dîn kâtîli’l-müşrikân ⁴¹⁰

(Kıta/1)

1.12. Nihânî

Nihânî dîvânında 54. şiir dört halife için yazılmış “Velehu Müşârün İleyh Der-Medh-i Çâr-yâr-ı bâ-Safa Rıdvanullahi Aleyhim Ecmain” başlıklı bir methiyedir. 7 bentten oluşmaktadır. Her bentte sırasıyla dört halîfeyi çeşitli vasıflarıyla övülmüştür. Üçüncü bent Hz. Ömer hakkındadır. Onun Fârûk lâkâbından, adâlet sâhibi olduğundan, emîrû’l-mü’minîn ünvanı ile bilinmesinden ve şecâatinden bahsedilmiştir.

Rasûl’ün çâr-yâri çâr-velîdir

Bular bir şecerin nâzlı gülüdür

Kimi tâc kimi kabâ [vü] şâlıdır

Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osman ‘Alîdür

Rasûlullâh buyurdu şâhibü’l-gâr

⁴¹⁰ Aslı Mert, *Nâkâm Dîvânı (İnceleme-Tenkitledi Metin)* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 145.

Ki oldur efdal-i nâs şahb-ı ahyâr

Ki hulletde ol İbrâhîm'e benzer

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osman 'Alîdür

Dahi Fârûk şahib-i 'adl olubdur

Emîrû'l-mü'minîn nâm kılınıpdir

Ki müsaveş(?) şecâ'at bürünüpdür

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osman 'Alîdür

Üçüncünün adı bil ibn-i Affân

Odur şahib-ı hayâ hem ism-i Osmân

Anı Hârûn'a teşbîh etdi Sulţân

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osman 'Alîdür

'Alî dâmâd-ı Fahru'l-enbiyâdır

Ki zevci Fâtımâ hayrû'n-nisâdır

Muşâhib hem şebîhi Muştafâdır

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osman 'Alîdür

Bu çâr makbûl-i kibriyâdır

Buları sevmeyen Haq'dan cüdâdır

Takî nakî zekî razî sehâdır

Ebû Bekr [ü] 'Ömer 'Osman 'Alîdür

Ḳabûl etdim diyenler dört kitâbı

Sever çârı bulur hüsni'l-me'âbı

Nihânî bu çârın Ḳıtmîr-i bâbı

Ebû Bekr [ü] Ömer Osman Alidir⁴¹¹

(54)

1.13. Osman Şems Efendi

Osman Şems Efendi dîvânının 148. şiiri dört halîfe için yazılmış bir methiyedir. Tercî' – i bend nazım şekliyle yazılan bu methiye 15 bentten oluşmaktadır. Aruz vezninin ‘Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün’ kalıbında kaleme alınmıştır. Şâir, Hz. Ömer’i İslâm şer'âtine adâleti ile hâkim olması hususunda bir mısra da zikrederken şiirin genelinde diğer halîfeler ile beraber övmüştür. Bunun yanı sıra methiyede Hz. Peygamber’in peygamberliğinden, Bedir’e, Uhud’a Hayber’e, Hudeybiye’ye, Rıdvan bi'atı'na katılanlardan övgüyle bahsedilmiştir. Ahmed-i Muhtar, Hz. Hüseyin, Hz. Zehrâ, on iki imâm da şiire konu edilmiştir.

Envâr-ı nübüvvet ki Muhammedle celîdir

Sultân-ı rusûl oldığı bî-şekk ezelîdir

Î'câz-ı bedâyi' de Hudâ kudret elidir

Ashâbına âline tevellâ emelidir

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alîdir

⁴¹¹ Ayşegül Ekici, *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 703-704.

*Ol hâtem-i efrâd-ı risâlet ki mu 'allâ
Bir fass-ı nigîndir ki bütûn nûr-ı musaffâ
Dört yâri iki yanına dört gevher-i yektâ
Ashâbı olup halka kenârında ser-â-pâ
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Bir nûr-ı mücessem ki ana olmadı sâye
Kim mihr-i dirahşândır eflâk-i Hudâ'ya
Envâr-ı velâyetle 'Alî benzeyüp aya
Bâkîsi nücûm oldu ser-i râh-ı hüdüya
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

*Sıdk ile mü 'essis birisi bünye-i dîne
'Adl ile biri hâkim olup şer '-i mefîne
Hâfız biri gencîne-i Kur 'ân-ı Mübîn'e
Bâb oldu biri memleket-i 'ilm-i yakîne
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir*

Bu nükteyi fehm eyle ki esrâr-ı hafâdır

Bilmez anı cuhhâl ki bî-berg u nevâdir

Tâ âl-i nebî kim bilürüz âl-i ‘abâdır

Ol yâr-i çehâr ile dahi âl-i Hudâdır

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir

Bu yâr-i çehârın birin inkâr idemezsin

İnkâr ider isen eger kâr idemezsin

Gül-zâr-ı Muhammed gülini hâr idemezsin

Allâh u nebî yârini agyâr idemezsin

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir

Ashâb-ı Bedir Suffe Hudeybiyye-i zî-şân

Ashâb-ı Uhud Hayber u hem bey ‘at-i Rıdvân

‘Uşşâk-ı ‘aşer hem dahi ensâr-ı kerîmân

Efrâd-ı muhâcirden olan kıdve-i îmân

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dir

Ezvâc u benât-ı harem-i Ahmed-i Muhtâr

Evlâd-ı kirâm-ı Hüseyin-i kerem- ‘îsâr

Kim cümle imâmân ile ma ‘sûm-ı sitem-kâr

Makdemleridir tâc-ı ser-i cümle-i ebrâr

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘ Ömer Hazret-i ‘ Osmân u ‘ Alî’dir

Ser-çeşme-i âl-i nebevî Hazret-i Zehrâ

Bid ‘ -ı cesed-i Mustafavî Hazret-i Zehrâ

Hem-hâb-ı şeb-i Murtafavî Hazret-i Zehrâ

Şakk-ı kamerin bir ‘ alevî Hazret-i Zehrâ

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘ Ömer Hazret-i ‘ Osmân u ‘ Alî’dir

Hayr-ı halef olmakdı gerek âl-i peyâm-ber

Ez-cümle vasî-i nebevî Hazret-i Haydar

Ammâ ki bi-hilm-i ezel ahkâm-ı mukadder

Bu vech ile tertîb olunmuşdı ser-â-ser

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü ‘ Ömer Hazret-i ‘ Osmân u ‘ Alî’dir

Çün Hazret-i Haydar ki şeh-i mülk-i velâyet

Elbet ana lâyıkdı verâsetle hilâfet

İcmâ ‘ kılup ümmet ile hâkim-i kudret

Bu vech ile oldı hepsi efdal-i ümmet

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Sıbteyn-i Muhammed ki ana pâre-i cândır

Sadrında mahabbetleri 'aynıyla 'ıyândır

K'ol nûr-ı mücessemde iki 'ayn-ı 'ıyândır

Anlardaki sırr-ı nebevî sırr-ı nihândır

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Tahkîk budur fî 'l-i Hudâvend-i kazâ-kâr

K'olmaz bu cihânda ezelî olmayan izhâr

Ger olsa hatâ itdi dinür fâ 'il-i Cebbâr

Bu mes 'ele bir dінде olmaz hele ikrâr

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Emr itdi bize Şems o sultân-ı nübüvvet

A 'dâsına itmez ideriz dostına hürmet

Bâ-hüccet ol şâri '-i kânûn-ı şerî 'at

Oldıysa da Mevlâ-yı cihân şâh-ı velâyet

Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir

Bû Bekr ü 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî'dir

Miftâh-ı futûhât-ı velâ Haydar-ı Kerrâr
Hurşîd-i Hudâ hâzin-i gencîne-i esrâr
Oldı bana maksûd-ı cemâliyle be-dîdâr
Ammâ ki be-nehc-i edeb-i şer‘-i pür-envâr
Ser-halka-i ashâb ki ol çâr velîdir
Bû Bekr ü ‘Ömer Hazret-i ‘Osmân u ‘Alî’dür⁴¹²

(148)

1.14. Râci

Râci, dîvânında dört halife için bir methiye kaleme almıştır. Methiye, aruz vezninin ‘‘Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün’’ kalıbındadır. 3 bentten oluşmaktadır. Birinci ve üçüncü bentlerde dört halife topluca methedilirken ikinci bentin her mısrasında sırasıyla öne çıkan özellikleri ile zikredilmişlerdir. Hz. Ömer, şer‘at nûrunun açığa çıktığı kişi olarak nitelenirken adâletin ve vefânın mahzeni olarak zikredilmiştir.

Çâr-ı yâr-ı Fahr-i ‘Âlem rahmeten-lil- ‘âlemîn
Ol Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osman ‘Aliyyü’l-Murtazâ
Mâh-tâb-ı dîn-i İslâm şu‘le-i şer‘-i ‘mübîn
Ol Ebû Bekr ‘Ömer ‘Osmân ‘Aliyyü’l-Murtazâ
Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ

Yâr-ı gâr-ı şâh-ı ‘âlem ma‘den-i sıdk-ı safâ

⁴¹² Yusuf Yıldırım, *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013), 252-255.

Mazhar-ı nûr-ı şerî 'at mahzen-i 'adl ü vefâ

Câmi 'u 'l-Kur 'ân-ı hakkan matla '-ı havf u hayâ

Sâki-yi ke 's-i kevser menba 'ı cûd u sehâ

Ol Ebû Bekr 'Ömer 'Osman 'Aliyyü'l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ

Nâr-ı 'aşk-ı çâr-ı yâra gir Tûrâbî turma yan

Anları sevenlerin oldu yeri dâr-ı cinân

Sevmeyenler takdı boynuna cehennemden nişân

Nâr-ı 'ayn-ı ehl-i sünnet ve'l-cemâ 'atdır 'ayân

Ol Ebû Bekr 'Ömer 'Osman 'Aliyyü'l-Murtazâ

Râzı olsun cümlesinden anların Bârî Hudâ⁴¹³

1.15. Safâyî Ali Dede

Safâyî Ali Dede'nin müseddes nazım şekliyle yazdığı nâ 'tinde Hz. Peygamber, Hudâ'nın bülbülü, gülşenin sünbülü, âlemlerin Rabb'inin sevgilisi gibi nitelendirmelerle övülmüştür. Şâir dört halîfenin isimlerini zikrederek kendisi için medet istemiştir. Hz. Ömer, Fârûk lakabı ve adâleti ile anılmıştır.

el-Emân ey ravza-i kurb-ı Hudâ'nın bülbüli

el-Emân ey kâbe kavseyn gülşenin sünbülü

el-Emân ey gülbün-i esrâr-ı mâ evhâ güli

⁴¹³ Saîd Avcı, *Râci Dîvânı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Billimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 109-110.

el-Emân ey hûb-ı mâ-zâga'l-basar nûr-ı celî

el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ 'is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u 'Ömer 'Osmân 'Alî

Sırr-ı erselnâsın ey mahbûb-ı Rabbü'l 'âlemîn

Nûruna mişkât cümle enbiyâ vü mürselîn

Sâbıkâtınla vürûd-ı evvelîn ü âhirîn

'Arş u kürs ü levha fahr eyler vücûdunla zemîn

el-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ 'is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u 'Ömer 'Osmân 'Alî

'Arz-ı hâl itdim sana ey dest-gîr-i bî-nevâ

Mahrem-i râz oldugun şeb hakkıçün rahm it bana

Sendedir ey zü'l 'atâ derd-i dile ancak devâ

Kalmadı senden diğêr ümmîdim ey sâhib-livâ

el-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ 'is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u 'Ömer 'Osmân 'Alî

Yâr-ı gârın evliyâ ser-tâc hakkıçün yetiş

Hazret-i Fârûk-ı 'adl-ihrâc hakkıçün yetiş

Câmi ' -i hilm ü hayâ mi 'râc hakkıçün yetiş

Şîr-i Yezdân u Betûl ezvâc hakkıçün yetiş

el-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ 'is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Âl-i ashâb-ı safâ vü pür-vefânın ‘aşkına

Merdüm-i çeşm-i Betûl ü Murtaza’nın ‘aşkına

Hubb-i zât ile şehîd-i Kerbelâ’nın ‘aşkına

Dîde-giryân tâlib-i didâriyânın ‘aşkına

el-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ ‘is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî

Koyma me ‘yûs [u] mükedder şöyle kim zâr u nizâr

Dinmesin hûn-âb-ı eşkim çeşm-i zârım bî-karâr

Şâh-ı Hüseyin ile Hasan hakkı bi-hakk-ı çâr-yâr

İtme mahzûn bu Safâyî bendeni bî-çârevâr

el-Emân ey el-Emân ey nûr-ı pâk-i bâ ‘is-i kâlû belâ

el-Emân ey yâr-i Sıddîk u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî⁴¹⁴

1.16. Senîh-i Mevlevî

Senîh-i Mevlevî, dîvânında ‘‘Der Vâsîf-ı Celîlî Hazîrat Çehâr Yâr Güzîn’’ başlıklı bir methiye kaleme almıştır. Şiir 5 bentten oluşmaktadır. Methiyede Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali’nin kendine has özellikleri ayrı ayrı övülmüştür. Şâir, Hz. Ömer’i Fârûk lâkâbı, adâleti, sultan sıfatı ve dînin ilan edilmesindeki tabiatı yönüyle konu edilmiştir.

⁴¹⁴ Ramazan Ekinci, *Safâyî Ali Dede Dîvânı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 58-60.

Olar kim Çâr-yâr-ı meclis-i hâs-ı peyamberdir
Mahall-i sıdk u 'adl ehl-i hayâ sâkî-yı kevserdir
Medâr-ı fazl u rüchân her birinde feyz-i dîgerdür
Hülâsâ vasfdan mecmû 'unun kadri füzûn-terdir
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydar çâr serverdir
Velî ma 'nîde nûr-ı vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Birincisi cenâb-ı yâr-gâr-ı Fahr-ı ekvândır
İkincisi Hazret-i Fârûk-ı dîn sultân-ı zî-şandır
Üçüncü sıhr-ı Zi'n-nûreyn sâhib hilm ü irfândır
Dahi dördüncüsü şâh-ı velâyet şîr-i Yezdândır
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydâr çâr serverdir
Velî ma 'nîde nûr-ı vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Biri sıdk u safâda bî-bedel Sıddîk-ı a`zamdır
Biri adl u 'atâ mülkünde sultân-ı mükerrerdir
Biri hilm ü hayâ vü hüsn-i hilkatde müsellemdir
Fütüvvetde şecâ'atde biri mümtâz-ı âlemdir
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydâr çâr serverdir
Velî ma 'nîde nûr-ı vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Biri itdi tasadduk râh-ı Hakda mâl-ı bisyârın
Biri î lân-ı dînde pîşe kıldı kuvvet izhârın
Biri tevsî'-yi mescid vakf-ı bür itdi virüb varın
Birisi feth-i Hayber kıldı açdı harb bâzârın
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydâr çâr serverdir
Velî ma 'nîde nûr-ı vâhid-i gayr-i mükerrerdir

Senîh-i zâr mahşerde yem-i isyâna daldıkda
Coşub mevc-i hirâs u bîm çâr etrâf aldıkda
Şefî' eyle İlâhi bunları havfım çoğaldıkda

*İderler çâre elbette bana bî-çâre kaldıkda
Ebû Bekr ü 'Ömer 'Osmân u Haydâr çâr serverdir
Velî ma`nîde nûr-ı vâhid-i gayr-i mükerrerdir⁴¹⁵*

1.17. Kerküklü Seyyid Şükrî

Kerküklü Seyyid Şükrî, dört halîfe için dîvânında ‘‘el- müseddes der-medh-i çehâr-yâr- i güzîn rıdvânallâhu te ‘âlâ aleyhim ecma ‘în’’ başlıklı bir methiye kaleme almıştır. Methiyede dört halîfe öne çıkan özellikleri ile övülmüştür. Şiirde Hz. Ömer’in Fârûk lâkâbı, kendisine tâbi olunan bir imâm olduğu, küfrün temellerini talan ettiği, ezanı okutması, zulmedenlere karşı kılıç çekmesi gibi hususlar konu edilmiştir.

*Ebû Bekr ol refîk-i Mustafâdur
'Ömer-i Fârûk imâm-ı muktedâdur
Ki 'Osmân ma 'den-i hilm [ü] hayâdur
'Aliyyü'l-Murtazâ şîr-i Hudâdur
Bu dördü sev ki bunlar nûr-hâdur
Bulara bugz eden Hak'dan cüdâdur*

*Ebû Bekr eyledi evvel hilâfet
'Ömer bünyâd-ı küfrü kıldı gâret
Yazıp Kur 'ân 'Osmân âyet âyet
'Alîdür merd-i meydân-ı velâyet
Bu dörde cân veren merd-i Hudâdur*

⁴¹⁵ Oktay, *Senîh-i Mevlevî Dîvânı*, 29-30.

Bulara sebb eden çok bî-hayâdır

Ebû Bekr oldu evvel müktedâmız

‘Ömer ezân için oldu nidâmız

Olup ‘Osmân kitâbet-pîşvâmız

‘Aliyyü’l-Murtezâ şîr-i Hudâmız

Bu dörde hubb eden ehl-i vefadır

Bulara kîn dutan ehl-i şekâdır

Ebû Bekr rehber oldu ehl-i ‘ilme

‘Ömer çaldı kılıç erbâb-ı zulme

Olup ‘Osmân re‘is ol tab‘-ı hilme

‘Alîdir kapucu ol şehir-i ‘ilme

Bu dörde cân [ü] dil dâ‘im fedâdır

Bu dördü sevmeyen Hakdan cüdâdır

Ebû Bekr oldu Fahr-i ‘Âlem’e yâr

‘Ömer ezân okutdu kıldı âşikâr

Olup ‘Osmân’a Kur‘ân nass-ı ezhâr

‘Alî’den korkdu kaçdı cümle eşrâr

Bu dördü sev ki bunlar merdiyâdır

Bulara münkirin yeri sezâdır

Ebû Bekr oldu Bû Bekr-i Sıddîk
‘Ömer tahkîk Hudâ’ya kıldı tasdîk
Müselmânem diyen eyler mi tefrîk
‘Alîye bugz eden merdûd u zındîk
Bu dörde cân veren sâhib-likâdır
Bulara bugz eden çok bî-hayâdır

Hezârân hamd [u] minnet şol Hudâ’ya
Beni kıldı bu dört sultâna mâye
Ebû Bekr [ü] ‘Ömer ‘Osmân ‘Alî’ye
Gönül den bendeyim ehl-i safâya
Bu dörde cân veren ehl-i vefâdır
Bulara bugz eden ehl-i hatâdır

Hezârân hamdü lillâh şükrî her dem
Muhibb-i çâr-yâram togru merdem
Velâkin Râfîzî bagrına derdem
Bu dördün ‘aşkı-ile zâr [ü] zerdem
Bu dördü sevdiğim lutf-ı Hudâdır
Şefâ ‘at-hâhımız hem Mustafâdır⁴¹⁶

⁴¹⁶ Yağız Yalçınkaya, *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 524-525.

1.18. Sükûtî

Sükûtî, dîvânında dört halife için ‘‘Der medh-i çâr-ı yâr’’ başlıklı iki tane methiye kaleme almıştır. 355. şiir 7, 356. şiir 9 beyitten oluşmaktadır. Bu iki methiyenin birden fazla ortak konusu bulunmaktadır. İki şiirde de Hz. Peygamber’in Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân ve Hz. Ali’yi sevdiği, onun övgüsüne mazhar oldukları, Allah katında mertebelerinin yüksek olduğu, Râfizîler tarafından Hz. Ali hariç diğer halifelerin sevilmedikleri gibi hususlar konu edilmiştir. Bunun yanı sıra şâirin dört halife sevgisini yoğun olarak yaşadığını görmekteyiz.

Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân ‘Alidir fâtih-i Hayber

Ki bunlar Ahmed’in yâri cihâna geldiler server

Eger mü ‘mîn eger Müslim buları kim ki sevmese

Behişt içre karâr itmez cehennemde yanar ekser

Kelânullâh ider tasdik buların şânını mutlak

Cenâb-ı Hak huzûrunda bulardır cümleden ekber

Revâfiz kavmi hiç sevmez ‘Alî’den evvel üç yâri

Cehâlet odına yanmış münâfık cins-i bed-ahter

Şefâ’at kavm-i Nasrâni Yahûdî’ye olur mı hiç

Mü’ebbed nâr-ı dûzahda yanarlar cümlesi yekser

Resûlallâh buyurmuşdur buların hakkına ol dem

Ki bunlar nûr-ı ‘aynımdır gönül mülkünde bir cevher

Sükûtî bir garîb ednâ ider evsâfını her dem

Yolunda cân u baş virse revâdır böyle bir kem-ter⁴¹⁷

(355)

Bu dört yâri kaçan ansam gönül şehri olur mesrûr

Buları kim sever cân dan günâhın Hak ider magfûr

Bularla ser-te-ser dünyâ vü ‘ukbâ hem müzeyyendir

Kamu elvân ile nakşî dü ‘âlemde hemân meşhûr

Çerâğî nûr-ı Ahmed’den uyanmış tâ ezelden çün

Kimin kim kalbine irse gönül mülkü olur ma’ mûr

Rasûl’ün sevdiği bunlar Ebû Bekr u ‘Ömer ‘Osmân

‘Alî damâd-ı peygamber cenân-ı heşt bâbına me’ mûr

Revâfiz kavmi hiç sevmez bu üç yâri kemâliyle

Huzûr-ı Hakk’a vardıkda Cenâb-ı Hak ider menfûr

Hilâfet emrini gözle degil hâcet nizâ’ itmek

⁴¹⁷ Atike Buket Karayığit, *Dîvân-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 247-248.

Ferâgat kıl behey tâlib bu bahsi eyleme manzûr

Buların şânını Kur'ân ider ta'zîm ile tekrîm

'Alî'yi kim ider tefrîk Hudâ'dan oldular mehcûr

Bilinmez Ahmed'in sırrı kelâm-ı remz ile itmiş

Hakâyık ehline ma'rûf bu bir sırr-ı 'azîm mestûr

Sükûtî dervîşin nutku kelâmı-ı Kibriyâdandır

Sevenler kalmadı mahrûm hadîs içre nice mezkûr⁴¹⁸

(356)

1.19. Şeref Hanım

Şeref Hanım dîvânında dört halîfe için rubâî nazım şeklinde bir methiye kaleme almıştır.

Ey mâh-ı ziyâ-pâş-ı sipihr-i ezelî

V'ey şems-i şeref-bahş-ı harîm Lem-yezelî

Encüm gibi hep bezmine cem' oldı senin

Bû-Bekr 'Ömer Hazret-i 'Osmân u 'Alî⁴¹⁹

⁴¹⁸ Karayiğit, *Dîvân-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*, 248-249.

⁴¹⁹ Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı* (Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018), 426.

SONUÇ

İslâm öncesi oluşan Türk Edebiyatı, İslâm dîninin etkisiyle yeni bir hüviyete bürünmüştür. Türkler, İslâm'ın etkilerini hayatın her alanına yansıttığı gibi edebiyatına da yansıtmıştır. İslâmiyet ile Türk edebiyatı konu açısından genişlemiştir. Din ile bütünleşen edebiyatımız, muhtevâsı zengin eserler vermiştir. Bu muhtevâ içerisinde şüphesiz ki Allah, Hz. Peygamber ve dört halife sevgisi ön plandadır. Bu sevgiyi ifâde eden birçok mensur ve manzum eser kaleme alınmıştır ve günümüze kadar süregelmiştir.

19. yüzyılda yaşanan yenilikler edebî anlayışı da değiştirmiştir ancak Türk Edebiyatının İslâmî yönünün hiç kaybolmadığını 19. yüzyıl dîvânları üzerinde müşâhede etmekteyiz. 19. yüzyıl dîvânlarına bakıldığında, İslâm dininin ve İslâm dîni ile ilgili hususların edebiyat üzerinde etkisini yitirmediği görülmüştür. Zikredilen yüzyılda oldukça fazla şâir tarafından dîvânlar kaleme alınmıştır. Bu dîvânlarda İslâm ile ilgili hususlara, Hz. Peygamber'e, dört halîfeye sıklıkla yer verildiği tespit edilmiştir.

İncelenen dîvânlar içerisinde 19 şâir dört halîfeye, 19 şâir Hz. Ömer'e müstakil şiir kaleme almıştır. Zikredilen sayı içerisinde her iki alanda da müstakil şiir yazan olmakla beraber genellikle şâir isimleri farklılık arz etmektedir. Bu da onların dört halîfeye ve özelde Hz. Ömer'e sevgi beslediklerini göstermektedir.

19. yüzyıl şâirlerinin bazıları Hz. Ömer'i övme amaçlı yazdıkları methiyeler için na't ve menkabet kelimelerini kullanmıştır. Aşkî Mustafa ve Ali Emîrî yazdığı şiir için na't kelimesini kullanırken Hâtif ve Keçicizâde İzzet Molla menkabet kelimesini kullanmıştır.

Hz. Ömer'in hayatı, kişiliği gibi birçok husus daha önceki zamanlarda olduğu gibi 19. yüzyıl dîvân şâirlerine de ilham kaynağı olmuştur. Dîvân şâirleri anlatımı güçlendirmek için edebî sanatlara başvurmuştur. Teşbih ve telmih sanatı ile Hz. Ömer ve başka şahısların özellikleri arasında birtakım benzerlikler kurulduğu, karşılaştırmalar yapıldığı görülmüştür.

Hz. Ömer 19. yüzyıl dîvânlarında genellikle isim, sıfatları ve adâleti ile ön plandadır. Şairler, Hz. Ömer'in ismi, adâleti ve Fârûk sıfatı ile oldukça fazla tamlama oluşturmuşlardır. Bunu yaparken de ya Hz. Ömer'i övmeyi amaçlamışlardır ya da övülen kişiler teşbih yoluyla Hz. Ömer'e benzetilmiştir. Fârûk sıfatının incelenen dîvânların

nerdeyse hepsinde geçtiği görülmektedir. Bunlarla beraber Hz. Ömer'in diğer mânevî özellikleri ve İslâm'a katkıları gibi birçok konu şiiirlerde şâirâne bir üslup ile yansımaları bulmuştur. Bunlar azımsanmayacak kadar çoktur. Şâirler, Hz. Ömer'in fizikî özelliklerinden ise nerdeyse hiç bahsetmemiştir.

Dîvânlarda Hz. Ömer ile ilgili âyet iktibaslarına ulaşılammıştır. Şâirlerin sadece Tâhâ sûresinin ismi ve iki hadis ile iktibas yaptığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla şâirlerin bu alana daha az eğilim gösterdiği görülmüştür.

Hz. Ebû Bekir, edebî eserlerde Hz. Peygamber'e mağara arkadaşlığı yapması dolayısıyla genellikle yâr-ı gâr sıfatı ile anılmaktadır ancak incelenen dîvânlarda bu ibârenin "çok vefâlı arkadaş" mânâsında Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali için de kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra Şiiilerin Hz. Ali'ye "Fârûk-ı Ekber" dedikleri bilinmektedir ancak incelediğimiz dîvânlar içerisinde şii olmayan şâirlerin Hz. Ömer'e "Fârûk-ı Ekber" dedikleri görülmüştür.

Kanaatimizce Hz. Ömer, Türk İslâm Edebiyatı çerçevesinde daha detaylı ve kapsamlı incelenmesi gereken eşsiz bir şahsiyettir.

KAYNAKÇA

- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. “Siyâsetnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Adaş, Emine. *Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Admış, Aysel. *Âkif Dîvânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Akıncı, Akın. *XIX. Yüzyıl Şairi Rıfat Mehmed Karşlı Dîvânı*. Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Akkuş, Yasemin. *Benderli Cesârî'nin Dîvânı ve Dîvânçesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Aksu, Ali. “Asr-ı Saadet ve Emeviler Dönemi Döneminde Lakap Takma ve Halifelerin Lakapları”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/2 (2001).
- Aksu, Ali (ed.). *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2018.
- Aktaş, Mutlu Muhammet. *Kazazker Mekkî Dîvânı*. Giresun: Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Akyol, Gülten. *Sıyamzâde Hasan Hamdi Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Altay, Adem. *Hâmî Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Apak, Adem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi II, (Hulefâ-i Râşidîn Dönemi)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 7. Basım, 2012.
- Arı, Abdüsselam. “Hz. Ömer'in Mûsâ el- Eş'ari'ye Gönderdiği Mektubun Yargılama Hukûku Açısından Analizi”. *İslam Hukuku Araştırma Dergisi* 2 (2003).
- Arslan, Mehmet. *Leylâ Hanım Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.
- Arslan, Mehmet. *Sivaslı Gulâmî Dîvânı*. Sivas: Asitan Yayınları, 2009.
- Arslan, Mehmet. *Şeref Hanım Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.
- Arslan, Mehmet. *Şeref Hanım Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2018.
- Arslan, Mustafa Uğurlu. *Ali Emîrî Efendi ve Dîvânı*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Arslan, Zafer. *Divan-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Arvas, Fuat Asım. *Seyyid İsmail Hakkı(Mislî) Dîvânı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ata, Ali. *Süleyman Şâdî Dîvânı'nın Tahlili*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Atmaca Karaman, Özlem. *Aşkî Hüseyin Efendi Dîvânı*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Avcı, Casim. “Hilâfet”. C. 17. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Avcı, Said. *Râci Dîvânı (Metin ve Dini Tasavvufî Tahlil)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Avcı, Sait. *Râci Divanı (Metin ve Dinî Tasavvufî Tahlil)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

- Aydın, Abdullah. *Hanyalı Nûrî Osmân ve Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Aykanat, Timuçin. *Sâfî Baba ve Divanı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin-Sadeleştirme-Sözlük-Dizin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Baktır, Mustafa. “Hutbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Balaban, Yıldız. *Edib Harâbî Divanı (Karşılaştırmalı Metin)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Bardakçı, Ramazan. *Musa Kâzım Paşa (Hayatı-Sanatı ve Külliyesi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Belâzürî. *Fütûhu'l-Büldân*. çev. Mustafa Fayda. İstanbul, 1. Basım, 2013.
- Beyhan, Esra. *Enderunlu Fâzıl Dîvânı*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Bıyık Yapa, Melek. *Aşkî Mustafa Dîvânı (Edisyon-Kritik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Bilgi, Betül Kevser. *Giritli Hilâlî Dîvânı*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bilgi, Betül Kevser. *Giritli Hilâlî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîh-i Buhârî Tercümesi*. nşr. Mehmed Sofuoğlu. 7. Cilt. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1987.
- Büyükkaya, Hande. *Fâik Ömer ve Dîvânı(Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Canlı, Melek. *Hâfız Ulvî Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Cersel, Fatih. *Mehmed Şâkir Gâlib Efendi Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Coşkun, Ferdi. *Sabrî (Mehmet) Dîvânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Çakır, Maruf. *Rîzî Dîvânı(İnceleme-Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Çavuş, Mehmet Fatih. *Keçecizade İzzet Molla'nın Divan-ı Bahar-ı Efkar'ında yer alan kişilikler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Çavuşoğlu, Halime. *Nâfi Arab Tâhir Efendi-Zâde'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Çeçen, Mehmet Korkut. *Hâlet Bey Dîvânı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Çelik, Hatice. *Bendî Mustafa Baba Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. *Hitabet ve İrşad*. Bursa: Emin Yayınları, 6. Basım, 2014.
- Çetin, Rıdvan. *XIX. Yüzyıl Mutasavvif Şairlerinden Seyyid Süleyman Mahvî Dîvânı*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Çil, Halit. *Ömer'ini Arayan Yüzyıl*. İstanbul: Timaş Yayınları, 4. Basım, 2017.

- Çobanoğlu, Ferda. *Enderunlu Ferîd İbrahim Dîvânı'nın Metni ve İncelemesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi Emeviler Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2013.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Doğu Matbaası, 2. Basım, 1970.
- Doğan, Fatma. *Mestî Dîvânı Metin İnceleme*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Duman, Mehmet Akif. *Fâzıl Dîvânı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Duman, Muhammed. *Trabzonlu Emin Hilmi Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Metni*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Durgut, Sena. *Yozgatlı Hüznî Dîvânı Gazeller Bölümü İncelemesi (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Durmuş, İsmail. "Methiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ebû Yusuf, Yâkub bbin İbrâhim. *Kitâbu'l-Harâc*. çev. Ali Özek. Özek Yayınları, 1976.
- Efe, Mustafa. *Mehmet Şemseddin Ulusoy'un Eş'âr-ı Şemsî Adlı Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şeyhayn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ekici, Ayşegül. *Nihânî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Ekinci, Ramazan. *Safâyî Ali Dede Dîvânı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2.Baskı., 2016.
- Elaldı, Mehmet. *Bursalı İbrahim Râzî Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Elaldı, Mehmet. *Nazîf Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Elmacı, Betül. *İstanbullu Eşref Dîvânı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Erdem, Kadri. *Kutup (Seyyid) Osman Fazlî Divânı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatı'nda Manzum Hilyeler*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Ermurat, Ahmet. *Muhammed'in manzum Siyer-i Nebî'si (İnceleme-metin)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ertem, Davut. *Luzûmî Ahmet Efendi Dîvânı*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Fayda, Mustafa. "Emîrî'l-Mü'minîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa. "eş-Şürû'tü'l-Ömeriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 39. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Fayda, Mustafa. “Fârûk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Fayda, Mustafa. “Ömer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Fayda, Mustafa. “Siyer ve Megâzi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Gazalî. *Nasîhatü'l Mülûk*. çev. Osman Şekerci. İstanbul: Sinan Yayınevi, 1969.
- Gemici, Ezgi. *Edirneli Şeyh Kabûlî Mustafa Efendi Dîvânı'nın Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlüğü*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Gökçe, Halim. *Mehmet Refikî (Hayatı, Edebî Kişiliği, Şiirleri)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Gülmez, Sema. *Cevrî İbrahim Çelebi ve Hilye-i Çihâr-Yâr-ı Güzîn Adlı Eseri*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Gündüz, Emrah. *Abdünnâfi İffet Efendi ve Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Gündüz, Emrah. *Abdünnâfi İffet Efendi ve Divanı (İnceleme-Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Güneş, Kadir. *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Güneş, Kadir. *Arapça -Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.
- Hâcib, Yusuf Has Hâcib. *Kutadgu Bilig*. çev. Reşid Rahmeti Arat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 6. Basım, 1994.
- Halife, Hayyat b. *Tarihu Halife b. Hayyat*. çev. Abdülhalik Bakır. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2001.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İzmir: Beyan Yayınları, ?
- Hazer, Dursun. “Ömer’e Göre Arap Şiiri ve Şâirleri”. *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 16/3 (2003).
- İbn Hişam. *Hizmeti Muhammed'in Hayatı(es-Siret'ün-Nebeviyye)*. çev. İzzet Hasan - Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- İbn Sa'd. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- İğdi, Ahmet. “İslâm Tarih Yazıcılığına Etkisi Bakımından Hz. Ömer Dönemi Din ve Bilim”. *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*.
- İlbak, Üzeyir. *Dîvân-ı Şems-i Hayâlî Tuhfetü'l-Uşşak(Metin-İnceleme)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- İlgar, Yusuf. *Afyonkarahisarlı Şâir Ali Feyzî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Türkçe Divânı)*. Afyon: A.K.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- İşler, Necati. *Su'ûdu'l-Mevlevî, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Zâdegân)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Kalço, Şebnem Çambel. *Manastırlı Sâlih Fâik ve Dîvânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kanar, Mehmet. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. 2 Cilt. İstanbul: Say Yayınları, 1.Baskı., 2009.
- Kandehlevi, M. Yusuf. *Hadislerle Hz. Peygamber ve Ashabın Yaşadığı Müslümanlık*. 4 Cilt. İstanbul: Kalem Yayıncılık, 3. Basım, 1979.
- Kandemir, M. Yaşar. “Fezâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 12. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Kanmaz, Fatma Zehra. *Ömer Şevkî Mardinî ve Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Karadeniz, Şaban. *Fennî Dîvânı Şerhi (Gazeller Dışındaki Şiirler)*. Yozgat: Yozgat Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karahan, Leyla. *Yûsuf u Züleyhâ*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Karakaş, Esmâ. *Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Karakuş, Esra. *Seyyid Ahmed Cemâlî Dîvânı*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Karataş, İbrahim. *Balikesirli Abdülaziz Mecdî Dîvânı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Karayiğit, Atike Buket. *Divan-ı Sükuti (Metin-İnceleme-Dizin)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Kartal, Ahmet. *Doğunun Uzun Hikayesi Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Yayınevi, 1. Basım, 2013.
- Kaya, Bayram Ali. *Osman Nevres Dîvânı*. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı, 2020.
- Kayaokay, İlyas. *Türk edebiyatında manzum Hz. Ali cenk-nâmeleri ve Ayân-Zâde İbrahim Şükrî'nin Kıssa-i Kan Kalesi ile Hikâye-i Hâver-zemîn adlı mesneviler*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Kayya, Serpil. *Selâmi Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Kazancı, Ahmed Lütfi. *Adil Halife Emirü'l- Mü'min Hazreti Ömer*. İstanbul: Tuğra Neşriyat, 1995.
- Keleşoğlu, Fatıma. *Recâyî'nin Menâkıb-ı Çehâr-yâr'ı (İnceleme-metin 1b-53b)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Kerderli Mahmud. *Nehcü'l- Ferâdis Cennetlerin Açık Yolu*. çev. Bilal Aktan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017.
- Kırıncı, Ahmet. *Nâil Abbas Paşa'nın Hayatı, Sanatı ve Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kocabey, Sedat. *Osmân Nûrî Paşa Dîvânı*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Koç, Nagihan. *Hâfız Mehmet Sebâtî Dîvânı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kolcu, Yasemin. *Necmî Dîvânı (Mehmet Necmettin)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Leylek Yıldırım, Çiçek. *Nâzikî ve Dîvânı*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Maleky, Mahnaz Roohi. *Himmetzâde Ahmet Cezbî Divanı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Mert, Aslı. *Nâkâm Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Nizâmü'l-Mülk. *Siyâset-Nâme*. ed. Mehmet Altay Kökmen. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

- Numanî, Şibli. *Bütün Yönleriyle Hz. Ömer ve Devlet İdâresi*. çev. Talip Yaşar Alp. Hikmet-Dâva-Çağ Yayınları, 1975.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Menâkıb-nâmeler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1997.
- Oktay, Abidin. *İydî Baba Dîvânı İnceleme, Metin ve Sözlük*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Oktay, Ercan. *Senîh-i Mevlevî Divanı*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Onuk, Osman. *Abdü'l-Azîz Âsım-ı Irâkî'nin Hayatı, Edebi Kişiliği ve Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Önal, Sevda. *Hâtîf, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Öz, Mustafa. "Râfîzîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Sultan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özkat, Mustafa. *Münîrî (Öl. 1521?)'nin manzum Siyer-i Nebî'si cilt: IV-V (inceleme-metin)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Özmen, Abdulsamet. *Meşhûrî Dîvânı (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Öztürk, Fatih. *Üveysî Dîvânı: Edebiyat ve Dil İncelemesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Ramazanoğlu, M. Sami. *Hz. Ömerü'l-Fâruk*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- Sağlam, Hacer. *Abdî-i Karahisârî ve Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Sağlam, Nesrin. *Nâkâm Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Sarıkaya, Muammer. "Hz. Ömer ve Edebî Eleştiri". *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası* 23 (2013).
- Sazlık, Fatma. *Hasan Hilmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânı ve Dîvânı'nın İncelenmesi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Söylemez, Ayşe. *Reşîd Paşa Dîvânı*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Stojanovska, İvona. *Bahrî Dîvânı ve İncelemesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Şahin, Ebubekir Sıddık. *Keçeci-zade İzzet Molla'nın Divanları: Bahar-ı Efkar ve Hazan-ı Asar (2 cilt)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Şahin, Gülay. *Zekî Dîvânı*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Şahin, Haşim. "Menâkıbnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 29. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Şiğva, Bülent. *Şeyh Hasan Haydar Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Tanrikulu, Mustafa. *Râgıb Paşazâde Lutfî'nin Dîvânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Taşdelen, İshak. *Şevkî Hasan Tahsin İstanbulî Dîvânı(Transkripsiyonlu Metin ve Sadeleştirme)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Tatçı, Mustafa. *Yunus Emre Dîvân-ı İlâhiyat*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Tekin, Nagehan. *Salih Baba Dîvânı'nda Tasavvufî Kavramlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tepeli, Yusuf. *Dervîş Muhammed Yemînî Fazîlet-Nâme (Giriş-İnceleme-Metin)*. 2 Cilt. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Tezcan, Esmâ. *Şevkî İbrahim Efendi Dîvânı*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen-i Tirmizi Tercümesi*. Nşr. Osman Zeki Mehmedoğlu. 4. Cilt. İstanbul: Yunus Emre Yayınları,?.
- Tokay, Ayşe Tuba. *Levhi'nin Gazavatname-i Sultan Süleyman'ı*. İstanbul: Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tosun, Necdet - Eraslan, Kemal. *Hoca Ahmed Yesevî Külliyyâtı*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Turan Demir, Nevin. *Halid Bin Velid ve Gazavat-ı Halid Bin Velid adlı yazmanın çeviri ve değerlendirmesi*. Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ts.
- Turtuşî, Muhammed b. *Sirâcü'l-Mülûk*. ed. Said Aykut. İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Uğurlu, Aydan. *Baba Hüsnî ve Dîvânı*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.
- Urgun Doğan, Serap. *Eşref Paşa Dîvânı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Hilye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 18. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Uzun, Tacettin. "Dil Ve Edebiyat Yönünden Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidîn". *İstem* 6 (2005).
- Vergili, Orhan. *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Vergili, Orhan. *Hacı Hulûsî Baba Dîvânı*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Yalçınkaya, Yağız. *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Yalçınkaya, Yağız. *Kerküklü Seyyid Şükrî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Yanbal, Semra. *Şâkîr Mehmed Efendi Dîvânı (Metin- İnceleme)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Yavuz, Mustafa. *Mehmed Memdûh Fâik Bey (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. Erzincan: Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Yavuz, Selin. *Eskicumalı Hamîd Divanı (İnceleme-Metin)*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yeniterzi, Emine. *Türk Edebiyatında Na'tlar*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Yıldıran Sarıkaya, Meliha. *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Yıldırım, Hüseyin. *Zelîlî Dîvânı(Metin-Aktarma-Gramer İncelemesi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.

- Yıldırım, Yusuf. *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Yıldırım, Yusuf. *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin-İnceleme-Tahlil)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- Yılmaz, Fatih Mehmet. *Türk edebiyatında Hz. Ebû Bekir vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l Mevlevî'nin Tuhfetü's-Siddik'ı*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yurttaş, M. Nurullah. *Feyzî Halil Bey Dîvânı Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvânı'nın İncelemesi*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Yüknekî, Edib Ahmet - Çakmak, Serkan. *Atebetü'l-Hakâyık*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Yüksel, E. Şeyma. *Âdile Sultan Dîvânı Sözlüğü*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Yüksel, Işın. *Türk Edebiyatında Hz. Ömer vecizeleri ve Bedreddin b. Himmet-Yârü'l-Mevlevî'nin Faslü'l-Hitâb min Kelâm-ı Ömer bin Hattâb adlı eseri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.